

**T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

KUR'ÂN-I KERÎM'DE AİLE

YÜKSEK LİSANS

Yasin MUTLU

**EKİM-2024
GÜMÜŞHANE**

**T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

KUR'ÂN-I KERÎM'DE AİLE

FAMILY IN THE HOLY QURAN

YÜKSEK LİSANS

Yasin MUTLU

**EKİM-2024
GÜMÜŞHANE**

**T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

KUR'ÂN-I KERÎM'DE AİLE

FAMILY IN THE HOLY QURAN

YÜKSEK LİSANS

Yasin MUTLU

Danışman: Prof. Dr. Abdurrahman ALTUNTAŞ

**EKİM-2024
GÜMÜŞHANE**

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlamış olduğum “**Kur’an-ı Kerim’de Aile**” isimli bu tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, her alıntıya kaynak gösterdiğimi, alıntı yaptığım tüm çalışmaları kaynakçada belirttiğimi ve Gümüşhane Üniversitesinin lisanslı kullanıcısı olduğu intihal yazılım programı ile Lisansüstü Eğitim Enstitüsünün belirlediği kıstaslara uygun olarak raporladığımı taahhüt ederim. Tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Gümüşhane Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü arşivinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği’nin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

23/10/2024

Yasin MUTLU

ÖN SÖZ

Aile; insanlığın korunması, barınması, huzur bulması, gelişebilmesi ve toplumun kendini bir sonraki nesillere aktarabilmesi için hayatî öneme sahip olan toplumun en küçük ama en önemli kurumudur. Dolayısıyla aile, insanlık tarihi boyunca inançların, toplumların üzerinde en çok durduğu, oluşumu ve içeriği hakkında en çok kurallar konulan, toplumun temel yapı taşıdır. Aile, toplumun haramlardan korunduğu huzur yuvasıdır. Aile elbette insanlık için çok önemlidir. Buna binaen insanlığın yanlış inanç ve davranışlardan kurtulabilmesi için Kur'an'ın da en ehemmiyet verdiği ve kurulmasını en çok istediği kurumlardan bir tanesi de ailedir.

Bu çalışmaya, farklı millet ve inanç mensubu insanların tarih boyunca bulundukları konuma ve yaşadıkları değişime göre aileye verilen değer ve aile bireylerinin aile içindeki görev ve sorumluluklarından bahsedilerek başlanmıştır. Devamında ise İslam geldikten sonra aile kurumunun nasıl şekillendiğinden söz edilmiştir. Akabinde Kur'an'ın ailenin kuruluş akdi / sözleşmesi olan evliliğe verdiği önem ve getirdiği kurallar aktarılmıştır. Eşlerin birbirine karşı olan hak ve sorumlulukları Kur'an çerçevesinde aktarıldıktan sonra ailenin meyvesi olan çocukların aile içindeki hak ve sorumluluklarından bahsedilmiştir. Aile oluşumuna engel durumlar ve ailenin sonlandırılmasıyla ortaya çıkan iddet, nafaka, miras vb. konular Kur'an-ı Kerim ışığında anlatılmıştır. Sonuç bölümünde ise işlenen konuların genel bir değerlendirmesi yapılmıştır.

Çalışmanın bütün aşamalarında yanımda olan ve desteğini esirgemeyen değerli danışman hocam Prof. Dr. Abdurrahman ALTUNTAŞ'a en içten teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca tez yazım sürecinde daima yanımda olan kıymetli eşime ve aileme de teşekkür ederim. Beni, rızasını kazanmaya vesile olmasını umduğum aile konusunda çalışmayı nasip eden Rabbime hamdusenalar olsun.

GÜMÜŞHANE 2024

Yasin MUTLU

ÖZET

Bu çalışmada Kur'an'da en çok değinilen ve büyük önem verilen toplumsal bir yapı olan aile konusundan bahsedilmiştir. Ailenin değeri, âyetler ve hadisler ışığında açıklanmıştır. Kur'an'da yaklaşık 127 yerde "ehl" kelimesiyle anlatılan ailenin; insanlığın, toplumların ve özelde bireyin huzuru, kurtuluşu, dünya ve ahiret saadeti için ne denli önemli olduğu aktarılmıştır.

Birinci bölümde tarih boyunca ailenin farklı dönemlerdeki toplum ve inançlardaki tezahüründen, konumundan, aile bireylerinin rollerinden, aile içi ilişki ve statülerden, kadına verilen değerden bahsedilmiştir. İnsanlığın gelişimi ile şekillenen ve değişen ihtiyaçların aile üzerindeki etkisi aktarılmıştır.

İkinci bölümde âyet ve hadisler ışığında tefsir ilminin temel kaynaklarından yararlanılarak ailenin temel bileşenleri olan anne, baba ve çocukların aile içerisindeki önem ve rollerinden, hak ve sorumluluklarından bahsedilmiştir. Allah Resulü'nün örnek aile hayatından kısa kesitler sunulmuştur. Tüm bu deliller ışığında günümüzde yaşanan birçok ailevi probleme çözüm yollarının neler olabileceği anlatılmıştır.

Üçüncü bölümde kadın ve erkeğin helal birlikteliği, temiz nesillerin oluşumu ve yetişmesi için nikâhın önemi anlatılmıştır. Nikâh ile ilgili âyetlerin müfessirler tarafından nasıl anlaşıldığı ortaya konmuştur. Evliliğin sonlandırılması ve buna bağlı olarak ortaya çıkan boşanma, iddet, nafaka ve miras gibi konulardaki âyet ve hadisler tefsir kaynakları rehberliğinde işlenerek çalışma nihayete erdirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Aile, Nikâh, Boşanma, İddet, Miras.

SUMMARY

In this study, the subject of the family, which is a social structure most frequently mentioned in the Qur’ān and given great importance, had been mentioned. The value of the family had been explained in the light of verses and ḥadīths. The importance of the family, which is described with the word “ahl” in about 127 places in the Qur’ān, for the peace, salvation, world and hereafter happiness of humanity, societies and especially the individual, had been conveyed.

In the first chapter, the manifestation of the family in different societies and beliefs throughout history, its position, the roles of family members, intra-family relations and status, the value given to women had been mentioned. It had been transmitted the impact of the changing needs shaped by the development of humanity on the family.

In the second part, in the light of verses and ḥadīths, the importance and roles, rights and responsibilities of the mother, the father and the children, who are the basic components of the family, in the family, had been mentioned by making use of the basic sources of the science of tafsīr. Short sections from the exemplary family life of the Messenger of Allāh (PBUH) had been presented. In the light of all these evidences, it had been explained what the solutions to many family problems experienced today can be.

In the third chapter, the importance of marriage for the ḥalāl union of man and woman, the formation and upbringing of clean generations had been expounded. How the verses related to marriage were understood by the commentators (mufasssīrs) had been revealed. The verses and ḥadīths on the termination of marriage and the related issues such as divorce, ‘iddat, alimony and inheritance had been discussed under the guidance of tafsīr sources and the study had been concluded.

Keywords: The Qur’ān, Family, Marriage Contract, Divorce, ‘Iddat, Inheritance

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI.....	III
ÖN SÖZ.....	IV
ÖZET.....	V
SUMMARY.....	VI
İÇİNDEKİLER.....	VII
GİRİŞ.....	1
I. Araştırmanın Konusu ve Amacı.....	1
II. Araştırmanın Yöntem ve Planı	2
III. Araştırmanın Kaynakları	3
BİRİNCİ BÖLÜM	6
AİLENİN TANIMI VE TARİHÇESİ	6
1.1. Ailenin Tanımı	6
1.2. Ailenin Tarihçesi	8
1.2.1. Avcı ve Toplayıcı Toplumlarda Aile	9
1.2.2. Sanayi Öncesi Dönemlerde Aile	9
1.2.3. Sanayi Toplumlarda Aile	10
1.2.4. Sanayi Sonrası Toplumlarda Aile	13
1.3. Türklerde Aile	15
1.3.1. İslam Öncesi Türklerde Aile Yapısı	16
1.3.2.İslamiyet Sonrası Aile Yapısı	20
1.3.3. Osmanlı Klasik Dönemde Aile Yapısı	21
1.4. Yahudilik'te Aile	23
1.5. Hristiyanlık'ta Aile.....	28
1.6.Hintlilerde Aile.....	30
1.7. Araplarda Aile.....	32
1.8. Hz. Muhammed'in Aile Hayatı.....	37

İKİNCİ BÖLÜM	47
AİLENİN TEMEL UNSURLARI VE GÖREVLERİ	47
2.1. Anne-Baba.....	47
2.1.1. Anne Babanın Çocuklarına Karşı Görevleri.....	47
2.1.1.1. Çocuğa Güzel Bir İsim Vermek.....	48
2.1.1.2. Çocuklara Eşit Davranmak.....	49
2.1.1.3. Çocuğun Maddi İhtiyaçlarını Karşılama.....	54
2.1.1.4. Çocuğa Öğretilmesi Gereken Bilgiler/İlimler.....	56
2.1.1.5. Çocuklara Rol Model Olmak.....	60
2.1.1.6. Çocukların İmtihan Vesilesi Olduğunu Unutmamak.....	65
2.2. KARI KOCA.....	70
2.2.1. Karı Kocanın Birbirlerine Karşı Görevleri.....	70
2.2.2. Kadının Kocasına Karşı Görevleri.....	78
2.2.3. Kocanın Karısına Karşı Görevleri.....	82
2.3. ÇOCUKLAR.....	87
2.3.1.Çocukların Anne Babalarına Karşı Görevleri.....	87
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	98
KUR'AN'DA AİLE HAYATI	98
3.1.Evlenme.....	98
3.1.1. Evliliğin Gayesi.....	100
3.1.2.Evliliğin Önemi.....	100
3.2. Evlilik Akdi: Nikâh.....	105
3.2.1. Ehliyet ve Veli.....	108
3.2.2. Mehir.....	112
3.2.3. Nikâh İlişkisinin Sona Ermesi (Talâk).....	113
3.2.4.Talâk Çeşitleri.....	117
3.2.4.1. Ric'î Talâk.....	118
3.2.4.1.2. Bâin Talâk.....	118

3.2.5. Nafaka.....	121
3.2.6. İddet.....	124
4. SONUÇ.....	130
KAYNAKÇA.....	133
ÖZGEÇMİŞ.....	140

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

b.	: bin, ibn (oğlu)
c. c.	: Celle Celalühü
çev.	: Çeviren
Hız.	: Hazreti
Nşr.	: Neşreden
r.a.	: Radiyallahuanha
s.a.s.	: Sallallahü Aleyhi ve Sellem
sad.	: Sadeleştiren
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
thk.	: Tahkik Eden
ts.	: Tarihsiz
y.y.	: Yayın Yeri Yok
DEÜ	: Dokuz Eylül Üniversitesi

GİRİŞ

I. Araştırmanın Konusu ve Amacı

İnsanlık tarihinde her zaman aile önemli bir yere sahip olmuş ve toplum, ailelerin bir araya gelmesi ile oluşmuştur. Aile kurumunun rastlanmadığı bir zaman ve topluluk yoktur. Kur'an'da bu konuya temas ederek ilk insanın aile şeklinde yaşadığı beyan edilmiştir. Şüphesiz ki aile, insanın temelidir. Çünkü aile insanın inancının, ahlakının, maneviyatının ve dünya görüşünün oluşmaya başladığı eğitim yuvasıdır. Kişilik oluşumun temelleri ailede atılır. Bu yüzden aile kurumunun en önemli ve temel görevlerinden biri çocukların eğitilmesi ve yetiştirilmesidir. Çünkü aile, insanoğlunun kültür aktarımını sağladığı ve sürekli kıldığı, neslinin devamını sağladığı en küçük toplumsal gruptur.

İnsanlık tarihinin uzun seyri içinde ailede bazı bozulmalar ve sapmalar yaşanmıştır. Özellikle günümüz toplumlarında gelişen teknoloji ile birlikte aile, gelecek nesilleri yetiştirmekteki kritik görevine yönelik gerek teknolojinin olumsuz getirileri gerekse bazı düşünce gruplarının bilinçli saldırısı ile yıpratılmak istenerek hedef hâline getirilmiştir. Gençler ailelerden kopartılarak yalnızlığa mahkûm edilmiştir. Yalnızlık kuyusundaki bireyler kullanılarak toplumsal bozulmalara neden olunmuş, böylelikle de toplumlar inançlarından ve değerlerinden uzaklaştırılmak istenmiştir. Nefsinin esiri olarak şeytanlaşmış şahıs ve toplumlar insanları hayata ve ahirete hazırlayan aile kurumunu değersizmiş gibi göstererek itibarsızlaştırmaya çalışmışlardır. Bu planlı saldırıya bilinçli olarak devam etmektedirler.

İnsanlığın dünya ve ahiret için hidayet rehberi olan ve insanlığı huzura ulaştırmak için en mükemmel davranış şekillerini ortaya koyan Kur'an ve sünnettir. Bu çalışmanın amacı aileye, ailenin oluşumuna ve sürdürülebilirliğine Kur'an'ın verdiği önemi ortaya koymaktır. Bu kurumun insanlık için vazgeçilmez bir öneme sahip olduğunu açıklamaktır. Yaratıcının insanlığa her sesleniş sürecinde, üzerinde en çok durduğu kurumlardan biri olan ailenin huzur ve güven içerisinde yaşayabilmesi, sağlıklı ve maneviyatlı bireyler yetiştirebilmesi için aile içi ilişkilerde hak ve sorumluluklarda nelere dikkat edilmesi gerektiği, Kur'an ve sünnet çerçevesinde tefsir kaynaklarında nasıl anlatıldığı açıklanmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada ailenin gelecek nesilleri yönlendirmedeki önemine dikkat çekilmiştir. Bunun nasıl yapılacağı ve nelere dikkat edileceğinin, Kur'an ve sünnet aracılığıyla açıklanması amaçlanmıştır.

Ayrıca bu çalışmada ailenin oluşumunda en önemli aktör olan anne ve babanın olası bir ayrılık durumunda izlemeleri gereken yol ve sorumluluklardan bahsedilmiştir. Problem teşkil eden bu hususun İslam'ın ışığında en hakkaniyetli bir şekilde ve hiçbir birey mağdur edilmeden nasıl çözüleceğinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Böylelikle modern toplumda yıpratılan ailenin ıslahı, huzuru ve devamının nasıl mümkün olacağı ayetler ve hadisler ile sunulmaya çalışılmıştır.

II. Araştırmanın Yöntem ve Planı

Tefsir ilminin amacı yüce kitabımız Kur'an-ı Kerim'in doğru anlaşılmasını sağlamaktır. Kur'an'ın doğru anlaşılması, onun hayata tatbik edilmesini kolaylaştıracaktır. Kur'an'ın doğru anlaşılmasını temin etmek amacıyla dirayet, işari ve lugavi gibi tefsirler yazılmıştır. Her alanda olduğu gibi çalışma konumuz olan aile hakkında da bize en doğru bilgi ve yöntemleri sunan Kur'an ve sünnettir. Bu konunun doğru anlaşılmasında en önemli kaynak Kur'an olacaktır. Kur'an'ın doğru anlaşılıp yaşama aktarılması hayati öneme sahiptir. Birey ve toplumlar bunu sağlayabilirse başta aile olmak üzere problem teşkil eden birçok konu rahatlıkla çözüme kavuşacaktır.

Çalışmamız boyunca tarihsel verilerden, kutsal kitaplardaki bilgilerden, tefsir kitaplarından ve hadislerden tarama yöntemi ile yararlanılmaya çalışılarak konunun tefsir alanıyla sınırlandırılmasına gayret edilmiştir. Aileyi doğru anlamada ailenin geçmişteki evrelerini, toplumlardaki konumunu ve toplumlara göre değişen tecrübelerini tahlil etmek, bu çalışmamız için önemli olacaktır. Bu öneme istinaden önce tarih boyunca toplumlarda ailenin neyi ifade ettiği ve aileye nasıl yaklaşıldığı araştırılarak elde edilen veriler ortaya konulacaktır. Ailenin geçmişine dair bilgiler ortaya konulduktan sonra aile konusundaki ayetler tespit edilecektir. Aile kavramının Kur'an'da kaç yerde geçtiği ve ayetlerde hangi yönlerden aileye yaklaşıldığı analiz edilip sınıflandırılacaktır. Daha sonra sınıflandırılan konularla ilgili ayetler tarama yöntemi kullanılarak eski ve yeni tefsirlerde nasıl açıklandığı ortaya konulacaktır. Aile konusunun geçtiği ayetlerdeki kelimelerin aile konusunda semantik yöntemle tahlil edilerek hadislerde ve Arap dilinde nasıl anlaşıldığı, hayata nasıl tatbik edildiği ortaya konulacaktır. Konuların daha doğru anlaşılabilmesi için o konuların geçtiği ayetlerin içerisindeki kelimelerin semantik analiz yöntemi ile tahlili yapılacaktır. Üzerinde çalışılan konuyla beraber çıkartılan kelime anlamlarının tefsirler ışığında aralarında nasıl bir bağ kurulduğu, hayata nasıl tatbik edildiği beyan edilecektir.

İnsanlığın en güzel örneği olan Hz. Peygamberimizdir¹. Kur'ân 'ın hayat bulmuş hâli olarak Hz. Peygamberimiz (s.a.s) için ailenin ne ifade ettiği, kendisinin aileye ne kadar önem verdiği ve aile bireylerine nasıl yaklaştığı hayatından örnekler verilerek açıklanacaktır. Hz. Peygamberimiz (s.a.s) ve eşleri için kurdukları birlikteliklerin saadet yuvasına dönüşmesindeki etkenler incelenecektir. Hane-i saadette aile bireylerinin birbirlerine karşı görevleri ve bunları nasıl yerine getirdikleri ilgili ayetlerle açıklanacaktır.

Çalışmanın sonuç kısmında ise elde edilen neticeler ifade edilmiştir.

III. Araştırmanın Kaynakları

Bu araştırmada ilk dönemde yazılan ve dil bilimsel tefsir açısından çok mühim olan ve aşağıda isimlerini vereceğimiz eserlere müracaat edilmiştir. Ayrıca rivayet ve dirayet tefsirlerinden de istifade edilmiştir. Taberî'nin *Câmiu'l-Beyân*'ı, Kuşeyrî'nin *Letâifü'l-İşârât*'ı, Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*'ı, Râzî'nin *Mefâtîhu'l-Gayb*'ı, Kurtubî'nin *el-Câmi'li Ahkâmi'l-Kur'ân*'ı ayetler bağlamında irdelenmiştir. Ayrıca Beydâvî'nin *Envâru't-Tenzil*'i, İbn Kesîr'in *Tefsîu'l-Kur'ani'l-Azim*'i, Bursevî'nin *Rûhu'l-Beyân*'ı, M. Hamdi Yazır'ın *Hak Dini Kur'an Dili*, Seyyid Kutub'un *Fî zılâl-il Kurân*'ı, Ömer en-Neseî'nin *Et Tefsir Fi't Tefsir* ve Diyanet İşleri Başkanlığının öncülüğünde hazırlanan *Kur'an Yolu Tefsir ve Meali* ve Ömer Çelik'in *Hakk'ın Dâveti* tefsirleri de çalışmamızda kaynak olarak kullanılmıştır. Ayrıca el-Cessas'ın *Ahkamu'l Kur'an* adlı tefsir çalışmasından da faydalanılmıştır.

Hadis kaynakları olarak Buhârî ve Müslim'in *Sahih*'leri, İbni Mâce, Ebû Davûd, Tirmizî ve Nesâî'nin *Sünen* 'leri, Malik b. Enes'in *el-Muvatta*'sı ve Ahmed b. Hanbeli'nin *Müsned*'i kullanılmıştır. Vücûh ve nezâir kitaplarından Hakîm et-Tirmizî'nin *Nezâ'iri'l-Kur'an* isimli eserlerinden yararlanılmıştır.

Ayrıca İmam Nevevî'nin *Minhâcu't-Tâlibîn*'i, Kâsânî'nin *Bedâiu's-Anâi*'i, el-Haraşî'nin *Şerhu Muhtasarı Halil*'i, Molla Hüsrev'in *Dureru'l-Hukkâm fi Şerh-i Gururi'l-Ahkâm*'ı, İbnu'l-Arabî'nin *Ahkamu'l Kur'an*'ı, Ömer Nasuhi Bilmen'in *Hukûk-u İslâmiyye ve Istulâhât-ı Fıkhiyye Kâmus'u*, Abdürrezzak'ın *el-Musannef*'i, Beyhakî'nin *es-Sünenü'l-Kübrâ*'sı da kaynak olarak kullanılmıştır.

Burada ismi verilmeyen başka eserlerden de yararlanılmıştır.

---

¹ el- Ahzâb, 33/21.

Geçmişten günümüze “İslam’da Aile” ile ilgi bazı çalışmalar yapıldığı görülmektedir. İSAM veri tabanında tefsir alanında toplam 34 çalışma bulunmaktadır. Bunlardan 21 tanesi tamamlanmış olup 13 tanesinin yazımı devam etmektedir. Tefsir alanındaki ilk çalışma Ergün Çapan’ın *İslam’da Aile Yapısı Açısından Ahzab Suresi Tefsiri*’dir (1992). Aytekin Apçin’in *Kur’an’ın Aileye Bakışı* (1994), Cemil Mehmet’in *İslam Aile Düzeni Açısından Tahrir Suresi Tefsiri* (1996), Ömer Başkan’ın *İsmail Hakkı Bursevi’nin Aile Hukukuna İlişkin Ayetlerin Yorumu* (1998), Ali Çelik’in *Ahzab Suresine Göre Aile Hukuku* (1999), Bilal Işık’ın *Tahrir Suresinde Aile İçi İlişkiler* (1999), Muhittin Patteyev’in *Kur’an-ı Kerim’de İmran Ailesi* (2000), Azize Feyza Büyük’ün *Kur’an’da Ev İçi Aile Hayatı* (2006), Faima İsrailova’nın *Kur’an’ın Anlatımıyla Aile Hayatı* (2006), Seher Keloğlu’nun *Kur’an Açısından Kadının Aile içindeki Yeri* (2008), Ali Rıza Ayan’ın *Kur’an’ın Aile Problemlerine Bakışı* (2013), Arzu Arıkan’ın *Kur’an’a Göre Aile Saadetini Oluşturan Temel Unsurlar* (2015) adlı eserleri bu konuda yapılmış çalışmaların başlıcalarıdır. Bu alandaki son iki çalışma ise 2021 yılında yapılan Ayşe Büyükbayram’ın *Kur’an’da Adı Geçen Peygamberlerin Aileleriyle İmtihanı* ile Fikret Gül’ün *Maturîdî’nin Aile Hukukuyla İlgili Ayetlere Yaklaşımı*’dır. Bahsedilen bu çalışmalarda aile ile ilgili konular lokal analizler yapılarak ele alınmıştır. Bu çalışmada ise aile kurumunun oluşumu, sürdürülebilirliği ve eşler arasında yaşanabilecek olası ayrılık konuları ele alınarak işlenmiştir. Âyetler farklı tefsir kaynaklarından taranarak ailenin nasıl ele alındığı incelenmiştir. Hâkim olan görüş; hadisler ve siyer çerçevesinde ortaya konmaya çalışılmıştır.

Yukarıda adı geçen eserler dışında da yapılan çalışmalar bulunmaktadır. “İslam’da Aile” konusu tefsir ilminin yanı sıra felsefe, sosyoloji, hukuk vb. ilimler tarafından da işlenen konular arasındadır. Bunlara da birkaç örnek vermek gerekirse felsefe alanında; Zeynel Abidin Ataşalan’ın *Tevrat, İncil ve Kur’an-ı Kerim’e Göre Aile Kavramı*, (Yüksek Lisans Tezi) ,KSÜ, 2008, Zeynep Port’un *Kur’an’da Aile Modelleri Bağlamında Aile Değerleri ve Eğitimi*, (Yüksek Lisans Tezi), KSÜ, 2019, sosyal bilimlerde; Mevlüt Topçu’nun *Kur’an’da Aile Örnekleri*, (Yüksek Lisans Tezi), SDÜ, 2019, hadis ilminde; Sümeyye Kahraman, *Kur’an ve Hadislerde Aile Kavramı*, (Yüksek Lisans Tezi), ÇÜ, 2006, İslam hukukunda; Cemil Liv, *İslam Aile Hukukunda Evlilik Akdinin ve Boşanmanın Tescili*, (Doktora) AÜ, 2014, kelimada; Şura Kavuştu, *Hz. Muhammed’in Aile Reisi Olarak Örnek Şahsiyeti*, (Yüksek Lisans Tezi), SÜ, 2006, fıkıh ilminde; Fethiye Birsan Kaymak, *İslam Aile Hukuku İlişkisinden Kaynaklanan Nafaka*, (Yüksek Lisans Tezi),

KLÜ, 2022, din sosyolojisinde; Mehmet Birekul, *Sosyolojik Açıdan İlk Dönem İslam Toplumunda Kadın ve Aile*, (Yüksek Lisans Tezi), SÜ, 2002 gösterilebilir. Burada bahsedilen çalışmalar dışında makale, sempozyum vb. gibi alanlarda da eserler ortaya konulmuştur. Bunlara Şuayip Karataş'ın *Kur'an'a Göre Aileyi Ayakta Tutan Bazı Kavramlar ve Bu Bağlamda Hz. İbrahim'in Örnekliliği*, Dilek Dumangöz'ün *Ahlak Eğitiminde Ailenin Rolü*, Prof. Dr. Mehmet Aydın'ın *İslam'da Alenin Yeri ve Önemi* gibi çalışmalar gösterilebilir. Bu çalışmaların bir kısmı semantik alanda incelenmiş, bir kısmı da tarama yöntemi ile oluşturulmuştur. Bizim çalışmamızda tarama yöntemi ağırlıklı olmakla birlikte semantik inceleme yöntemine de yer verilmiştir. “İslam'da Aile” konusuyla ilişkili çalışmaların çokluğu, konunun öneminin bir göstergesidir. Farklı ilim alanlarında da işlenen aile konusu çalışılırken alan dışına çıkılmamasına özen gösterilmiştir. Çalışmamızda başta Elmalılı Hamdi Yazır olmakla beraber Nesefî ve Taberî gibi birçok müfessirin eseri, karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Tefsir kaynakların desteklenmesi ve konuların daha net anlaşılması için de hadis-i şeriflere başvurulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

AİLENİN TANIMI VE TARİHÇESİ

1.1. Ailenin Tanımı

Bir toplumun oluşmasını ve gelişmesini sağlayan en küçük ve en değerli yapı taşı ailedir. Aile, toplumdaki sosyokültürel yapının özüdür. Bir toplumun ahlaki ve sosyal durumunu öğrenmek isteyen kişinin, o toplumun aile yapısına bakması gerekir. Bu kıymetli yapı, erkek ile kadının evlenmesiyle kurulur. Evlenme işlemi dinen ve hukuken evlenme engeli bulunmayan insanların nikâh akdini yapmasıyla tamamlanır.² Aile bireylerinin birbirlerinin haklarına saygı duyması ve sorumluluklarını yerine getirmesi ailenin sağlam temeller üzerine inşa edilmesi için çok önemlidir. İslam, ailenin sağlam temeller üzerine kurulmasına ve onun korunmasına çok önem vermektedir. Bu konuda Kur'ân-ı Kerîm'de “Size helal olan kadınlarla evlenin!”³ ve “Bekarlarınızı evlendirin.”⁴ vb. ayetlerle aile kurumu teşvik edilmiştir.

Yüce kitabımız Kur'ân'ın en mühim ve dikkat çekilen konularından biri de aile hayatıdır. Kur'ân-ı Kerîm'de birçok gruptan bahsedilmektedir.⁵ Bahsi geçen gruplardan ilki ailedir. Değişik yapılara sahip ailelerin bir araya gelmesiyle sosyal yaşantısı ve algısı farklı toplumlar oluşmaktadır.⁶ Bu toplumlar “ehl” kelimesi ile ifade edilir ve bu ifade Kur'ân-ı Kerîm'de 126 yerde geçmektedir. Bu sözcük çoğunlukla kan bağıyla oluşan akrabalığı ifade etmek için kullanılmaktadır. Ayrıca aile ve halk anlamlarına da gelen “ehl” sözcüğü bunların yanı sıra ortak bir din, ırk ve mesleğe sahip olan insanları da ifade etmektedir. Birçok manaya gelen ehl sözcüğü, aile kavramına yakınlığı sebebiyle bu yönden incelenecektir.

İnsanlığın varoluşundan itibaren aile, önemini korumuştur. Geçmişe bakıldığında aile ilk toplumlardan itibaren insanlığın temelini oluşturmaktadır. Çünkü insanın temel özellikleri ailede oluşmaya başlar. Kur'ân-ı Kerîm'e göre insanlar tarafından kurulan ilk sosyal gruplaşma, aile şeklinde olmuştur.⁷ Bu konuda ilk örnekler, Kur'an'da da bahsedilen Hz. Âdem (a.s) ve ailesinde görülmektedir. İslamiyet; hakkaniyet temeline

---

² Mustafa Çağrı, “Aile”, *İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi yayınları, 1997), 1/78-79.

³ en-Nisâ 4/3.

⁴ en-Nûr 24/32.

⁵ Zülfikar Durmuş, Kur'ân-ı Kerîm'de Sosyal Gruplar, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 3, (2003), 17-45, (tayfa, kabile, ümmet, millet vs.).

⁶ Ömer Çelik, Kur'ân-ı Kerîm'de “Ehl” Kavramı ve Peygamber Aileleri, *Din ve Hayat Dergisi*, (23 Ekim 2014), 8-11.

⁷ en-Nisâ 4/1.

dayalı, sevgi ve merhametle yoğrulan, yardımlaşmaya, dayanışmaya, birlikteliğe dayalı ve dürüstlüğün hâkim olduğu bir aile yapısı oluşturmayı hedeflemektedir. Sayılan bu değerlerin ailelerde ilkeler hâline gelebilmesi, yuvanın geleceği ve sağlamlığı için kritik öneme sahiptir. Sosyal hayatın bütün unsurları ailede meydana gelmektedir.⁸ Kur'ân ve sünnete göre aile en çok dikkat edilmesi gereken, Müslüman toplumunu ayakta tutan yegâne kurumdur. İslam dini, aileyi vahyin yönlendirmesiyle bireyler arasında dinî bir bağ kurarak ilahi bir temele dayandırmıştır. Bütün bu ilahi kaynaklı bilgilerin bize verdiği mesaj, ailenin; insanlığın kaynaşması ve ıslahı için ne kadar önemli vazifeler yüklendiğinin ispatıdır.

Aile, insanın günlük yaşantısının neden olduğu yorgunluk ve gerginlikten kurtulmak için sığındığı sevgi ve merhametle kaplanmış huzur kalesidir. Bu hakikate Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle değinilmiştir: *“Sizin için onlarla ünsiyet edesiniz diye, kendi cinsinizden zevceler yaratması, aranızda (dostluk) sevgi ve merhamet yaratması da O'nun kudretinin alametlerindendir.”*⁹ Allah insanı fiziki ve duygusal olarak birbirinden farklı özelliklere sahip iki farklı cins olarak yaratmıştır. Bu farklılıkta insan için rahmet vardır. Bu farklılık vesilesi ile insan birbirine meyleder ve bir araya gelir. Bu da ailenin güçlü bir yapıya sahip olmasına öncü olur. Allah insana kendi türünden eşler yaratmıştır. Kadın ve erkeğin birbirlerine karşı olan ilginin artmasında, eşinin kendi türünden olması çok önemlidir. Çünkü farklılık, insan için bir çekinceye ve korkuya sebep olur ve bu meyli azaltan hatta ortadan kaldıracabilecek bir unsur olurdu. İnsanın, eşini bir maymundan veya başka bir hayvan cinsinden aradığını göz önüne alalım. Bu insan için büyük bir zorluğa ve korkuya neden olmaz mıydı? Bu da insanın eş arayışından kaçınmasına, dolayısıyla yalnızlaşarak zayıflamasına, neslini devam ettirememesine ve başka birçok problemin ortaya çıkmasına sebep olabilecekti. Bu yüzden eşlerimizin kendi türümüzden olması, üzerinde çokça düşünülmemeyen bir olgu olsa da Allah'ın insanlığa büyük bir lütfudur. Bu rahmetin bir yansıması olarak eşler arasında bu meyle sebep olan büyük bir sevgi ve merhamet hâsıl olmuştur. Bu öyle bir sevgidir ki hayvanlar gibi sadece şehvi duygulara meylettiren bir durum değil, insani bir eylem olarak hayatın geneline yayılan bir duygudur. Şüphesiz ki bu durumda Allah'ın varlığının ispatı için büyük delliller vardır.¹⁰ Yukarıdaki ayetin başka bir tefsirinde ise özetle şöyle bir açıdan bahsedilmiştir: Farklı iki

---

⁸ Celal Kırca, *Kur'an'a Göre Ailenin Yapısının Psikolojik Temelleri*, DEÜ İlahiyat Fakültesi Kur'an'da Aile Sempozyumu, (İzmir: Tabiyan yay., 2012), 169-184.

⁹ er-Rûm 30/21.

¹⁰ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (İstanbul: Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2022), 4/487.

cins olan kadın ve erkek, birbirinde aradığı bütün ihtiyaçlara karşılık verebilecek özellikte yaratılmıştır. İnsanın farklı yaratıldığı hâlde birbirinin eksikliklerini tamamlayan bu durumu, Allah'ın varlığına ve yaratmasındaki hikmetine delildir. Bu durum insanda huzur ve güvenin var olmasına önemli bir etken olacaktır.¹¹ Bu ayette Allah Teâlâ'nın tabiatı yaratıp, değiştirip olgunluğa eriştiren kudretiyle birlikte merhametine bilhassa kullarına yardımına ve Rab oluşunun hükümlerine işaretler vardır. Aklını kullanan ve öğüt alanlar için bu ayette ibret alınacak çok şeyler vardır. Düşünecek bir kavim için Rahman'ın bu ayetinde öyle hikmetler vardır ki insanlığın nasıl yüksek bir ahlak ve üstün bir medeniyete uygun, ne kadar mutlu bir hayat ve büyük nimetlere aday olarak yaratıldığını gösterir. Ayrıca hayatın bir rüknü olan kadının değersizleştirilmemesi, hakkının yenmemesiyle ve sevgiyle kanat gerilerek nasıl bir yöntem takip etmek gerektiğini öğreterek insanlığın yararına olacak sosyal düzene vurgu yapılır.¹²

1. 2. Ailenin Tarihçesi

Toplumların ekonomik düzen, yönetim, inanç ve gelenek-görenek gibi birçok alanda farklılaştıkları görülmektedir. Bunca ayrılığa rağmen tek bir konuda ortak bir noktada gibidirler. O ortak noktada ailenin bireyleridir. Bunun dışında çeşitli yönleri ile aile, toplumdan topluma farklılık gösterir. Bu çeşitliliğin nedeni yaşanan coğrafya, aile yapıları, inançlar, yöresel ve sınıfsal farklılıklardır. Aile toplumdaki diğer kurumlar gibi toplumsal yapının bir parçasıdır. Toplumsal düzenin ise tarihsel süreç içerisinde köklü değişimlerden geçerek farklılaştığı görülmektedir. Aileyi incelerken önce tarihsel bir olgu olarak ele alıp onun zamana, ekonomik unsurlara ve inançlara göre nasıl değiştiğini hangi süreçlerden geçtiğini ortaya koymalıyız. Değerlendirme yaparken de bu süreçleri göz önünde bulundurmalıyız. Dirayetli, dinine ve örfüne bağlı bir aile, tarihte iz bırakmış toplumlar meydana getirmiştir. Bireyler aileyi, aileler ise toplumları oluşturur. Aile bağları kopmuş toplumlar, uzun süre varlığını sürdürememiş; tarihin tozlu sayfalarında kaybolmuşlardır. Yüce kitabımız Kur'an'da insanlığın başlangıcı ve ilk ailenin Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın yaratılmasıyla meydana geldiği belirtilmiş ve ailenin en kıymetli nimetlerden olduğu vurgusu yapılmıştır. Allah (c.c) şöyle buyurdu: “*Dedik ki: ‘Ey Âdem! Sen ve eşin cennete yerleşin. Orada dilediğiniz gibi bol bol yiyin, ama şu ağaca yaklaşmayın, yoksa zalimlerden olursunuz.*”¹³ Hz. Âdem (as) ve Hz. Havva ile başlayan

¹¹ Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, çev. M.E. Saraç- H. Şengüler, (İstanbul: Beyan Yayınları), 11/411.

¹² Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4/ 487-488.

¹³ el-Bakara, 2/35.

aile hayatı, insanoğlunun tarih süreci içinde bulunduğu durum ve konumlara göre farklılık göstermiştir. Şimdi bu farklılıkları inceleyeceğiz.

1.2.1. Avcı ve Toplayıcı Toplumlarda Aile

İlk toplumlarda bireyler arası ilişkinin ve ailenin en sade hâli görülmektedir. Bu dönemde insanlar, hayatta kalabilmek ve ihtiyaçlarını giderebilmek için avcılık ve toplayıcılık yapmışlardır. Erkekler yaptıkları basit aletlerle avcılık yaparken kadınlar da toplayıcılık yapmışlardır. Çalışıp kazandıklarını birbirleriyle paylaşmışlardır. O dönemlerde aile içi yardımlaşma ve görev dağılımı yapılmaya başlanmıştır. Ailenin ilk şekillenmesinin de ilk toplumlarda olduğu görülmektedir. İlk topluluklarda mülkiyet kavramı çok belirgin değildir. Sahip oldukları basit silahlar ve birkaç tarım aletidir. İnsanın fitratı gereği birlikte yaşama, ait olma ve inanma duygularıyla o dönemin zor şartlarında yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Bu şartlar toplumun güçlenmesini ve gelişmesini sağlamıştır. Bu dönem toplumlarını güçlü kılan ve bir arada tutan diğer bir faktör de dinî inançları olmuştur. Zamanla gelişen tarımla birlikte üretim de artmıştır. Üretimde kadınların rolü daha ağırlıklı olduğu için anaerkil ailenin de geliştiği görülmüştür.¹⁴

1.2.2. Sanayi Öncesi Dönemlerde Aile

Çağın getirisi olarak ailenin üzerine düşen görevler de zamanla değişmiştir. Göçebe hayatının aileye yüklediği görev, hayvancılık yapmak ve hayvanları ehlileştirmek olmuş; tarımın hayata dâhil olmasıyla kadınların görev yükü biraz daha artmıştır. Tarlayı çapalama işi kadına verilmiş, bu da daha anaerkil bir düzen oluşmasına olanak sağlamıştır. Tarım araç gereçlerinin gelişmesi ve sabanın icat edilmesi ile durum tersine dönmüştür. Tarım kadının görevi olmaktan çıkmıştır.¹⁵ Sabanın kullanımı erkeklere daha uygun olduğu için bu görev erkeğin işi hâline gelmiştir. Yüklenen sorumluluklar gereği erkeğin aile üzerindeki etkisi artmıştır. Kadının tarımdaki yerinin değişmesiyle sosyal statüsünde de düşüş yaşanmıştır. Tarım için yeni araç gereç, çanak çömlek yapımı, yük taşımacılığı gibi gelişmeler yaşanmış; bunlar toplum yapısının anaerkilden ataerkile geçiş yapmasına sebep olmuştur. Erkeğin artan itibarı ve ekonomik gücüyle birlikte kadına verilen değerin azaldığı görülmektedir. Orta Çağ'a gelindiğinde ise oluşan derebeylik

¹⁴ Begüm Köse, “Geçmişten Günümüze Aile, Değişen Toplumda Değişen Aile: Sosyolojik Tartışmalar”, ed. N. Adak, (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2016), 16.

¹⁵ Nihat Nirun, *Sistematik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür*, (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1994), 21.

sistemi göze çarpmaktadır. Bu sisteme göre güçlü derebeylik babadan oğula geçmekte ve kadına söz hakkı verilmemektedir.¹⁶

1.2.3. Sanayi Toplumlarında Aile

Tarıma dayalı yaşam şeklinden dolayı insan gücünün önemli olduğu, dolayısıyla geniş ailelerin ön plana çıktığı geleneksel dönemlerden farklı olarak sanayileşme hamlelerin başladığı bu dönemde toplumun her kesiminde olduğu gibi ailede de büyük dönüşümler yaşanmıştır. Bu değişimlerin iki alanda yoğunlaştığını görmekteyiz. Birincisi sanayileşme ile başlayan yoğun nüfus göçleriyle ailenin parçalanması ve daha küçük bir şekle bürünmesidir. Bu ayrılıklar aile bağlarının zayıflamasını ve akraba ilişkilerinin geri plana atılmasını tetiklemiştir. İkincisi ise, kurulan sanayi alanlarıyla şehirlere göç eden insanların hayatlarında bu yeni ortamın getirdiği değişikliklerdir. Bu şekilde farklı bölgelerden, kültürlerden gelen yaşam tarzı farklı olan insanlar aynı mahalle ve semtlerde toplanarak aynı ortamları paylaşmaya başlamıştır. Bu kadar farklılığın olduğu yerde etkileşim kaçınılmazdır. Kültürel etkileşimlerle insanların hayat tarzlarının, algılarının, zevklerinin değişmeye başladığı bir dönem olmuştur. Ayrıca bu kültürel karışımın olduğu ortamların ve şehir hayatlarında yaygın olan toplu yaşama tarzı, insanların hayatlarında bu dönüşümün hızını arttırmıştır. İnsanın hayatında yaşanan bu hızlı ve köklü değişimler elbette aileyi de derinden etkilemiş ve değiştirmiştir.¹⁷

Bu dönemin en canlı gerçeği olan göçler, sosyal bir olguya dönüşmüş ve aileyi en çok dönüştüren unsurların başında gelmiştir. Ülkemiz de bu duruma en etkili örneklerden birisi olmuştur. 1927 yılında köy nüfus oranı %75, şehir nüfus oranı %25 ile kırsal kesimin lehineyken bu durum, 1997’de %65 şehir nüfusu %35 de köy nüfusu olmak üzere şehirlerin lehine dönmüştür. Günümüzde ise şehirlerdeki nüfusun ülkenin %80’ini oluşturduğu görülmektedir. Yaşanan bu göç hareketliliğinde sadece insanların mekân değiştirdiğini düşünmek çok basit bir hareket olacaktır. İnsanların yaşadığı yerin değişmesiyle birlikte sahip oldukları zihniyet, yaşam tarzları, değerleri, inançları ve oluşturdukları gruplar da taşınmış ve yeni yayılım alanları bulmuştur. Bu durum, insanın sahip olduğu en yaygın sosyal grup olan aileyi de kaçınılmaz olarak taşımış ve değiştirmiş

---

¹⁶ Sevinç Özen, “Aile Kurumuna Bazı Sosyolojik Yaklaşımlar, Aile Yazıları: Temel Kavramlar, Yapı ve Tarihi Süreç”, ed. B. Dikeçligil-A.Çiğdem, (Ankara:T.C. Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu Yay., 1990), 405-406.

¹⁷ Beşir Atalay, “Sanayileşme ve Kentleşmenin Ailenin Değişmesinde Etkileri”, *Türk Aile Ansiklopedisi*, (Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu Yayınları, 1991), 2/ 877–892.

olacaktır.¹⁸ Teknolojik buluşlar, bu değişimin mihenk taşı olarak ailedeki değişimin yönünü belirlemiş ve etkisini arttırmıştır.

Gelişen teknoloji ile oluşan yeni iş sahalarında çalışan sanayi işçisi ve yeni düzenin toplumsal orta tabaka sınıfı olacak memur sınıfı oluşmuştur. Bu durum, işveren ile işçi arasındaki farkın artmasına, insanlar arasında gelir dağılımının dengesizleşmesine yol açmıştır. Kırsalda ihtiyaçlarını üreterek gideren aileler, şehirlerde hazır tüketimin külfetini karşılayabilmek için kadın erkek çalışmaya başlamıştır. Bu da kadının evden çıkmasına ve ailede üretim mekanizmasının zayıflamasına sebep olmuştur. Aileler yoğun çalışma temposu ile aile üyelerinin eğitimi, yetiştirilmesi ve korunması gibi görevlerini evde gerçekleştiremeyince bunları dışarıda sınırlı olarak gerçekleştirmeye çalışmıştır.¹⁹ Ailenin içerisinde gerçekleştirilen bu işlevlerin dışarıya aktarılması, aile içi mahremiyetin ihlal edilmesine ve tartışılan bir konu hâline gelmesine neden olmuştur. Bu bağlamda sanayileşme hamlesinin ailedeki ilk mahremiyet algısını ve bu algının sınırlarını değiştirdiği söylenebilir. Toplumda istenerek veya mecburi olarak bir parçası hâline geline okul, iş yeri, eğlence alanları, bireyin geleneksel dönemde kabul edilen ailenin mahremiyet sınırlarını aşır buralara alışmasına yol açmıştır. Geleneksel dönemlerde aile içinde yaşanılarak dışarıya duyurulmayan aşk, sevgi gibi özel duygular, şiddet ve boşanma gibi kötü durumlar alenen yaşanılabilir veya tartışılabilir hâle gelmiştir. Vaktinin büyük bir çoğunluğunu çoğunlukla ev dışında geçiren ailelerde yaşanan başka bir problem ise bireylerin birbirlerine olan bağlılık duygularının zayıflamasıdır. Evli çiftlerin günün önemli bir kısmını farklı mekânlarda geçirmeye başlaması, ailede birçok sorunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Çocuklarla verimli zaman geçirilememesi, çiftler arasındaki ilgisizlik ve soğukluk, çalışma yoğunluğunun stresi ile artan kaygılarla oluşan çatışmalar vb. birçok neden, ailenin dağılma sürecini başlatan boşanmaların ve kopmaların ilk kıvılcımları olmuştur.²⁰

1950'lerden sonra kadının çalışma hayatına dâhil olma oranında büyük bir artış olmuştur. Bu duruma uyum sağlamak adı altında değişen giyim tarzları ve cinsel alandaki özgürlük söylemleri, toplumda kadının cinsel saldırılara fazlaca maruz kalması problemine sebebiyet vermiştir. Sayılan bütün bu problemlere rağmen yeni kurulan bu düzende kadının genişleyen rolü engellenememiş ve günden güne büyümeyi

---

¹⁸ Ergun Yıldırım, "Aile ve Evlilik Türleri", *Aile Sosyolojisi*, der. K. Canatan-E. Yıldırım, (İstanbul: Açılım Kitap Yayınevi, 2009), 158-160.

¹⁹ Ahmet Alkan, "Şehir, Şehirleşme ve Aile", *Türk Aile Ansiklopedisi*, (Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu Yayınları, 1991), 3/960-964.

²⁰ İslam Can, *Sistemik Aile Sosyolojisi*, ed. Mustafa Aydın, (Konya: Çizgi Yayınları, 2014), 81.

sürdürmüştür. İnsanın yaratılışından gelen farklılığa rağmen erkekle kadının her alanda eşit olduğu söylemlerinin artması, kadının erkeklere uygun olduğu düşünülen birçok iş alanında rol almasına zemin hazırlamıştır. Bu yüzden bu dönem, bir işi ve maddi gücü olan kadınların çoğaldığı, mutlak surette erkek egemenliğinin hâkim olduğu ataerkil aile tiplerinin azaldığı bir dönem olmuştur.²¹ Daha önceleri aileler için uzmanlık gerektirmeyen bazı sorumlulukların sanayileşme ile beraber artan üretim, değişen iş imkânları ve para politikaları, hızlanan sosyal hayatlar ve değişen aile içi rollerle yaşam, aileler için daha karmaşık hâle gelmiştir.

Ayrıca bu dönemde dünya üzerinde eşitlik söylemlerinin giderek yaygınlaşması, insan haklarını küresel ölçekte yayınlanan bildirilerle yasalaşması, ailenin eskiden beri var olan düzenin ve aile içi tutumların farklılaşması, ailenin değişimine zemin hazırlayan başka unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Sanayi öncesi dönemde aile, yiyeceğini, içeceğini ve kullandığı araç-gereçleri üreten bir yapıdayken sayılan koşullarla değişen aile günümüzde bir üretim yeri değil üretilenlerin tüketildiği bir birim hâline dönüşmüştür. Çocuklarını eğiterek terbiye eden, yaşlılarını koruyup kollayan ve geliştirdiği oyunlarla bireylerini eğlendiren aile, sanayi dönemiyle birlikte aile üyelerini birbirine bağlayan tüm bu işlevleri kaybetmeye başlamıştır. Sonuç olarak sanayiyle birlikte aile, bu dönemde birçok alanda dönüşüm yaşamıştır. Bu değişimleri genel hatlarıyla şu şekilde sıralayabiliriz:

- Şehir toplumlarında işyeri ve ev birbirinden ayrıldı ve uzaklaştı. Köy toplumlarında üretimin makineleşmesiyle birlikte ailede insan gücüne olan ihtiyaç azaldı.

- Artan sanayi ile aile içi üretim fonksiyonları (ekonomik faaliyetler) giderek daraldı.

- Kadının yoğun bir şekilde iş hayatına katılması, çocukların bakımı ve eğitimi aile dışı okul kurumlarına aktarılmasına neden olmuştur. Bu kurumlarda verilen temel ilk eğitimden sonra çocuğunun eğitimi devam ettiremeyen ailelerin evlatları üzerindeki etkisi zayıfladığı görülmüştür.

- Aile büyükleri olan yaşlılarla ilgilenmek önceleri aile içinde sağlanırken ve ailenin görevlerinden biriyken, daha sonra bu görev aile dışında ortaya çıkan huzurevlerine devredilmeye başlandı.

---

²¹ Yıldırım, der. K. Canatan-E. Yıldırım, 155.

- Ailenin çocuk yapma asli görevi devam etmektedir. Ancak ortaya çıkan farklı yaşam şartları ve kadına yüklenen farklı roller, kadının doğurganlığının azalmasına veya bu fitri sorumluluğundan kaçınmasına sebep olmuştur. Tek çocukla sınırlandırılan aile modelleri ortaya çıkmış ve sayılarında artış görülmüştür.

- Sanayi dönemi ailesinde, akrabalık ilişkileri ve misafirperverlik duyguları gibi daha çok insani ilişkilerin zayıflayarak yerini televizyon izleyiciliği, internet ve sosyal medya gibi sanal araçlarla yapılan farklı tür ilişkiler almıştır.²²

1.2.4. Sanayi Sonrası Toplumlarda Aile

1750'lerden itibaren sanayileşmenin başladığı görülmektedir. Sanayileşmeyle beraber eskiden insan ve hayvan gücüne dayalı üretimin yerini, enerjiyle çalışan büyük makineler ve bu makinelerin oluşturduğu fabrikaların sahaları almıştır. Enerji merkezli üretimin sağlanmasından dolayı bu döneme sanayileşme devri denilmiştir.²³ Dünya üzerinde enerjiye dayalı üretime geçilmesi, enerjinin önemini arttırarak bu alanda büyük mücadelelere sahne olmuş ve milletlerin gelişim hamlelerini kampçılarmıştır. Hızla artan bu ihtiyaç ve gelişen sanayi sonucu ortaya çıkan karmaşık işlemler, insanlığı bu işlemleri yapabilecek ve daha pratik bir şekilde muhafaza edebilecek bir sistem arayışına sürüklemiştir. Buda 1973 yılında Daniel Bell'in "sanayi sonrası dönem" diye duyurusunu yaptığı, yapaysal zekânın başlangıcı sayılabilecek bilgisayar merkezli bir dönüşüm sürecine sebep olmuştur. Gelişmişliği başka bir boyuta çıkaran bu süreç ile bilginin üretilmesi, geliştirilmesi ve hayata aktarımı daha da kolaylaştırmıştır.²⁴

1980'li yıllardan itibaren kendini iyice hissettiren ve tüm dünyayı etkisi altına almaya başlayan bilgisayar merkezli dönüşüm hamlesi, toplumların hayatlarında köklü değişikliklere sebep olmuştur. Özellikle eskiye nazaran gitgide insan gücüne dayalı ihtiyacın azalması, o dönemlerde güce dayalı ortaya çıkan feodal insan sınıflarının yıkılmasına ve bu dönemin ruhuna ve gelişimine çok daha uygun sanayi sonrası toplum sınıflarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Toplumun tamamını büyük çapta etkileyen bu değişimin, elbette aileyi ve aile bireylerinin rollerini etkilememesi düşünülemez.²⁵ Giddens'a göre ise aile, günümüzde dünya çapında şu tür değişimleri yaşamaktadır: Toplumlarda geniş aile oluşumlarının ve akraba ilişkilerinin etkisini hızlıca azalması gözlemlenmiştir. İnsanların eşlerini seçerken çevrenin baskılarından daha az etkilenip

²² İsmail Can, "Ailenin Tarihsel Gelişimi: Dünü, Bugünü ve Yarını", *Sistemik Aile Sosyolojisi*, ed: Mustafa Aydın, (Konya: Çizgi Ktapevi, 2013), 82-84.

²³ John J. Macionis, *Sosyoloji*, çev: Vildan Akan, (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2012), 91.

²⁴ Macionis, *Sosyoloji*, 93.

²⁵ Begüm Köse. *Geçmişten Günümüze Aile, Değişen Toplumda Değişen Aile: Sosyolojik Tartışmalar*, 31.

daha özgür oldukları eğilimler ortaya çıkmıştır. Erkek hâkimiyetine dayalı aile modelleri yıkılarak kadının daha çok söz hakkının verildiği ve ailede alınan kararlar da etkisinin arttığı bir dönem olmuştur. Akraba evlilikleri azalmış ve önemini kaybetmiştir. Ebeveyn merkezli aileler yerini çocğun merkeze alındığı, haklarının çok daha fazla konuşulup önemsendiği aile yapıları oluşmuştur. Evrensel olarak kadın haklarının daha çok yasallaştığı ve koruma altına alındığı, aksi durumlara cezaların verildiği görülmüştür.²⁶

Batı dünyasından başlayıp küreleşen bu süreç ve değişimlere, bunlara karşı oluşan bakış açıları toplumların inanç, gelenek ve göreneklerine göre değişiklik arz etmiştir. Manevi yönelimlerin daha çok olduğu ailenin inançlarının kurallarını ihlal eden ve zarar veren değişiklikler, bu aileler tarafından tepkiyle karşı çıkılmış ve bunlar bozulma olarak nitelendirilmiştir. Kendini modern diye nitelendiren toplumlarda ise bu değişimin varolan süreç için kaçınılmaz ve insanlık için yaşanılması gereken unsurlar olduğu söylemleri hâkim olmuştur.²⁷ Örnek olarak Amerika'da aile ve evlilik üzerinde oluşan yeni bir algıyı göstermişlerdir. Buna göre Amerikan kültüründe bir başka kişiye duyulan sevgi ve cinsel tutkuyu ifade eden romantik aşkın, toplum tarafından onaylandığı ve evliliğin temeli olarak anlaşıldığı görülmektedir. Popüler kültürün bir parçasını oluşturan sinemalar ve sosyal medya yönelimleri, günümüz dünyası için genel geçer kabul ederek tüm toplumlara geçmiş veya etki etmiş bir unsur olarak düşünmek kuşkusuz doğru bir yaklaşım olmaz. Tıpkı çekirdek ailenin her yerde baskın olduğu varsayımında olduğu gibi. Kadın ve erkeğin birbirine olan bağlılıklarının sadece süslü kelime ve tanımlamalara özgü kaldığı görülmektedir. Değişen bu duygu algısı, sosyal ve ekonomik şartlardan ziyade bu dönem toplumlarında aile bireylerinin birbirlerine karşı olan duygularındaki kopukluğu ve zayıflamayı göstermektedir. Bu da aile bireylerinin birbirlerine olan tahammül eşliğini düşürerek ailenin sürdürülebilirliğini tehlikeye sokuyor. Bu dönem de artan boşanmaların temelinde bu yatmaktadır.²⁸

Bütün bu bilgiler ışığında aile konusunda genel bir yönelim olsa da mikro ve bölgesel nedenlerden dolayı bazı küçük toplumlarda ailenin gelişimi dünyanın genel yapısına aykırı bir seyir izleyebilmektedir. Sanayi sonrası toplumlarda televizyon dizilerinde ve sanal mecralarda, duygusal aşkı başarılı bir evliliğin anahtarı olarak sunulmaktadır. Bu durum ise varolan sosyal ve ekonomik değişimden ziyade duyguların zamanla değişmesiyle romantik aşkın eşler arasındaki geçerliliğinin azalmasına, zamanla

²⁶ Anthony Giddens, *Sosyoloji*, haz. H. Özel-C. Güzel, (Ankara: Ayraç Yayınevi, 2000), 140.

²⁷ Kadir Canatan, *Aile Sosyolojisi*, ed: K. Canatan, E. Yıldırım, (İstanbul: Açılım Kitap, 2009), 18.

²⁸ Macionis, *Sosyoloji*, 469.

kaybolacak bir şeymiş gibi algılanmasına ve evlilikte birçok sosyal problemlerin oluşmasına kapı aralamaktadır. Dünya üzerindeki boşanma oranlarının artışında bu tür bir etkinin önemli bir yeri bulunmaktadır. Bu duygu kaybedilince ailenin bir arada durmasının başka bi anlamı yokmuş algısı bireylere ve topluma hâkim olmaya başlamıştır. Ailenin geçirdiği bu değişim sadece Dünya'nın bir bölgesiyle sınırlı kalmayıp gelişen iletişim araçlarının etkisiyle küresel çapta yayılma imkânı bulmuştur. Kültürel bir yayılımla toplumları etkisi altına almıştır. Kadın ve erkeğin kendini daha fazla özgür hissetmesiyle yuvaya olan bağlılıklarında ve tahammül düzeylerinde azalmalar olmuştur. Eşlerin aynı ailede bağımsız hayatlarını gibi yaşam algısının oluşması dünya çapında boşanmaların oranını fazlaca arttırmıştır. Amerika özelinde giderek dünya genelindeki artan bu boşanma nedenlerini şöyle sıralayabiliriz; aile üyeleri arasındaki özgürlük kavramı ile yer edinen bireysellik, yuvanın huzuru olan eşler arasındaki sevginin azalması, kadınların iş gücüne dâhil edilmesiyle birlikte erkeğe bağımlılığın azalması, yaşanan hayatın ve mesleğin streslerin etkisiyle ailedeki tahammül düzeyinin düşük olmasıyla gergin ortamların oluşması, toplumsal dönüşümün getirdiği bilgi çokluğunun oluşturduğu bilinç düzeyindeki karmaşa boşanmanın toplum tarafından normal karşılanmaya başlanması ve yine toplumun dönüşümüne paralel olarak yeniden oluşturulan hukuk sisteminin yuvayı koruyucu tarzda değil yıkılışını kolaylaştırıcı nitelikte olması diye sayabiliriz.²⁹

1.3. Türkler'de Aile

Aile toplumun temelini oluşturmakla birlikte devletin kurulmasını sağlayan en önemli unsurdur. Toplumun en küçük yapı taşı olan aile, nikâh akdi ile başlayan birliktelik sonrası ilk zamanlarda karı, kocadan oluşurken çocukların eklenmesiyle genişleyen kurumdur. Aile neslin devamının sağlandığı kurum olmasının yanında toplumunda birlikteliğini ve gücünü etkileyen en önemli unsurlardandır. Ailenin güçlü olması toplumu da sağlam olmasıdır. Tarih boyunca bize bu hakikati en iyi anlatan örneklerden biri de Türk aile yapısıdır.³⁰ Tarih boyunca değişik coğrafyalarda gerek yerleşik gerekse konargöçer yaşasın aile, Türk toplumlarında her dönem önemini korumuştur. Tarihte önemli izleri olan türk milletinin bu kadar güçlü oluşunda ailesine verdiği önemin etkisi büyük olmuştur. Bu görüşü savunanlardan biri olan İbrahim Kafesoğlu, “Türklerin, dünyanın dört bucağına dağılmalarına rağmen varlıklarını korumaları, aile yapısına verdikleri büyük ehemmiyetten ileri gelir ki, bunun bir delili de

²⁹ Macionis, *Sosyoloji*, 475-476.

³⁰ Yavuz Haykır, “Tarihsel Süreç İçerisinde Türk Aile Yapısına Bir Bakış”, *Türk Dünya Araştırmaları Dergisi*, (Ekim 2017) 117/230, 89.

Türk dilinde, başka milletlerde rastlanmayan zenginlikte mevcut olan akrabalık nüanslarını belirleyici kelimelerdir.”³¹ Aile kurumunun önemini her daim korumasında İslamiyet öncesi veya sonrası olsun Türklerin sahip oldukları her inançta ailenin kutsal sayılması büyük etkindir. Bu yüzden ailenin kurulması için önemli teşvikler, yıkılmaması için de etkili tedbirler alınmıştır. Örneğin Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 41. maddesinde, ailenin toplumun temeli olduğuna vurgu yapılırken, devletin aileyi koruma ve bireylerini yetiştirme görevinden bahsedilmiştir.³² Bizlere göre de aileye verilen bu değer tarih boyunca Türk toplumlarının her dönemde etkin bir aktör olmasının yolunu açmıştır. Ailede dinini, devletini tanıyan Türk genci, bu iki değeri kutsal bilmiş uğrunda can vermekten hiçbir zaman çekinmemiştir.

1.3.1. İslam Öncesi Türklerde Aile Yapısı

Türklerin inceleyeceğimiz bu dönemde bizler için veri sağlayacak kaynak sayısı diğer dönemlere nisbeten daha azdır. Bu sınırlı sayıdaki verilere de Uygur yazıtlarından, o dönem Türk toplumları ile sınır komşusu olan ve büyük savaşlar yaşamış Çinlilerin yazdıkları eserlerden, türklerin yaşadığı coğrafyalarda yapılan arkeolojik kazılarla bulunan kaynaklardan ulaşabilmekteyiz.³³ Orhun anıtlarında bu dönemle ilgili bilgi edinmemizi sağlayacak bazı aile ve evlilik tasvirleri bulunmaktadır. Bu tasvirlerde aile şöyle anlatılmaktadır. “Üstte mavi gök, altta yağız yer kılındıktan, ikisi arasında insanoğlu kılınmış. İnsanoğlunun üzerine atam Bumin Kağan oturmuş. Türk budunu (halk)yok olmasın diye, halk olsun diye babam İlteriş Kağan annem İlbilge Hatun’u göğün tepesinden tutup yukarı kaldırmıştır.” Bu yazılar bize her şeyden önce Türk toplumlarında kadınına ne kadar önem verildiği ve aile için neyi ifade ettiğini göstermektedir. Çizilen bu çekirdek aile portresinde kadın önemli bir figür konumundadır. Bir de çekirdek ailenin eski türklerden beri varolduğunda görmekteyiz. Türk toplumları eski devirlerden itibaren o dönemin toplumlarının birçoğunda hâkim olan pederşahi ³⁴ aile yapısına değil, pederi³⁵ aile yapısına sahiptir. Ailede tüm yetkiler erkekte toplanmaz, bazı yetkiler kadın ile paylaşıldı. Aile içinde kadının görüşü önemsenerek istişare edilir, beraberce karar alınırdı. Toplumun tamamında sınıfsal farklılıklar olmadığı

³¹ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2015), 219-220.

³² Haykır, “Tarihsel Süreç İçerisinde Türk Aile Yapısına Bir Bakış”, 92.

³³ Ali Bardakoğlu, “Türk Aile Hukukunun Tarihsel Gelişimi”, *Türk Aile Ansiklopedisi*, (Ankara: T.C Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1991), 2/610.

³⁴ Pederşahi aile özellikle Çin’de ve Roma’da görülmektedir. Pederşah olan kişinin ailesi üzerinde mutlak bir hâkimiyeti vardır. Aile reisi aynı zamanda dini liderdir. Pederşah, kadınlarını ve çocuklarını satabilme hatta öldürebilme hakkına sahipti.

³⁵ Pederi ailede, anne baba eşit haklara sahip olup kadınlara son derece önem verilirdi. Çocuklar çok kıymetliydi. Baba tarafından alınıp satılmazdı.

gibi, ailede de erkeği ulaşılmaz yaparken kadını ezen ayrımlar yapılmaz, eşitlik ilkesine göre hareket edilirdi.³⁶

Türklerin yaşadıkları bozkırda hane önemli bir birlikteliği ifade eden ve çadır adediyle değerlendirilen sosyal bir birimdi.³⁷ Hane halkı; aynı çadırdaki yaşayan aile grubunu ifade etmek için kullanılırdı. Türk anlayışına göre bu hane halkı olarak ifade edilen aile, toplumun ve devletin temelini meydana getirirdi. Hane halkını oluşturan bireyler, genellikle aynı yerde ikamet eden, aralarında belli bir düzene göre iş bölümü olan fertlerden oluşmaktaydı.³⁸ Akrabalık ilişkileri ailenin oluşumu için önemli bir etken ve tetikleyiciydi. Ana, baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile yapısı, aile büyüklerinin eklenmesiyle Türk toplumlarında yaygın olan geniş ailelere dönüşmekteydi. Aile, tarafların akrabalık ilişkileri kurmaya dayalı olarak oluşturmuş oldukları iktisadi ve toplumsal bir beraberliğin adıydı. Karı-koca, ailenin toplum olma anlayışının başladığı ilk birlikteliktir. Türk toplumunda erkeğe göre aile kurmanın amacı ev-bark sahibi olmak, dirlik ve düzen içinde yaşamak ve akrabalık bağları kurarak güçlü bir birliktelik oluşturmaktır. Türk ailesinde ne “iç güveylik” ne de “iç gelinlik” görülmekteydi. Evlenen çiftler kendi evlerine çıkarlardı. Yaşlanan anne ve baba ise en küçük oğullarının yanında ömürlerini geçirirlerdi. Evler, Türklerin mabetleri sayılırdı. Zira Orhun Kitabelerinde “bark” kelimesinin mabet anlamında kullanıldığı, ev-bark kelimesindeki barkında buradan geldiği görülmektedir. Onun için, Türk ailesi biyolojik bir ilişkiden çok ilahi bir beraberliği ifade eden müesseseydi. Hatta Türkler, evin eşliğini kutsal saymış ve evin eşğine basan yabancıların çarpılacağına inanmışlardı. Bu da evin ve ailenin kutsallığı yanında, mahremiyete de ne kadar önem verildiğinin güzel bir örneğidir. Bu mahremiyet o kadar özeldir ki sadece aileye aittir ve ailenin sınırı olan evin eşliğinin dışındakiler tarafından ihlal edilmesi doğru görülmemiş, uğursuzluk sayılmıştır.

Evliliğin kutsal sayıldığı Türklerde, kurulacak ailelerin oluşumunda inançsal emirlere ve toplumsal geleneklere göre hareket edilmesi gerekmektedir. Aile yapısında tek eşli evlilikler hâkimken, hoş karşılanmasa da bazı devlet adamlarının siyasi nedenlerden dolayı birden fazla eşe sahip olduğu gözlemlenmekteydi. Eski Türklerde her boy, topluluk kendini daha üstün daha şerefli attettiği için evlenilecek kadının “il”den yani erkeğin kendi cemiyyetinden olması önemli bir kıstastı. Kadının “il” den olması, onun ailedeki kıymetini ve konumunu daha da arttıracak bir değerdi. Türk töresine uygun olan,

³⁶ Haykır, Tarihsel Süreç İçerisinde Türk Aile Yapısına Bir Bakış, 89.

³⁷ Ahmet Taşağıl, *İlk Türkler Bozkırdan Dünyaya Yayılanlar*, (İstanbul: Kronik Kitap, 2021), 50.

³⁸ Abdülkadir Yuvalı-Hikmet Demirci, *Türk Dünyası'nın Ortak Kültür Tarihinde Aile ve Kadın*, (İstanbul: Selenge Yayınları, 2021), 34.

kadının hatun sıfatı alabildiği evlilikler de böyle olabilmekteydi. Bazı Türk beylerinin başka obalardan veya alınan esirlerden yaptıkları evlilikte nikâh kıyılan bu kadınlara hatun ünvanı verilmez kuma denirdi. Kumalar bir eş değil, hatunun kardeşi suretinde aileye dâhil olurdu. Öyle ki kendi doğurdukları çocuklar bile hatun sıfatında olmadığı için öz annelerine “anne” diyemiyorlardı. Onlara teyze olarak hitap ediyorlardı. Annelik sıfatı yalnız “il”den olan hakiki eşe yani hatuna mahsustu. Kumaların doğurdukları çocuklar hatunların doğurduğu çocuklar ile aynı haklara sahip değildiler. Mirastan aynı payı alamazlardı, hükümdar çocuğu ise veliaht olmak için hatun çocukları kadar öne çıkmaz hatta geri planda tutulurlardı. Evlenilen kadının “il” den olması o kadar önemli bir töreydi ki bu kişi Çinli bir prenses bile olsa hatun seviyesinde olamıyor, kuma ile hatun arasında bir konumda bulunuyordu.³⁹ Bu tarihi veriler ışığında kanaatimizce her ne kadar da kendi soyunu korumak ve milletini yüceltmek içinde olsa bu âdetler Türlerin kadına verdikleri değeri gölgeleyen uygulamalar olmuştur.

İslamiyetten sonra kadının insanlık onuru hatırlatmak için verilmiş olan ve kadını kıymetli kılan hakların birçoğunun benzerini islamiyetten önceki dönemde yaşamış türk toplumlarında görebilmekteyiz. Bunlardan biri de nikâh kıyılmadan önce hem erkeğin hem de kadının rızası sorulurdu ve ona göre hareket edilirdi. Taraflardan birininin rızası olmayınca o evlilik gerçekleştirilmezdi. Evlilik sırasında yapılan diğer bir uygulamada oğlan tarafı maddi güçleri nispetince kızın ailesine “kalın” adı verilen bir miktar mal vermekteydi. Bu miktar duruma göre bir koyun olabilirken durumu iyi olan oğlan tarafı iki yüz at veya binlerce deve verebilmekteydi. İslamiyette mehri çağrıştıran bir uygulamaydı. Mehirden farkı evlenen kıza verilmesiydi. Aslında bu âdet evlenen erkeğin babasının üstlendiği, yapmak zorunda olduğu bir babalık göreviydi. Baba bu sorumluluğunu yerine getirmedeği takdirde evlat bu hakkını babadan talep edebiliyordu. Yerine getirmeyen babalar toplum tarafından kınanabiliyordu. Tarihi verileri analiz ettikçe İslamiyetten önceki Türk ailerinde karşımıza çıkan diğer bir güzel haslet de; erkek evlat ile kız evlat arasında bir ayrım yapılmaz ve ikisi de ailenin kıymetli bir parçası görülürdü. Kız babasının mirasından çeyizi sayılan bir pay alabilmekteydi. Bu da kız evlada verilen değeri en güzel şekilde özetleyen örneklerden birisiydi.⁴⁰ Evlilik akti eğlencesi sırasında halka açık olarak düğün yemeği dağıtılır ve bu mutluluğa herkes ortak edilirdi. Evlenen kızlar eve at üstünde getirilir, gerekirse evlerindeki işlerinde yardım için

³⁹ Ziya Gökalp, *Türk Medeniyet Tarihi*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1976), 142-143.

⁴⁰ Necati Gültepe, *Türk Kadın Tarihine Giriş*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2013), 254.

eget adında yardımcı bayanlar tutulurdu.⁴¹ Ailenin bu kadar önem verildiği ve kutsal sayıldığı bir millette elbette eşlerin ayrılması hoş karşılanan bir durum değildi. Bu nedenle, boşanma çok nadir görülürken dul kadın kavramı sadece eşi ölen kadın için kullanılmıştır. Aileye verilen değerden dolayı yuvanın yıkılması kötü bir durum olarak karşılanmıştır. Az da görölse gerçekleşen ayrılıklarda boşama hakkı genel itibarıyla erkeğe aitti; lakin bu, kadının gerekli durumlarda bunu talep edemeyeceği manasına gelmezdi. Kendisine kötü davranılan veya aldatılan bir kadın kocasından ayrılmayı talep edebilirdi. Boşanmalarda, kadın kusurlu ise erkeğin verdiği kal bedelini ve getirdiği çeyizi erkeğe geri verirdi. Boşanmada kusur erkeğin ise kalını, kadından geri alamayacağı gibi kadının çeyizini de iade etmek zorundaydı. Türk ailelerinde, kadının mülkiyet hakkı ve bu hakkı dilediği gibi kullanma hakkı olduğu tarihi belgelerden anlaşılmaktadır. Başka kavimlerde görülen kadını satılan bir mal gibi görerek pazarlık unsuru yapmak ve bu şekilde kadının itibarsızlaştırdığı, insanlık onuruna yakışmayan uygulamalar eski Türk toplumlarına hâkim olan bir durum değildi.⁴² Bütün bu uygulamalar bize göstermektedir ki, dünya üzerinde birçok aksi âdetlere rağmen Türk toplumlarında kadının her zaman değerli olduğunu ve hakkının gözetildiğini gösterir.

İslamiyet öncesi Türklerde, ailenin sorumluluğunu üstlenen kocanın her daim en büyük destekçisi, arkasındaki en itici güç eşi olmuştur. Yeri geldiğinde onla beraber savaşan, mücadele eden, erkek idare ettiği yerde olmayınca onun yerine bu ağır mesuliyeti yüklenerek idareyi ele alan, ailevi her türlü sıkıntılarında erkeğine en samimi ve özverili desteği veren hep kadın olmuştur. Böylece ailede erkeğin gücünü perçinleyen bir kahramana dönüşmüştür. Aile demek devlet demektir. Bu yüzden kadın, ailede olduğu gibi devlet yönetiminde de önemli görevler almıştır. Bu dönemde hükümdarlık yapmış Türk yöneticilerinin verdikleri yazılı buyrukların başına “Hakan ve Hatun buyuruyor ki...” ifadesinin yer alması bunun en açık kanıtıdır. Ayrıca hükümdar ülkede olmayınca, sefere veya uzak bir yere ziyarete gittiğinde yönetimi hatunu üstlenebiliyordu. Bu ağır sorumlulukların üstesinden kahramanca gelen Türk kadını, Türklerin klasikleşmiş eserlerinde, destanlarında ve masallarında çalışkanlığı, vefakârlığı, fedakârlığı, cömertliği, iffet ve namusu sembolize etmiştir. Tarih boyunca bütün Türk toplumlarında, kadının itibarı ve iffeti en mühim iki özellik olarak görülmektedir. Rus Türkolog Radloff, uzun bir dönem Türklerle ilgili çalışmalar yapmış ve araştırmaları sonucu Türk aile yapısı ile ilgili özetle şu sonuçlara varmıştır: Türk erkeğinin hanımını her daim çok sevdiğini,

⁴¹ Ülker Akkutay, “İslamiyet’ten Önce Türk Ailesi”, *Türk Aile Ansiklopedisi*, (Ankara: : T.C. Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu Yayınları, 1991), 1/ 55.

⁴² Dilaver Cebeci, *Türk’e Dair*, (İstanbul: Panama Yayınları, 2001), 79.

saydığını, değer verdiğini söyleyerek, kadınına emanet bilinciyle asla şiddet uygulamadığından bahsetmiştir. Kadınla erkeğin ailede birbirlerine samimiyetle yaklaştığından ve ihanet, aldatmak gibi kötü fiillerin çok nadir olduğu tesbitlerinde bulunmuştur.⁴³

Türk ailesinin birlikteliği Çin kaynaklarından bile kendine yer bulmuş bir hakikattir. Bu kaynaklar da Türklerin; çalışma, bahar kutlamaları, düğünler, yaslar, vb. sosyal faaliyetlerde tüm aile bireylerinin bir arada olduğundan övgüyle bahsedilmiştir.⁴⁴

Bütün bu bilgilerin ışığı altında, eski Türklerde kadına verilen değer ne kadar yüksek olduğunu, kadının adeta toplumun nadide parçası olarak görüldüğünü anlamaktayız. Hak ve hukukuna son derece titizlikle dikkat edildiğini görmekteyiz. Bu düzen kanunlarla değil, töre dediğimiz sosyal kurallarla sağlanmıştır. Bu töreler, Türk ailesini her durumda ve dönemde korumuş, kollamış ve bir arada kalmasını sağlayarak güçlü kılmıştır.

1.3.2. İslamiyet Sonrası Aile Yapısı

Kur’ân-ı Kerîm’de verilen emir ve mesajların, Hz. Peygamberimizin inen bu hükümleri insanların anlayacağı şekilde açıklayarak uygulaması İslam hukukunun temelini teşkil eder. Aile konusunda da insanlığın en kıymetli rehberi, verdiği mesajlar ve yaptığı çarpıcı değişikliklerle Kur’ân olmuştur. Ailenin insan için ne demek olduğunu, nasıl kurulacağını, nelere dikkat edileceğini, kimlerle evlenilebileceğini, bir akitle oluşturulan aile birlikteliğinde bireylerin görev ve sorumluluklarının ne olduğunun ve gerektiği durumlarda ayrılmanın nasıl olacağını en güzel anlatımıyla Kur’ân’dan ve sünnetten öğrenmekteyiz.⁴⁵ Kur’an’da evlilik ile emredilen kadın ve erkeğin usulüne uygun bir yuva oluşturma arzusu ve girişimi, dini bir ödevdir. Bu vesileyle Hz. Peygamber (s.a.s) birçok hadisi şeriflerinde, müminleri evlenip çoğalmaya teşvik etmektedir.⁴⁶

Büyüdükleri yuvadan ayrılıp başka bir evde yeni bir yuva kuran erkek ve kadının aynı hayatı yaşamak için birlikte attıkları bu adım toplumlar için sosyal bir olaydır. Gerçekleşen bu sosyal olay iki insanın hayatında büyük değişiklikler meydana getirmekle beraber bazı yeni meseleler ortaya çıkarmaktadır. Süreçle beraber oluşan annelik, babalık,

⁴³ Latife Kabaklı Çimen, *Türk Töresine Kadın ve Aile*, (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2008), 194.

⁴⁴ Mehmet Eröz, *Türk Ailesi*, (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1991), 1/225.

⁴⁵ Ümit Meriç Yazan, “İslam’da Aile ve Çağdaş İslam Ülkelerinde Aile Yapısı”, *Türk Aile Ansiklopedisi*, (Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu Yayınları, 1991), 1/62.

⁴⁶ Beyhakî, es-Sünenü’l-Kübrâ, 7/131; İbn Mâce, “Nikâh”, 1; Buhârî, “Nikâh”, 3.

evlatlık hak ve sorumlulukları, nafaka, neseplerin belirlenmesi, miras, velayet, eşlerin ilişkisi gibi konularda haksızlığın yaşanmaması ve hukuki bir bağlayıcılığının olması için nikâh akti şarttır. Bazı ayet ve hadislerde,⁴⁷ bu aktin gizli kalmaması gerektiği ve duyurulması gerektiği vurgulanarak en az iki şahitin tanıklığı ile olması istenmiştir. Erkeğin dörde kadar evliliğine izin verilse de, eşlere adil davranma vurgusu yapılarak tek eşli evlilik teşvik edilmiştir.⁴⁸

İslam hukukuyla beraber aile ve kadın hakları konularında yapılan bu çarpıcı değişikliklerle beraber; cahiliye devrinde diri diri toprağa gömülmeye varacak kadar birçok zulme maruz kalmış, evlilikten mirasa kadar birçok hakkı gasp edilmiş olan kadın hak ettiği değere yükselttilerek hakları iade edilmiştir. Yapılan bu yanlışların günahından bahsedilerek kadının bir insan olduğu ve insanların da insani olarak eşit oldukları, saygıyı ve sevgiyi hak ettiği, toplumun önemli bir parçası olduğu önemle vurgulanmıştır. Daha ötesinde evladı için cenneti kazanmaya vesile olan bir fırsat⁴⁹ ve koca için haramlardan korunulan bir sığınak⁵⁰ olduğu söylenerek kıymetine atıfta bulunulmuştur. Evlenecekleri insanları gönül hoşnutluğuyla, özgürce seçebilir, mahkemelerde tanıklık yapabilir, ailesindekilerin malında hak sahibi olabilir. Ticaret yapabilir ve kazandığı malın mülkiyeti hakkı kendine ait olacağı için usûlünce tasarrufta bulunabilir.⁵¹

1.3.3. Osmanlı Klasik Dönemde Aile Yapısı

Genel itibarıyla Türklerin İslamiyeti kabul etmesi; birçok adet ve uygulamalarının, sosyal kurumlarının değişmesine ve etkilenmesine neden olmuştur. Aile, İslamiyetten etkilenen önemli sosyal gruplardan birisiydi. İslamiyetin Türkler arasındaki toplu ve hızlı yayılımında içerisinde değer ve uygulamaların, türk toplumundakilerle benzerlik göstermesidir. Bu benzerlik İslamiyetin Türk toplumlarında daima canlılığını korumasına önemli katkı sunmuştur. Türklerin kurduğu en önemli devletlerin başında gelen Osmanlı'da da ailenin ve toplumun yarısı konumunda olan kadının, tecrit edilmediği, ayrımcılığa tabi tutulmadığı, anneliğine ve eşliğine vurgu yapılarak değer verildiği görülmektedir. Evlilik müessesesi ve ailede önceki Türk topluluklarında olduğu gibi Osmanlı'da da toplumun en önemli yapı taşı olarak kabul edildiğini görmekteyiz. Tüm bunlar İslamiyetin, Osmanlı'da her alanda olduğu gibi ailede de uygun bir zemin ortamı

⁴⁷ Bk: el-Bakara 2/228; Tirmizî, "Nikâh", 6; Buhârî, "Büyu", 1; İbn Mâce, "Nikâh", 106.

⁴⁸ Şefika Kurnaz, *Yenileşme Sürecinde Türk Kadını 1839-1923*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2015), 106.

⁴⁹ Nesâî, "Cihad", 6.

⁵⁰ İbn Mâce, "Nikâh", 1.

⁵¹ Abdürrezzâk Ahmed es-Senhûrî, *Meşâdirü'l-hak Fi'l Fıkhi'l-İslâmî*, (Beyrut: Menşeratu'l-Halebiyye el-Hukukiyye, 1998), 1/9-25.

bularak yerleştğini göstermektedir.⁵² Osmanlı Devletinin hukuk sistemini İslamiyetin şer'i hükümlerinin ve bu hükümlerin muhayyer bıraktığı alanlarda ise Türk töresinin hâkim olduğunu görmekteyiz. Bunların yanı sıra feth edilen yerlerdeki İslamiyete ve Türk töresine uygun olan örfi kanunlarda uygulanmaktaydı.

Osmanlı'da uygulanan örfi kanunlar devletin siyasi, ekonomik, askeri ve sosyal alanlar gibi birçok konuda kendine yer bulduğunu görmekte beraber bu kanunların en az etki ettiği alanların başında aile kurumu gelmektedir. Aile, İslamın şer'i konularda örfe de pay bıraktığı alanların olduğu evlenme, boşama ve miras konularında cüz'i müdahalelerin dışında tamamen İslam'a göre düzenlenmiştir. Osmanlı Devleti'nde aileye hâkim olan bu durum, devletin yıkılışına kadar devam etmiştir. Aile hukuku Osmanlı'nın son dönemlerinde oluşturulan ve yürürlüğe konulan Tanzimat Fermanı'ndan Mecelle'ye kadar mevcut durumunu korumuş ve değiştirilmeyerek İslam'i kurallara bırakılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde kadın, toplumun bel kemiği olan ailenin en önemli üyelerinden birisi konumundaydı, çocuk sayısı ve yaşı arttıkça da, ona verilen değer daha da artmakta idi. Sanılanın aksine, Osmanlı tebeasında yaygın olan evlilik çeşiti, önceki Türk devletlerinde olduğu gibi çok eşlilik değil tek eşliktir. Bu kadına verilen değer bir yansımasıydı. Topluma hâkim olan bu durum, gezmek için Avrupa'dan Osmanlı toprakların gelen seyyahların da dikkatini çekmiş ve anılarında kendine yer bulmuştur. Bunun bir örneği olarak 16. yüzyıl sonlarına doğru yolu Anadolu'dan geçen Alman Protestan Papazı Salomen Schweigger, "*Türkler ülkelere, hanımları da onlara hükmeder. Türk kadını kadar gezen eğleneni yoktur. Çok karılık yoktur. Herhâlde bu işi denemiş, dert ve masrafa neden olduğunu anlayıp vazgeçmişler. Boşanma pek görülüyor. Çünkü boşanırken erkek para ve eşya veriyor, kız çocuk anaya kalıyor*"⁵³ demiştir. İslam'a göre uygun şartların olduğu durumlarda dört evliliğe kadar izin verildiği hâlde, yine İslamiyetin tavsiye ettiği gibi tek eşlilikle yetinilmiştir.⁵⁴ Devlet adamlarının siyasi gerekçelerle çok eşli olması veya toplumda çok az olan birkaç çok eşlilik dışında yaygın olan aile tipi tek eşlikti. Kadı huzurunda gerçekleştirilen nikâhlar, sicillere tarafların isimleri, mahalle ya da köyleri, çocuk, buluğa ermiş ya da dul olma durumları, saptanan mehr-i muaccel ve mehr-i müeccel miktarları, şahitlerin isimleri ve nikâh akdi tarihleriyle

⁵² Mualla Kavuncu, "Osmanlılarda Aile ve Kadın", *Dini Araştırmalar Dergisi*, 2/ 4, (Ankara: Motif Yayıncılık, 1999), 145.

⁵³ İlber Ortaylı, "Osmanlı Toplumunda Ailenin Yeri", *Türk Aile Ansiklopedisi*, (Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu Yayınları, 1991), 74-79.

⁵⁴ en- Nisâ, 4/3.

kaydedilmiştir.⁵⁵ Boşanma durumlarında gerekli olmuşsa erkeğin nafâka yükümlülüğünü yerine getirip getirmemesi, kadının iddet süresinin tesbiti gibi durumlarda oluşan problemler, boşanmaların neticesi olarak oluşan hak ve ödevlerin mahkeme defterlerinde kayıt altına alınma sonucunu doğurmuştur.⁵⁶

Osmanlı toplumunda ailenin kurulumunda dikkat edilmesi gereken diğer bir konu da, İslamiyetin emrettiği gibi evlenilecek kadına erkeğin vereceği bir miktar maddi değeri olan maldır. Buna mehir denirdi. Kadın bunu verilen karara göre ya nikâh sırasında alırdı ya daha sonrasında da verilebilirdi. Nikâh anında verilmeyerek sonraya ertelense de kadının bu hakkı kaybolmaz ve mahkeme defterlerince zabt altına alınırdı. Kadın bu hakkını dilediği gibi kullanabilir, ailesi veya düğünü için harcamasına zorlanamazdı.

Ailenin temel üretimin merkezi olduğu klasik toplumlarda görüldüğü üzere Osmanlı'da da insan gücüne duyulan ihtiyaçla geniş aile tipleri yaygın olarak görülmekteydi.⁵⁷ Bu ailelerde üç kuşağın bir arada yaşadığı hatta kardeşlerin ve ailelerinin de bu yapı içerisine dâhil edildiği görülmekteydi. Bu aile şekli, sadece kırsal bölgede yaşayan tarıma dayalı geçimini sağlayan kesimde yaygın olarak görülen değil; aynı zamanda şehirlerde yaşayan seçkin ailelerinde tercih ettiği bir durumdur.⁵⁸

Türklerin tarihine bakıldığı zaman gerek İslamiyet'ten önce gerek İslamiyet'ten sonra ailenin ne kadar önemli bir konuma geldiği aşîkârdır. Dünya üzerinde farklı coğrafya ve milletlerde önemini koruyamamış olan ailenin Türklerde tarih boyunca ehemmiyetini yitirmemesi Türklerin aileyi inançlarının da etkisiyle kutsal görmeleri ve başta kadın olmak üzere aile bireylerine önem vermesiyle sağlamıştır.

1.4. Yahudilik'te Aile

Hakkında Eski Ahit'te pek çok ayrıntılı bilginin ve hükmün yer aldığı aile ve unsurlarının, Yahudilik için de çok önemli bir konu olduğunu bu hükümlerin çokluğundan anlamaktayız. Öyle ki ailenin, yaratıcının insanlığı var etmesi sürecinin önemli bir parçası olduğunu söylenmekle beraber bu konuda ortaya çıkan hükümlerin ilahi emirlerle oluşturulduğu görülmektedir. Yahudiliğin aile ile ilgili inançlarının

⁵⁵ Güldal Okuducu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Kadının Kısa Tarihi*, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2014), 58.

⁵⁶ Mehmet Akif Aydın, "Osmanlılarda Aile Hukukunun Tarihi Tekâmülü", *Sosyo-Kültürel Değişme Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, (Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1993), 2/437.

⁵⁷ İlber Ortatlı, "Osmanlı Toplumunda Aile", *Türkiye'de Ailenin Değişimi*, der: N. Erder, (Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği, 1984), 79.

⁵⁸ Barlas Tolun, "Geleneksel Aileden Çağdal Aile yapısına Doğru", *Aile Yazıları 2*, der: b. Dilekçi, A. Çiğdem, (Ankara: T.C Başbakanlık A.A.K. Yay., 1990), 496.

temelini oluşturan bu hükümlerin en önemlilerinden biri de, evliliğin dini bir uygulama olarak kadın erkek herkes için bir mecburiyet olduğu görüşüdür. Birbirini tamamlamak için yaratılmış bu farklı iki cinsin helal birlikteliğinin yolu da inançlarına göre kısılan nikâhtır.⁵⁹ Kadın ile erkeğin bu helal yol dışında gerçekleşen her türlü birlikteliği gayr-i meşru ilişki sayılarak toplumsal olarak şiddetli bir şekilde kınanarak ağır yaptırımlara maruz bırakılmıştır. Bu şekilde evlilik dışı ilişkilerin önüne geçilmeye çalışılarak insanları inançları gereği evliliğe yönlendirmeye çalışmışlardır.

Eski Ahit'in yorumu olduğuna inanılan Talmut'a göre bekâr erkeğin tam bir erkek olmadığı ve insanın huzuru, mutluluğu, kalkanı olan bir iyilikten kendini mahrum bırakarak kötü bir yol tercih ettiğinden bahsedilir.⁶⁰ Bu gibi anlatımlarla evliliğin önemi vurgulanarak, evlilikten kaçınan erkekler yerilmiştir. Bu metinlerde bekâr erkek için kullanılan eksik ya da yarım erkek tanımlamasının sıklıkla cümlelerde geçtiğini ve buralarda vurgulanarak anlatıldığını görmekteyiz. Tabi erkekler için bu cümleler kullanılırken kadınlar bu durumlardan muaf tutulmamış, aynı şekilde onun da evlilik yapmadan yarım olacağından bahsedilerek evlilikten kaçınanlar kınanmıştır. Bu şekilde insanlığa; ne erkeğin kadınsız ne de kadının erkeksiz olamayacağı mesajı verilerek, huzur ve mutluluğun evlilikle bir araya gelmekten geçtiğinden bahsedilmiştir.⁶¹

Yahudilikte gerek dini gerekse toplumsal olarak ailenin üzerinde bu kadar durulmasının bazı sebepleri vardır. Birkaçından bahsetmek gerekirse şunları söyleyebiliriz: Yaratıcının insanı yarattıktan sonra ona ilk olarak çoğalmayı emretmesinden dolayı insanlık için üreyerek neslini devam ettirmenin bir zorunluluk olduğu inancı aileye verilen bu önemi artırmaktadır. Çünkü aileye bu emri meşru bir zeminde yerine getirme fırsatını vermektedir. Bu emir Eski Ahit'in birçok yerinde tekrar hatırlatılmaktadır. Örneğin, Rab Yeremya'da: “ *Oğullar ile kızlar doğursunlar. Orada çoğalın ve azalmayın* ”⁶² demiştir. Yine Tekvin'de: “ *Onları erkek ve dişi olarak yarattı. Ve Allah onları mübarek kıldı ve Allah onlara dedi: Semereli olun, çoğalın, yeryüzünü doldurun* ”⁶³ ifadesi yer almaktadır. Tüm bu bilgilerden anlaşılmaktadır ki Yahudilerde evlenmek ve neslin devamı için çoğalmak bir tercih değil ilahi bir emir olduğuna inanılarak ailenin üzerinde önemle durulmuştur. Tevrat'ın ilk bölümü olan Tekvin'de geçen “ *semereli olun çoğalın* ” emri için öyle yorumlar dahi yapılmış ki; bir adamın

⁵⁹ *Kitâb-ı Mukaddes*, (İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 1969), Yar.1:12

⁶⁰ Babil Talinudu, Yevamoth, 62b.

⁶¹ Babil Talmudu, Yevamoth 63a; Sanhedrin 22a.

⁶² Yeremya, 29.

⁶³ Tekvîn, 1/27-28.

onlarca çocuğu olsun yine bu emri yerinde getirmekten kaçınmaması, çocuk yapmaya devam etmesi gerektiği söylenmiştir. Rabbanilerde bu hususa ayrı bir dikkat çekerek üzerinde şöyle durmuşlardır; bir ailenin ne kadar çocuk sayısına sahip olacağı, çocuklarının ne kadarının erkek ne kadarının kız olması gerektiği konuları bile teferruatlı bir şekilde münazara edilerek kitaplara yazılmıştır.⁶⁴ Bu tartışmalar sırasında bir kısım rabbiler çoğalma emrinin ehemmiyetine dikkat çekmek için “Evliliğinin üzerinden on sene geçmesine rağmen karısından bir evlat sahibi olamamış erkeği 'yeryüzünü doldur' emrini yerine getiremediği için bu davranışı hoş karşılanmaz.”⁶⁵ demişlerdir. Bu durumdaki bir erkeğin hanımını boşayarak başka bir evlilik yapması beklenir. Bu konunun başka bir boyutunda ise, rabbiler arasında Eski Ahit'te geçen "çoğalma" emrinin kadına mı erkeğe mi olduğu konusunda yoğun münazaralar yapılarak ortaya çıkan sonuçları kitaplara yazılmıştır. Yahudilikte ailenin önemli olmasının bir başka sebebi de insanın fırtatında var olan şehvi duyguların helal yollarla karşılanma gerçeğidir.⁶⁶ Bu gerçek yaratıcının çizdiği sınırları aşmamak için ailenin önemini ortaya koymaktadır. Bize göre bu emirler Kur'an ve Tevrat'ın aynı kaynaktan olduğunun kanıtı gibidir. Çünkü İslam'ın da aileye, evliliğe ve çoğalmaya verdiği önem pek büyüktür.

Yahudilikte aile konusunun başka bir boyutunda da her ne kadar Eski Ahit gibi İlahi metinlerinde “*Bir adam anasını babasını bırakacak ve karısına yapışacaktır*”⁶⁷ gibi tek eşliliği çağrıştıran ifadeler bulunsa da Yahudilikte çok eşli evliliklerin yaygın olduğu görülmektedir. Eşlerin bir tanesi ile çoğalma emrinin yerine getirilmesi diğeri ile de cinsel isteğin karşılanması arzusu çok eşliliği tercih etmelerinin sebebi olarak görülmektedir. Bu konuda örnek olarak Hz. İbrahim'in, Hz. Davud'un, ilk eşlerinin üzerine ikinci evliliği de yapmaları gösterilir.⁶⁸ Esav'ın kırk yaşına gelince Hitti Beer'i'nin kızı Yuditi ve Hitti Elon'un kızı Basemat'ı⁶⁹ daha sonra İsmail'in kızı Nebayot'un kızkardeşi Mahat'⁷⁰ ile evlendiği bilgileri Eski Ahit'te geçmektedir. Ayrıca Lamek'in iki hanımla evlendiği,

---

⁶⁴ Babil Talmudu, Yevamoth, 61b.

⁶⁵ Tekvîn, 1/27-28.

⁶⁶ Ömer Faruk Harman, “Semavi Dinlerde Aile”, *Aile Sempozyumu Tebliğler*, (Ankara: Medeniyet Vakfı Yayınları, 2015), 39-51.

⁶⁷ Tekvîn, 2/24.

⁶⁸ I. Samuel, 25:43.

⁶⁹ Tekvîn, 26:34.

⁷⁰ Tekvîn, 28:9.

birisinin adının Ada ve ötekisinin Tsilla olduğu belirtilir.⁷¹ Bu bilgileri aktaran vaiz'in de çok eşli olduğu ifade edilir. Bu konuda daha pek çok örnek Eski Ahit'te yer almaktadır.⁷²

Evlenilen iki kadından çocuk sahibi olunmak için alınan kadın, ilgisini dünyaya gelen çocuklara vermekte kocası ile çok vakit geçirememektedir. Cinsel ihtiyaçların doyurulması için evlenilen kadın ise doğru görülme de kısırlaştırılarak kocasıyla vakit geçirir, onunla ilgilenirdi. Bunu yaparken giyimine kuşamına dikkat eder, süslü olmaya özen gösterirdi. Ailedeki bu durumu da dini metinlerindeki verilen izne dayandırırlandı. Bu izne göre bir Yahudi adam eğer ihtiyaç hissederse ve ihtiyaçlarını karşılayacağını düşünürse birçok kadınla evlilik yapabileceği⁷³ yargısı geçmektedir. Bu da bize Yahudilerin inançlarına göre çok eşliliğe bir engelinin olmadığını kabul ettiklerini ve bu doğrultuda yaşadıklarını göstermektedir.⁷⁴

Yahudiler aileye toplumda ortaya çıkan sosyal bir grup görmenin ötesinde dini bir önemde atfederler. Bu kutsal görevi yerine getirip gelecek nesillere aktarmada birinci vazife aile reisi olan erkeğe aittir. Erkeğin ailesi üzerinde sınırsız bir egemenliğinin bulunduğu inanırlar ve bunu metinlerinde geçen Hz. İbrahim, Hz. İshak ve Hz. Yakub'un bu alandaki öncülüğüne dayandırırlandı.⁷⁵ Böylelikle ailede erkek otoritesine ruhani bir kimlik kazandırdıklarına inanılırdı. Bu duruma bir delil olarak da, Yahudilikte dini bir bayram olarak ailede kutladıkları pesah bayramına babanın liderlik etmesi de gösterilmektedir.⁷⁶

Yahudilerde ataerkil bir aile görülmektedir. Ataerkil ailede, evlenen kadın kocasının ailesine dâhil olur. Neseb, miras ve akrabalık bağları gibi ailevi durumlarda erkek belirleyici konumdadır. Bu sebeple ailenin ve aile adının devamı erkek çocukların üstlendiği bir sorumluluktur. Verilen bu mesuliyet erkek çocuğa verilen değeri göstermektedir. Yine bu aile yapısının getirisi olarak kocanın karısı üzerinde büyük bir hâkimiyeti vardır. Bu durumun sebebi olarak Hz. Havva'nın cennette Hz. Adem'e olan itaatsizliği ve onun aklını çelme girişimi gösterilmektedir.⁷⁷ Yahudilikte kadının ailedeki konumu İslamiyet öncesi Arapların tutumlarına benzerlik göstererek hakkaniyetten uzak bir durumdadır. Öyle ki inançlarına göre kadın, nikâh akdinin bir tarafı değil, erkeğin

---

⁷¹ Tekvîn, 4:19, 23.

⁷² Ömer Faruk Harman, "Semavi Dinlerde Aile", *Aile Sempozyumu Tebliğler*, (Ankara: Medeniyet Vakfı Yayınları, 2015), 39-51.

⁷³ Babil Talmudu, Yevamoth, 65a.

⁷⁴ Harman, "Semavi Dinlerde Aile", *Aile Sempozyumu Tebliğler*, 46.

⁷⁵ Tekvîn, 12/1-7 vd; i3/18; 26/ 25; 37/5.

⁷⁶ Çıkış, 12/1-51.

⁷⁷ Tekvîn, 3/16.

sahip olduğu bir evlilik konusu olarak görülmektedir. Kitab-ı Mukaddes'teki var olan bazı ifadeleri de buna delil olarak getirmektedirler.⁷⁸ Bu ifadelerden biri İbranice "*baal*" kelimesidir. Bu kelime bir manası ile "koca" anlamına gelirken diğer manası ile de "mal sahibi" anlamında kullanılabilmekteydi. Dolayısıyla bu anlam köklerinden türetilince hem evlilik hem de mal sahibi olmak anlamaları ortaya çıkmaktadır. Bu da Yahudilikte erkeğin hanımı üzerindeki hâkimiyeti, sahip olduğu malın üzerindeki hâkimiyet gibi olduğu şekliyle anlaşılmasına sebep olmuştur. Buna ilaveten on emirde kadın, erkeğin sahip olduğu mal varlıkları arasında sayıldığı görülmektedir. Cahiliye Araplarına benzer şekilde hakkaniyetten uzak bu anlayışa göre, Yahudiler de kadına mirastan pay verilmez, sadece kocası veya ailesi tarafından kendisine verilen hediyelerde tasarruf hakkına sahip olurdu. Ailesinde de kocasının hizmetçilerine hanımlık(efendilik) edebilmekteydi.⁷⁹

Günümüz Yahudilerinde durumun ne olduğuna bakılacak olursa, toplu yaşamaktansa birçok farklı kültürün içerisine dağılarak farklı toplumlarda yaşamaktadırlar. Geçmişte bir arada bulunan ve ailevi ilişkilerine önem vererek aralarında güçlü bağlar kuran Yahudi topluluğu, modern çağın getirisi olarak –dünya üzerinde pek çok millette görüldüğü üzere- her alanda görülen değişimi aile bağlarında da hissetmiştir. Her şeyden önce günümüzdeki Yahudi ailesi, eskide var olan geniş aile modelinden sıyrılarak çekirdek aile modellerine yerini bırakmıştır. Bu değişim, aile algısında olduğu gibi aile bireylerinin rollerinde de farklılaşmaya sebep olmuştur. Eski ataerkil aile üyelerinin sorumlulukları değişmiş, pasif olan bireyler bugün aktif roller üstlenmişlerdir. Kadının dünya üzerinde artan etkisi ve konumu Yahudi ailelerinde eskiden beri var olan erkek egemenliğini zayılatmıştır. Eski Yahudi ailelerinde babanın ön plana çıkmasına neden olan birçok sorumluluğun bugün aile dışındaki kurumlara devredildiği görülmektedir. Bu alanlar sağlık, eğitim giderleri, işsizlik parası, sosyal güvenlikler vb. sorumluluk sahalarıdır. Bu durum Yahudi ailelerinde erkeğin sorumluluğunun azaltılarak ortonitesinin zayıflamasına ve ortadan kalmasına neden olmuştur. Devredilen bu sorumluluklar ailedeki gençlerin yuvaya karşı olan bağlılıklarını zayıflatarak aileye duyulan ihtiyacı azaltmıştır. Aile bağlarındaki bu yıpranma elbette tüm gençliği derinden etkilediği gibi Yahudi gençlerini de derinden etkileyerek aileye olan güven ve sadakatlerini azaltmıştır. Yahudi gençleri kutsal metinlerinden uzaklaşarak, bu metinlerde yasaklanmış kadın erkek ilişkileri yaşamaya başlamıştır. Gayr-i meşru da olsa cinsel yönden yaşanan bu doygunluk evliliğe olan ilgi ve alakayı azaltmıştır.⁸⁰ Ayrıca,

⁷⁸ Tekvîn, 4/19;6/2; 11/29; 29/28; 34/8; Hâkimler, 1/12-13.

⁷⁹ Çıkış, 20/ 17.

⁸⁰ Harman, "Semavi Dinlerde Aile", *Aile Sempozyumu Tebliğler*, 50.

yasak ilişkilerden gayrimeşru çocuklar da dünyaya gelmektedir. Günümüz insanının büyük ölçüde yaşadığı bu sorunu çözmek için yetkililer koruyucu ilaçlar dağıtarak tedbirler almaya çalışsa da bu gençlerin ahlaki yönden bu çöküşlerini hızlandırmaktadır. Yapılması gereken bilinmeyi bilmek ya da bulunmayı bulmak değildir. Yüzyıllar boyunca etkisi kanıtlanmış toplumun temel unsuru olan ailenin ilahi hakikatlerle korunmasına önem vermek ve kurulmasını teşvik ederek sahip çıkmaktır. Bu şekilde aileyi kendini modern diye tanımlayan bu günün dünyasında özgürlük adı altında meydana gelen ahlaki kirlerinden korumamız daha kolay olacaktır.

1.5. Hristiyanlıkta Aile

Hristiyanlık'ta aile yapısıyla Yahudi aile yapısı benzerlikler göstermekte, ikisi de aileyi dini emirlere dayandırmaktadır. İncil'e göre Hz. İsa kendinden önceki dini tamam etmek için gelmiştir.⁸¹ Ailenin meşruiyetini sağlayan nikâh akdi, Hz. İsa ve kilise arasındaki bağın sembolü ve dini bir ritüel olarak görülmüştür. Bu ritüeli gerçekleştiren iki kişi Tanrı'nın gözünde iki ayrı kişi olmaktan çıkıp bir bütün hâline gelmekteydi.⁸² Hristiyanlık'ta evlenme, Tanrı'nın onlara verdiği dini bir görev olarak kabul görmüş ve ilk dönemlerden itibaren mukaddes sayılmıştır.⁸³ Bununla beraber İncil'de Pavlus'un Korintoslulara 1. Mektubunda şöyle demektedir: “Rab değil ben diyorum. Eğer bir kardeşin iman etmeyen bir karısı varsa o kadın kendisiyle oturmaya razı ise onu bırakmasın. Ve bir kadın ki iman etmeyen kocası vardır ve o kendisiyle oturmaya razıdır, kocasını bırakmasın.”⁸⁴ “Eğer iman etmeyen eş ayrılırsa ayrılınsın.”⁸⁵ Bahsedildiği gibi Pavlus yeni yapılacak evliliklere değinmeyip, varolan evliliğin devam edip etmeyeceği konusundaki dikkat edilmesi gereken hususlardan bahsetmektedir.⁸⁶

Hz. İsa aile üyelerinin arasındaki bağı, Tanrıyla insan arasındaki bağı benzetir ve Tanrıyla olan bağın bir yansımasını da aile üyeleri arasında olması gerektiğini savunmuştur. Kişinin maneviyatının gelişmesi ve düzgün bir birey olabilmesi için bu bağın daima güçlü olması gerekmektedir. Bununla beraber Hristiyanlık aileyi bir sosyo-kültürel bir kuruluş değil tamamiyle dini bir kurum olarak görmekteydi. Nitekim Yahudilerde görüldüğü üzere Hristiyanlıkta da aile, erkeğin önderliğine tabidir. Kilisede lider Hz. İsa olduğu gibi ailenin lideri de erkektir görüşü benimsenmekte ayrıca kadın

⁸¹ *Kitâb-ı Mukaddes*, (İstanbul,1969), Matta, 5/17.

⁸² Asife Ünal, *Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam'da Evlilik*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998), 19.

⁸³ Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, (Ankara: Ocak Yayınları, 1993), 269.

⁸⁴ Korintoslulara 1. mektup, 7/12-13.

⁸⁵ Korintoslulara 1. mektup, 7/15.

⁸⁶ Ali Aslan Topçuoğlu, “Yahudilik-Hristiyanlık ve İslam Hukukuna Göre Nikâh Akdine Etkisi Bakımından Din Farklılığı”, *Dinbilimler Akademik Araştırma Dergisi*, 10/2, 88.

eşine Tanrıya taptığı şekilde tapmaktaydı.⁸⁷ Bu sebeple kadının kocasını tabiyeti altına alması imkânsızdı bunun nedeni ise insanlığın yaratılışında önce Hz.Âdem'in (a.s) sonra Hz. Havva'nın yaratılmasıydı buna ilave olarak Hz. Havva'nın Âdem'i (a.s) günaha girip cennetten kovulmasına sebebiyet vermesiydi.⁸⁸ Kadının aile lideri olması akla dahi gelmeyecek bir durum gibi görülmüştür.

Hristiyanlık inancının yapıtaşlarından biri sayılan aileyi kutsallaştırmışlardır. Nitekim evlilik akdiyle bir bütün olan kadın ve erkeğin ayrılması hoş karşılanmamış bazı görüşlere göre de yasaklanmıştır⁸⁹ hatta boşanan eşler başka kişiler ile evlenseler de boşanma geçersiz görüldüğü için zinaya bulaşmış sayılmıştır.⁹⁰ Her ne kadar bu tutum Yahudilerdeki artan boşanmalara karşı verilen tepki olsa da zamanla büyük problemlere sebebiyet vermiştir. Bu yasak Hristiyan dünyasında toplumsal olarak bazı sorunlara yol açmıştır. Bu sorunlar örnek verecek olursak; evliliğini bitirmek isteyen bireyler boşanamıyorlardı, boşansalar da tekrar evlenemiyorlardı, bu durumda onları yasadışı evlenmeye sevk ediyor yahut evliliği kâğıt üzerinde sürdüren çiftler nikâhları olsa da farklı insanlarla birlikte olmakta zina işlemekteydiler. Bu yasak Hristiyan toplumun tüm ahlaki yapısını olumsuz etkilemiş, aile hayatını ve birliğini yok etmiştir. Gayrimeşru çocuklar artmış, soy birliği bozulmuştur. Yaşanan bu bozulmaları boşanma yasağı kuralına dayandırabiliriz.

Hristiyanlar da kocalar çoğunlukla tek eşli olduğu görülmekle birlikte çok eşlilikte yasaklanmamıştır. Sadece imparator Şarlman⁹¹ papazlara bu durumu yasaklamıştır. Hristiyanlığın ilk dönemlerinde hiçbir konsil birden çok kadınla evlenmeye karşı kesin bir yasak koyulmamıştır. Nitekim Şarlman çok evliliği sadece papazlara yasaklamıştı. Luther ise iki eşliliği önermiştir. Bazı mezhepler çok eşliliği kabul etmiş ve takipçilerini bu konuda yönlendirmişlerdir. Mesela Mormanlar, çok eşliliği kutsal bir vazife olarak görmüşlerdir. 16. yüzyıldan sonra Hristiyanlar da çok eşliliğe karşı çıkmaya başlamışlardır.⁹² Bazı görüşlere göre de Hz. İsa bekâr kaldığı gibi bekâr kalınması gerektiğini söylemektedirler. Bunu da Matta da geçen şu konuşmaya dayandırmaktadırlar: “Şarkitler İsa’ya dediler: Eğer, erkeğin karısı ile hali böyle ise,

---

⁸⁷ Efesoslulura’a Mektup, 5/22-2.

⁸⁸ Timoteus’a Birinci Mektup, 2/12-14.

⁸⁹ M (Ikos), 10/8-12.

⁹⁰ Matta, 19/9; Luka, 16/ 18.

⁹¹ 800’de Roma da taç giyen Karolenj Frank İmparatorudur. Bu dönem Şarlman’ın yaptığı reformlarla ön Rönesans dönemi olarak da anılmaktadır. (Seda Özmen, “Frank İdaresi Altında Yahudiler”, *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, C1/S1, (2018):59).

⁹² M. Akif Aydın, “Aile”, *DİA*, (İstanbul: DİA Yayınları, 1989), 2/197-198.

evlenmek iyi değil. Fakat Hz. İsa onlara dedi: bütün adamlar bu sözü kabul edemez, ancak kendilerine verilmiş olanları kabul edilebilir. Çünkü anadan doğma hadım vardır ve insanlar tarafından yapılmış hadım vardır. Göklerin melekûtu uğruna kendilerini hadım edenler yani hiç evlenmeyenler de vardır. Bunu kabul edebilen etsin.”⁹³ Bu sözler üzerine Hristiyanların bir kısmı tarafından Hz. İsa’nın evlenmeyerek bekâr kalmasına dikkat çekilerek, gerçek ve samimi bir Hristiyanlığın hiçbir kadına dokunmayarak yaşanabileceği öne sürmüşlerdir. St. Thomas’da bu görüşü benimseyenlerden biri olarak Kutsal Ruh’u bekâr kalanların taşıyabileceğini söylemiştir. Hristiyan mezheplerden biri olan Markunilik mensupları da evlenmeyi kendileri için yasaklamışlardır.⁹⁴ Her ne kadar bazı farklı görüşler evliliğe karşı çıkmış olsalar da yukarıda anlatıldığı gibi Hz. İsa evliliğe karşı değildir. Aksine Hristiyanlık’ta genel olarak evlilik müessesesi kutsal sayılmış ve aileye önem verilmiştir.

1.6. Hintlilerde Aile

Aile bütün topluluklar için kritik öneme sahip bir yapıdır. Aile, içinde barındırdığı kişilere özgü görevler yüklemekte ve bu görevlerle birlikte oluşan toplumsal sorumluluklar kültürel değerleri meydana getirmektedir. Bu sebeple bir toplumun kültürünü ve ahlaki yapısını öğrenmek isteniliyorsa aile düzenine bakılması gerekmektedir. Örf adet ve geleneklerine bağlı bir toplum olan Hintliler, dönem dönem sömürgeci devletlerin etkisi altında kalsalar da milli kimliklerini kaybetmemişlerdir. Bu da aileye verdikleri değerin göstergesidir. Hintliler, Türklerde olduğu gibi ataerkil aile yapısına sahiptir. Aileye çok önem veren Hintliler evliliği dini törenler ile kutlamışlardır. Öyleki Hint düğünleri en az 3 ila 15 gün arası sürmektedir. Hint topluluklarında, çok eşlilikle beraber eski dönemde polandri de⁹⁵ görülmüştür. Smritiler’de⁹⁶ karısı erkek çocuk dünyaya getirmişse çok eşli olmasına müsaade edilmez eğer bu durum kanıtlanırsa ceza bile alabilmekteydi. Fakat kadının erkek çocuğu olmamışsa karısının da rızasını alarak evlenebilirdi.⁹⁷ Bazı Hintli topluluklarda kadınlarında çok eşlilik yaptığı görülmüş hatta bazı destanlarda da kadının 5 kocayla birlikte yaşadığı anlatılmaktadır.⁹⁸ Hintlilerde evlilik sonrasında eşler birlikte yaşamaya başlar ve kadın kocasının, çocuklarının

⁹³ Matta, 19/ 10-12.

⁹⁴ Zeynel Abidin Ataşalan, Tevrat İnciller ve Kur’an-ı Kerime’e Göre Aile Kavramı, (Yüksek Lİnsan Tezi), KSÜ, 2008: 36-40.

⁹⁵ Poligaminin (çok eşlilik) kadın merkezli biçimlidir. Buna göre kadın birden çok erkekle evlenebilmektedir.

⁹⁶ Smriti: Eski Hint hukuk kitabı.

⁹⁷ Sachindra Kumar Maity, *The Imperial Guptas and Their Times*, (New Delhi: Munshiram Manoharlal publishers, 1975), 121.

⁹⁸ Maity, *The Imperial Guptas and Their Times*, 122.

bakımından mesuldur.⁹⁹ Eski Hintlilerde kadın kısıtlanmıştır, nitekim: “Kadın kocası gelip ondan izin almadan dışarı çıkamaz, kapıda bekleyemez ve özellikle dul bir kadın sokadaki kişilere bakamaz, içki içemez ve başkasının evinde kalması hoş karşılanmaz.”¹⁰⁰ denilmektedir. Boşanma ise eşler farklı kast sistemine mensupsa olabilir. Ancak Hintlilerde genel olarak boşanma yasaktır.¹⁰¹

Hintlerde akrabalık bağları Avrupalı toplumlara göre daha güçlüdür. Bu durum Hint aile kurumunun diğer toplumsal kurumlarla da uyum içerisinde olduğunu söylemek mümkündür. Ailelerin bir araya gelmesiyle akrabalık oluşur, akrabalar ise alt kast¹⁰² için mihenk taşı gibidir.¹⁰³ Alt kast, akrabalar ve akraba olabilecek topluluklardır. Srinivaş buna şöyle açıklık getirmiştir; “Alt kastlar aynı zamanda, belirli bir hiyerarşik sıralama içerisinde bir araya gelerek yöresel kastları meydana getirmektedirler. Değişik bir açıdan değerlendirildiğinde, köy toplumu bir veya birden fazla alt kastın bir arada yerleşmesiyle oluşmuş bir yapıdır. Bu bilgiler doğrultusunda düşünüldüğünde, alt kastın sistemi, ailenin alt sistemi, köyün de üst sistemi temsil ettiği ileri sürülebilir.”¹⁰⁴ Hintlilerde aile içinde her birey farklı bir konuma sahiptir ve buna göre sorumluluklar üstlenirler. Bireyler bu konuma göre verilen görevleri yerine getirmek zorundadır. Hintlilerde böylece bireylerin toplumdaki yerlerini belirlemiş ve kasttaki düzeni sağlamışlardır. Aile bütün topluluklarda çok amaçlı temel kurum niteliği taşımaktadır.

Hintli toplumlara göre pek mühim bir konu olan temiz yiyecekler,¹⁰⁵ eş seçerken ve aile ayinlerinde olmazsa olmaz olan, Hint ailesini öteki toplumlardan ayıran temel niteliklerdendir. Hintlilerde aile demek kast demektir. Kişinin kendi saygınlığını koruması, aileyi ve kastı koruması demektir. Bunlar ayrılmaz bir bütün olarak kişiye sorumluluklar yüklemektedir. Kişinin toplumdaki yeri de kasta yani aileye göre düzenlenmektedir. İlişkiler de buna göre şekillenir, örneğin; evlilik ve eş seçimi de kasta göre ayarlanmalıdır. Ailedeki ve kastaki görüşler karşıt cinsler arasındaki ilişkilerini

⁹⁹ Maity, *The Imperial Guptas and Their Times*, 126.

¹⁰⁰ Maity, *The Imperial Guptas and Their Times*, 128; Kamandakiya Nitisara, 3/1-22.

¹⁰¹ P. H. Prabhu, *Hindu Social Organization: A Study in Socio-psychological and Ideological Foundations*, (Mumbai, 2010), 192.

¹⁰² Kast sistemini meydana getiren dört ana kast, Varna kavramıyla tanımlanmaktadır. Dört varnanın her biri kendi içerisinde hiyerarşik olarak sıralanmış pek çok alt kast grubuna sahiptir. Alt kastlar ise, Jati kavramıyla tanımlanmaktadır.

¹⁰³ J. H. Hutton, *Caste in India*, (Delhi: oxford University Press, 1986 (1946)), 46-48.

¹⁰⁴ Srinivaş M.N., *Social Change in Modern India*, New Delhi, Orient Longman Ltd. ' 1972 (1966), 136.

¹⁰⁵ Temiz yiyecekler kavramı, Hint toplumunda kast sisteminin getirdiği sınırlamalara dayanan ve yemesine izin verilen yiyecekleri tanımlamaktadır. Kast grupları arasında hangi yiyeceklerin yenebileceği, hangilerinin yenmemesi gerektiği dini birtakım yaptırımlara konu olmuştur. Örneğin, ruh göçüne inanan Blahman, Ksatriya ve Vaişya kastlarına mensup olanlara et yemek yasaktır. David G. Mandelbaum, *Society in India*, Bombay, Popular Prakashan, 1972, 189-190.

meydana getirmekte ve bireylere "biz" ve "onlar" ayrımını vermektedir. Bu durum aile kurumunun oluşmasında endişelere yol açmıştır. Şehirlerde ve köylerde bu endişelerin izlerini görmek mümkündür. Bu endişelerin bir diğer sebebi ise soy erkekten devam eder anlayışıdır. Anlaşılabileceği üzere Hintli toplumda aile ve kast ilişkisi birbirini etkileyen ve besleyen faktörlerdir.¹⁰⁶

1.7. Araplarda Aile

Millet ve coğrafya ayrımı olmadan insanlık için yaşamın temel bir parçası olan aile, Arap toplumu içinde yaşamın vazgeçilmez bir unsuruydu. Yaşadıkları coğrafyanın zor şartları güçlü bir mücadeleyi gerektirmekte idi. Aile ise, bu zorlu mücadelede Arap toplumunun elini güçlendiren, birlikte sorunların üstünden gelme fırsatını onlara sunan bir sosyal bir gruptu.

Arap toplumunda egemen olan insan türü erkekti. Öyle ki toplumun her alanında bunun yansımalarını görmek mümkündür. Kadınlar geri planı itilmiş ve sadece erkeklerin komutlarına göre hareket edebilmekteydiler. Toplumun genelinde olduğu gibi ailede de otoriter güç, ailenin idare ve sevkini yönlendiren kocadır.¹⁰⁷ Arap toplumunda aileye dair bütün yetkiler erkekte toplanmıştır. Ailenin iâşesini sağlamak kocanın görevidir. Aile kan bedeli veya dış borçlanmalar gibi toplumsal olarak muhatap alındığı durumda da sorumlu olan ailenin reisi olan kocaydı. Çünkü söz hakkı, karar verme mercii ve yapılacak eylemi belirleme yetkisi erkekteydi. Öyle ki kadınlara erkeğin ortak meyvesi olan çocukların eğitimi ve terbiyesi dahi erkeğin mesuliyetindeydi. Tüm bu işler arasında kadına düşense kocasına mutlak bir itaat ve teslimiyettir. Kadını temsil eden ve işlerini yürüten kocasıdır. Onu her alanda, kendi malıymış gibi gören kocası temsil etmekteydi.¹⁰⁸ Bahsedilen bu durumlar çocuklar içinde geçerliydi ve babaya karşı bir itiraz veya söz hakkı olmadan mutlak bir itaatle yaklaşımları gerekmektedir. Aksi durumlarda gerek kadın gerekse çocuklar dayakla cezalandırılabilirlerdi.

Arap toplumunda erkeğin ailedeki durumu İslam geldikten sonra da cahiliyye sapkınlıklarından arındırılarak, erkeğin fırtı olarak güçlü yaratılışına ve ailede yüklenen ağır sorumluluklarına işaret edilerek riyaset bakımından üstünlüğü onaylanmıştır.¹⁰⁹ Bu durum aile bireylerine karşı erkeğin sahip olduğu haklar ve sorumluluklar hadisler

¹⁰⁶ J. H. Hutton, *Caste in India*, (Delhi: oxford University Press, 1986 (1946)), 46-50.

¹⁰⁷ İzzet Derveze, *Kur'ân'a Göre Hz. Peygamber'in Hayatı*, çev. Mehmet Yolcu, (İstanbul: Ekin Yayıncılık, 1998), 1/131.

¹⁰⁸ Belâzürî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd, *Ensâbü'l-Eşrâf*, (thk. Süheyl Zekkar- Riyad Zikirli), (Beyrut: Daru'l Fıkh, 1417/1996), 11/380.

¹⁰⁹ en-Nisâ, 4/34.

tarafından da dikkat çekilerek açıklanmıştır.¹¹⁰ Bu rivayetlerden birinde erkeğin ailesi üzerindeki mesuliyeti bir çoban misaliyle anlatılarak vurgulanmaktadır.¹¹¹ Başka rivayetlerde ise eşi kendisini cinsel birlikteliğe çağırdığı hâlde itaat etmeyip reddeden kadının meleklerin lanetine uğrayacağı,¹¹² evde olmayan erkeğin hanımının ondan izinsiz evine kimseyi alamayacağından¹¹³ bahsedilerek kadının kocasına itaatının önemi İslamiyet'ten sonra da vurgulanmıştır. Bahsedilen bu rivayetlerde verilen mesajlar da o dönemin şartları göz önüne alındığında yaratılış olarak erkeğe göre daha güçsüz ve kırılgan yaratılan kadının korunması ve ağır mesuliyetler altında yıpratılmaması için ailede nasıl davranılması gerektiği anlatılmıştır. Bu söylemler Arap toplumunda da garipsenmediği gibi mevcut şartlarda aile kurumuna olumlu katkılar yapmıştır.

Cahiliye Araplarında kadının değersiz görülmesinin erkeğin üstün kabul edilmesi bazı nedenlere dayanmaktaydı. Bunların başında çöl hayatında yaşamının getirdiği koşullar etkili olmaktaydı. Sayısal çokluğun önemli olduğu bu büyük mücadelelere ve kabileler arası sürekli devam eden savaşların olduğu bu ortamda, erkek çocuğu bir güç ve nüfuzun simgesidir. Bu durum bir üstünlük ve övgü sebebi olarak kabul ediliyordu. Bir kabile ne kadar çok erkeğe sahipse diğer kabilelere o kadar üstünlük kurabiliyor ve gelen ganimetlerle refahı o kadar artıyordu. Sadece savaşlardan gelen ganimetler değil, güçlü aile büyük ve kazancı bol görevler alır, toplumda hâkimiyet kurardı. Tüm bu durumlar erkeğin ön plana çıkartan ve kadının görmezden gelinerek küçümsenmesine neden olmuş, haksızlıkların ve mağduriyetlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Toplumdaki bu üstünlük mücadelesi fiziken daha güçlü olan erkek çocuğa olan sevgi ve isteği artırmaktaydı.¹¹⁴ Hatta bir Arap erkeğin en önemli hedeflerinden biri erkek evladının olmasıydı. Erkek çocuğu olanlar sevinir ve iftihar ederken, kız çocuğu olanlar bunu zayıflık ve kusur olarak algılayıp utanç duymuşlardır. Bu utanç toplumda kız çocuğu olanların kınanmasına ve dışlanmasına neden olmaktaydı. Bu şekilde kınanarak kışkırtılan baba bazı durumlarda olduğu gibi öfkesinin esiri olarak kız çocuğunu diri diri gömdüğü hadiseler yaşanmıştır.¹¹⁵

¹¹⁰ Ebû Dâvûd, "Nikâh", 40; Tirmizî, "Radâ", 10.

¹¹¹ Ebi Abdillâh Muhammed b. İsmâîl Buhârî, *el- Edebü'l-müfred Tercüme ve Şerhi*, trc. Mehmet Yaşar Kandemir, (İstanbul: Tahlil Yayınları, 2017), "Cum'â", "Nikâh", 82.

¹¹² Buhârî, "Nikâh", 86; Ebû'l Hüseyin b. El-Haccâc Müslim, *el-Câmiu's- Sahîh*, nşr. Muhammed Fuat Abdalbaki (Kahire:y.y, 1374-75/ 1955-56) "Nikâh", 120-122.

¹¹³ Buhârî, "Nikâh", 87; Tirmizî, "Ridâ", 15.

¹¹⁴ Şemsettin Günaltay, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*, sđl. M. Mahfuz Söylemez, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013), 120.

¹¹⁵ Mehmet Akif Aydın, "Aile", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: 1989),

Araplardan kız evladının yaşamasına müsaade edenler ise onları hayvan yünlerinden örölmüş elbiseler giydirerek çobanlık gibi ağır işler de çalıştırırlardı. Bu şekilde hem işini gördürmüş hem de insanlardan uzaklaştırarak duyulan utanç bastırılmaya çalışılmıştır. Kız olmayı kendi tercih etmediği gibi hiçbir günahı da olmadığı hâlde öldürölmeye karar verilen kız çocukları, 6 yaşına geldiğinde süslenerek, akrabalarına götüröleceği bahanesiyle asıl maksattan habersizce ve gülüşmelerle evden çıkartılır, daha önce kazılan kuyunun yanına getirilerek orada canlı canlı gömölürdü. Hiçbir söz hakkı olmayan anne ise yüreği parçalansa da bu zulme engel olamıyordu. Doğum anında öldürenlerde olurdu. Bunlar ise doğuma yakın hamile kadını kazılan bir çukurun yanına getirerek orada doğumu beklerlerdi. Doğan kız ise oraya gömer, erkek ise sevinçle geri getirirlerdi.¹¹⁶ Bu durum Arap toplumunun tamamına yaygın ve her doğan kız gömölürdü diyemeyiz. Bu vahşeti doğru bulmayıp engel olmak isteyen Araplar da vardı. Bunlardan biri meşhur şair Ferezdak'ın dedesi Sa'saa ve Kureyşli Zeyd b. Amr b. Nüfeyl idi. Bu durumdaki kız çocuklarını satın alıp kurtararak bu zölme engel olmaya çalışmış ve bu günahsız masum yavruların sesi olmuşlardı.¹¹⁷

Eski Araplar'da kız çocuklarına karşı sergilenen bu insanlık dışı tutumun diğer bir sebebi de çöl şartlarındaki zorlu yaşam şartlarının getirdiği geçim sıkıntısı ve açlık endişesiydi. Bu durumda olan Arap ailelerde babalar feda edilebilecek olarak ailenin en değersiz üyesi olarak gördükleri kızların yükünden kurtulmaya çalışırldı.¹¹⁸ Ayrıca kız evladın büyümesine izin verilse bile ileride evlenip başka bir ailenin yanına geçerek onların faydasına bir hayat sürecekti. Bu o zihniyetteki bir aile reisi için gereksiz bir yük oluşturmaktaydı. Bu durumdan erkenden kurtulmak isteyen aileler kız çocuklarını küçük yaşta öldürölebilmektedir.

Cahiliye Araplarında kadın her ne kadar da değersiz varlık olarak görölse de namusları, sahibi olduğunu düşündüğü erkekler için şeref meselesiydi. İster eşi, ister annesi, kardeşi veya kız evladı dahi olsa gayr-i ahlaki bir işte bulunması ya da zorla da olsa bu duruma maruz bırakılması büyük bir utanç vesilesiydi. Bu namus meseleleri

---

2/198; Seyyid Muhammed Şükrî el-Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb fî ma'rifeti ahvâli'l-'arab*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l İlmiyye, 1314), 3/ 42.

¹¹⁶ Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrâhmân b. El-Fazl Dârimî, "Mukaddim", *Sünen-i Dârimî*, çev. Abdullah Aydınli, (İstanbul: MadveYayınları, 1994), 1.

¹¹⁷ Neşet Çağatay, *İslam'dan Önce Arap Tarihi ve Câhiliye Çağı*, (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Faköltesi Yayınları, 1957), 122-123; Ebû Ca'fer Muhammed İbn Habîb, *Kitâbu'l muhabber*, thk. İlze Lihten Şitinz, (Beyrut: Dâru'l-Âfâkı'l-Cedîde, ty.), 141; Âlûsî, 3/46; Buhârî, "Menâkıbü'l-Ensâr", 23; Âdem Apak, *Ana hatlarıyla İslam Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2012), 150.

¹¹⁸ Mehmet Ali Kapar, "Mev'ûde", *DİA*, (Ankara: DİA Yayınları, 2004), 29/491.

yüzünden toplumda büyük kavga ve savaşlar çıkabilmekteydi. Bir de o dönemin şartlarında yaygın olan kabile savaşlarında kadınların, kızların cariyeler veya köleler şeklinde esir alınması, uzak diyarlara kadar götürülüp satılma ihtimali bir Arap erkeğinin çok göze alamadığı bir durumdu. Böyle bir durumun başına gelmesinde korkanlar, kız çocuklarını bir kusur veya namus tehlikesi görmekte ve ileride bu duruma maruz kalmamak için küçük yaşta kızını diri diri toprağa gömebilmekteydi. Eski Arap toplumunda var olan tüm bu düşünce kalıpları ve hissedilen korkular, kız çocuklarını daha doğar doğmaz bir problem olarak görme zihniyetini doğmasına sebep olmuştur. Bu zihniyette insanlık dışı eylemlerin yapılmasına ve kadınların değersiz bir eşya olarak görülmesine neden olmuştur.¹¹⁹

İnsanlık medeniyetinin aydınlık ve kurtuluş yolu olan İslamiyet'in inisiyle beraber her ne kadar da ataerkil aile yapısı devam etse de insanlığın anası ve yarısı olan kadın, içinde bulunduğu bu vahşetten kurtulmuş ve hak ettiği haklara kavuşmuştur. İslam'la, medeniyetin insanlar arasında cinsi ve sınıfsal ayrımlar yaparak değil insanlığa değer vermekle olacağı mesajı verilmiştir. Toplumda yıllarca süregelen bu yanlıştan insanların kurtulabilmesi ve kız çocuklarına karşı olumlu bir bakış açısının gelişebilmesi için Hz. Peygamberimiz'in birçok hadisinde kız evladı olanlar için müjdeler vererek pozitif ayrımcılık yaptığını da görmekteyiz. Örneğin Hz. Peygamber, kız çocukları sebebiyle sıkıntı çeken kişi için o kızların ahirette cehennem ateşine siper olacağını buyurmuştur.¹²⁰ Başka rivayetlerde ise kız çocukları olanların onlara iyi muamelede bulunarak yetiştiren, terbiye eden ve evlendiren babaların cennete gideceği müjdesinin de verildiğini görmekteyiz.¹²¹ Resulullah'ın (sav.) kız çocukları hakkında verdiği bu müjdeler biraz da dönemin şartlarının gereği var olan yanlış zihniyet ve davranışlara karşı verilmiş tepkisel davranış örneği olarak da düşünülebilir. Bu müjdeler kız evlat sahibi olmanın utanç sayıldığı bir toplumu, kız babası olmanın gurur duyulduğu ve cennet fırsatı sayıldığı bir zihniyete ulaştırma çabasının güzel bir örneğidir. Durum tam tersi olsaydı ve kızlar değil erkek çocuklar bu zulme maruz kalsaydı sonuç yine değişmezdi. Çünkü İslam'ın değer verdiği cinsiyet değil insanlıktır.

Çöl hayatının zorlu şartları erkeğin tek başına mücadele etmesine olanak tanııyordu. Mutlaka iş bölümü gerektirmekteydi. Her ne kadar da Arap toplumunda kadınlar itibarsızlaştırılsa da söz konusu yaşam mücadelesinde iş bölümü olunca kadınlar

¹¹⁹ Adnan Demircan, "Cahiliye Araplarında Kız Çocuklarını Gömme Âdeti", *İstem*, 2004/2, 3, 18.

¹²⁰ Buhârî, "Zekât", 10; Müslim, "Birr", 147.

¹²¹ Ebu Dâvûd "Edeb", 120.

önemli bir yer teşkil etmekteydi. Erkekler evin dışarısında ailenin iâşesi için uğraşırken veya sık sık yaşanan savaflara katılırken, çocukların bakımı kıyafet örümü, hayvanları sağımak vb. işler kadına düşmekteydi. Yine bunların yanında, gerektiği durumlarda savaflarda su taşımak veya yaralıları müdahale etmek gibi geri hizmetlerde de kadınların görev aldığını görmekteyiz. Lakin bunca zor ve emek isteyen işe rağmen kadın toplumda hak ettiği değeri bir türlü görememiştir. Ahmet Emin'e göre; kadın erkekten aşağı kalmazcasına, hatta birçok alanda daha fazla sorumluluk yüklenmesine ve beraberce verilen bunca yaşam mücadelesine rağmen, kadının toplumda geri plana itilmesinin temel nedeni savaflarda erkeğin yerini tutmadığı inancıdır. Savaşın, hayatta kalmanın ve güçlü olmanın temel şartlarında biri olduğu bu coğrafyada bu nedenle kadın ne yaparsa yapsın insani değer görmesine yetmiyordu.¹²² Arap toplumunda genel tutum aynı olsa da şehirde yaşayan kadınların durumunun çölde yaşayanlara nispetle daha iyi olduğu söylenebilir.¹²³ Cahiliye Araplarında kadına karşı sergilenen bu tutumun aksine de davranışlar olabilmekteydi. Örneğin, cahiliyede kız çocuğuna ilk miras bırakan kimse olarak Amir b. Cüşem b. Habîb'in olduğu rivayet edilir.¹²⁴

Cahiliye Araplarında içerisinde birçok haksızlığı barındıran bir işleyiş ile erkeğin tekelinde olsa da aile, toplumu oluşturan ve şekillendiren temel yapıydı. Aile kurumunun bu farklı işleyişinde göze en çok çarpan yanlışlardan biri de kadınla erkeğin aileyi kuruş akti olan nikâhta idi. Toplumda yaygın olan birçok nikâh türü bulunmaktaydı. Çalışmamızın ilerleyen konularında değineceğimiz nikâh olarak gördükleri öyle uygulamaları bulunmaktaydı ki bunlara nikâh demek değil, fuhuş demek daha doğru bir tanımlama olacaktır. Bu tür âdetler kadınla erkeğin gayr-i meşru ilişkilerinin sonucu doğabilecek toplumsal tepki ve kınamalardan kurtulmak için türetilmiş uygulamalar olarak görmek mümkündür. Bu tür birliktelikler zamanla toplumunda hassasiyetini kaybederek fuhuş türü ahlaksızlıklara alışmasına sebebiyet vermiştir. Ailede ki bozukluk toplumada sirayet etmişti. Özellikle savaflarda esir alınmış cariyeler, para kazanmak maksadıyla anlık ya da günü birlik nikâh adı altındaki âdetlerle fuhuşa zorlanmakta ve toplumsal ifsadın önü açılmaktaydı. Bu tür birlikteliklerde kadın çocuk doğurmadan ailenin üyesi sayılmamakta ve büyük mağduriyetler yaşamaktaydı.¹²⁵ İşte bu sebeple

---

¹²² Ahmed Emin, *Fecrü'l-İslâm (İslam'ın Doğuşu)*, çev. Ahmet Serdaroğlu, (Ankara: Kılıç Kitabevi, 1976), 39.

¹²³ Adnan Demircan, *Cahiliye Arapları*, (İstanbul: Beyan Yayınları, 2015), 59.

¹²⁴ Ebû Ca'fer Muhammed ibn Habîb, *el-Muhabber*, thk: İlze Lithen Şitinz, (Beyrut: Daru'l Afakî'l – Cedide, ty.) 324.

¹²⁵ Neşet Çağatay, *İslâm'dan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1957), 116-117.

aşağıda bahsedeceğimiz bu nikâh türleri, sağlıklı ve güçlü bir aile yapısının oluşmamasına ve dolayısıyla toplumun bozularak zayıflamasına yol açmaktaydı.¹²⁶

Kadının insan olarak dahi görülmediği, sadece cinselliğinden ve gücünden faydalanmayı amaçlayan Arap toplumunda karşımıza çıkan çelişkili durumlardan bir tanesi de erkeklerin bakire kızlarla evlenme hassasiyetidir. Nikâh adı altında fuhuşun ve çok eşliliğin yaygın olduğu ve kadının cinselliğinden bu kadar serbestçe faydananıldığı bir durumda erkeklerin bu arzu ve beklentileri düşündürücü olmaktadır. Hatta bakire olmadığı anlaşılan kızlar, aileleri için büyük bir utanç vesilesi olarak görülür, temizlenmesi gereken bir namus meselesi hâline gelmekteydiler. Bu şekilde, kadınlar aileleri tarafından öldürüldüğü durumlar dahi olmuştur.¹²⁷

1.8. Hz. Muhammed'in Aile Hayatı

Yüce Allah'ın kullarının huzuru, mutluluğu ve soyunun devamı için aracı kıldığı bir kurum olarak aile, Hz. Âdem'den (a.s.) Hz. Muhammed'e (s.a.s.) kadar bütün peygamberlerin uygulayıp ümmetlerine tavsiye ettikleri bir kurtuluş fırsatıdır. Hz. Peygamberimiz (s.a.s) de ümmetinin aile yuvası kurarak bu saâdetten kendini mahrum bırakmaması gerektiği isteğini şu ifadelerle dile getirmiştir: *"Nikâh benim sünnetimdir. Kim benim sünnetimle amel etmezse benden değildir. Evleniniz! Zira ben, diğer ümmetlere karşı sizin çokluğunuzla iftihar edeceğim. Kimin imkânı varsa evlensin. İmkân bulamayan da oruca devam etsin, çünkü oruç onun için bir kalkandır."*¹²⁸

Aile, İslam'ın insanda inşa etmek istediği ahlaki seviyenin en etkili ve samimi tezahür ettiği müessesedir. Hz. Peygamber (s.a.s) de en etkili eğitim, öğretim, terbiyenin ailede verildiğini yaşarak insanlığa göstermiştir. İnsanın Allah ve Rasûlüne olan muhabbet ve sevgisinin, inanç, kültür ve dil gibi toplumun kimliğini oluşturan unsurların en iyi şekilde gelecek kuşaklara aktarılması, sağlam bir aile yapısıyla mümkün olacaktır. Toplamlar aileye verdikleri önem kadar büyür ya da çökerler. Arzu edilen bu toplum düzeyine ulaşmak ve ebedi saadet için her alanda olduğu gibi bu konuda bize en güzel örnek olan Allah Rasûlüdür. Onun yaşantısını örnek almak, tavsiyelerini tatbik etmek aile müessesesinin sıhhat ve devamı için çok önemli reçeteler olacaktır. Birer eş, baba ve aile reisi olarak Allah Rasûlü, bir insanın aile bireylerine nasıl davranması gerektiğini tebliğ ettiği ayetler ve söylediği hadislerle beyan ettiği gibi, bizzat kendi uygulamalarıyla da

¹²⁶ Cevâd Ali, *İslam Öncesi Arap Tarihi*, çevr. Dursun Hazer, Fethullah Zengin, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019), 186-200.

¹²⁷ Âdem Apak, *Kur'an'ın Geliş Ortamında Arap Toplumu*, (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2017), 240.

¹²⁸ Ebi Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî İbn-i Mâce, *Sünen-ü İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuad Abdükbaki, (Daru ihyai'l Kütübi'l Arabiyye, ty.), Nikâh, 1.

insanlığa en güzel örnek olarak ortaya koymuştur. Huzurlu ve sağlıklı bir aile ortamı için eşlerin huzur ve olumlu iletişimin çok önemli olduğu ortadadır. Bu konuda Allah Rasülü özellikle erkeklerin kadınlarına iyi davranması gerektiğini açık ve kesin bir şekilde çeşitli sözler ile ifade etmiştir. Sevgili Peygamberimizin bu konuda değindiği şu temel kıstaslar, sağlam ve huzurlu bir aile kurmaya kâfi geleceği gibi, faziletli bir toplumun da temel taşıdır: “*Mü’minlerin iman bakımından en mükemmeli, ahlâkı en iyi olanıdır. En hayırlınız ise kadınlarına karşı ahlâken en hayırlı olanlarıdır.*”¹²⁹ İfadeleriyle ailenin insan için hayrın bir fırsatı olduğunu beyan eden Allah Rasülü “*Allah’ın hanım kulları*”¹³⁰ diyerekte kadınların erkekler için kıymetli birer emanetler olduğuna dikkat çekerek hanımlarıyla olan ilişkilerini bu hassasiyet üzerinden geliştirerek, onları incitecek her türlü davranıştan uzak durmuştur.

Hiz. Peygamber (s.a.s), hanımlarıyla arasında bulunan sevgi bağlarını güçlendirmek ve yakınlığı pekiştirmek için samimi ilişkiler kurardı. Eşleri ile olan bu samimiyete verilebilecek en güzel örneklerden birisi Hiz. Aişe ile yaşadıkları bir hadisedir. Bir yolculuk esnasında yaşanan bu olayda Hiz. Peygamberimiz (s.a.s) Hiz. Aişe’ye “*Yarışalım mı?*” diye bir teklifte bulunuyor. Hiz. Aişe Allah Rasülünden gelen bu teklifi sevinerek kabul eder ve diğer insanlardan geride kalarak koşmaya başlarlar. Yarışı Hiz. Aişe kazanır ve Allah Rasülü ile gülüşerek muhabbetini yaparlar. İlerleyen zamanda Hiz. Peygamberimiz (s.a.s) bir daha bu teklifini yapar. Geçmişteki galibiyetini hatırlatan Hiz. Aişe bu teklifi memnuniyetle kabul eder. Yarıştıklarında ise bu sefer Allah Rasülü kazanır. Hiz. Aişe bunun sebebinin biraz kilo aldığından dolayı olduğunu söyler. Karşılıklı olarak Hiz. Peygamberimizde (s.a.s) “*Bu, vaktiyle kazandığın müsabakanın rövanşıdır.*” buyurarak gülüşerek eğlenirler.¹³¹ Eşlerine karşı olan sevgisini her daim ve koşulda onlara hissettirmeye çalışan Allah Rasülü onların su içtikleri kaptan dudaklarının değdiği yere kendi dudaklarını değdirerek su içer, ısırdıkları et parçasından aynı yeri ısırmış.¹³² Bu şekilde onlar ile aralarındaki muhabbeti pekiştirmeye çalışmıştır. Eşlerin arasındaki samimiyeti artırıp birbirlerine bağlayacak yolları gösteren örnekler Hiz. Peygamberimizin (s.a.s) aile hayatında çokça mevcuttur. Bunlara vereceğimiz başka bir örnekte Hiz. Aişe annemizin¹³³ anlattığı şu misaldir: Ezvac-ı tahirat¹³⁴ bir gün Allah Rasülünün yanında toplanarak ona merak ettikleri bir konuda şu soruyu sormuşlardı: “Ya Resülullah! Senin

¹²⁹ Tirmizî, “Radâ” 11; Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 15.

¹³⁰ Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 42.

¹³¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, (İstanbul: Beka Yayınları, 2022) 6, 39, 264, Ebû Davûd, “Cihad” 61.

¹³² Müslim, “Hayız”, 14.

¹³³ Ahzâb 33/6.

¹³⁴ Ezvâc-ı Tâhîrât: Hiz. Peygamber (s.a.s)’in hanımları için kullanılan tabiridir. (DİA).

vefatından sonra, en önce hangimiz sana kavuşacağız?” Allah Rasülü: *“Eli uzun olanınızdır.”* buyurmuştur.¹³⁵ Olayın devamını Hz. Aişe annemiz şöyle anlatmaktaydı: Hangimizin kolunun daha uzun olduğunu ölçmek için elimize bir çubuk aldık ve sırayla kollarımızı ölçtük. Sonradan öğrendik ki Allah Rasülü bu tabirle en çok sadaka verenimizin olduğunu kastetmişti. Allah Rasülü vefat ettikten sonra hanımları içerisinde ona ilk kavuşan Hz. Sevda annemiz olmuştur. Çünkü sadaka vermeyi çok seven bir kadındı.¹³⁶

Allah Rasülü’nün aile hayatında yakaladığı samimiyet, huzur ve mutluluğun aile bireylerine karşı olan ilişkilerinde sevgi, saygı, güven, adalet, nezaket, zerafet, duygudaşlık ve sabır gibi insanları birbirine bağlayan güzel duyguların hâkim olması etkili olmuştur. Ailede bu farkındalığı oluşturabilmek eşe karşı pozitif bakış açısıyla yaklaşarak tahammül düzeyini artırmak önemli bir ölçüt olacaktır. Zira Peygamber efendimiz (s.a.s) eşler arası geçimin önemini hatırlatan bir hadisinde *“Bir kimse karısına kin beslemesin. Onun bir huyunu beğenmezse, bir başka huyunu beğenir.”*¹³⁷ buyurarak olumsuz anlarda başvurulması gereken çözüm yollarından bir tanesini işaret etmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.s) kocası kendisinden razı olan kadını şöyle müjdelemektedir: *“Kocasını kendisinden hoşnut olarak ölen bir kadın, cennete girecektir.”*¹³⁸ Bu müjdenin tam tersi de düşünülmeli ve eşler arası ilişkilerde bu durum unutulmamalıdır. Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.s), *“Hanımının sende hakkı vardır, çocuğunun sende hakkı vardır, ailenin sende hakkı vardır.”*¹³⁹ buyurarak aile hayatındaki huzurun bireylerin haklarına saygı duymaktan ve hassas davranmaktan geçtiğini belirtmiştir.

Hz. Peygamberimiz (s.a.s) eşlerinin mutluluğunu kendi mutluluğu saymış ve hayatın her anında onların işlerini kolaylaştırmaya çalışmıştır. Hayvana binecekken eşlerine yardımcı olur,¹⁴⁰ davet edildiği yemeklere uygun durumlarda eşleri ile katılmış.¹⁴¹ Böylece kadınları mutlu etmek için onlara değer verildiğinin hissettirilmesi gerektiğini bu nazik yaklaşımları ile insanlığa öğretmiştir. Bir başka seferde ise üzerinde hanımlarından birini taşıyan deveyi hızlı hareket ettirmeye çalışan sahabiye dikkatli ve

¹³⁵ M. Yaşar Kandemir, *Hanımların Dilinden Hz. Peygamber*, (İstanbul: İlmî Neşriyat İç ve Dış Ticaret A.Ş.), 97.

¹³⁶ Buhârî, “Zekât”, 11; “Nesai”, 59; Müsned, 121.

¹³⁷ Müslim, “Radâ”, 61.

¹³⁸ Tirmizî, “Radâ”, 10.

¹³⁹ Buhârî, “Savm”, 51, 54-55; Müslim, “Sıyâm”, 183.

¹⁴⁰ Buhârî, “Megâzî”, 38.

¹⁴¹ Müslim, “Eşribe”, 139.

yavaş davranması uyarısında bulunarak hanımlarını kristale benzetmiştir.¹⁴² Tüm insanlara olduğu gibi hanımlarına da zerafet ve nezaketle yaklaşan Allah Rasulü (s.a.s.) bu güzel hasletlerin kıymetini şu sözleriyle ortaya koymuştur: “*Allah refîktir, bütün işlerde rıfkı (yumuşaklığı) sever.*”¹⁴³ “*Yumuşaklık ev halkına hayır ve menfaat sağlar.*”¹⁴⁴ “*Yumuşak huydan yoksun olan, iyilikten de yoksun olur.*”¹⁴⁵ “*Ey Aişe, yumuşak (huylu) ol! Zira Allah, ehl-i beyte hayır dilediği zaman onlara yumuşaklık bahşeder.*”¹⁴⁶

Bir bayram günü Hz. Aişe ensardan iki arkadaşıyla def çalıp şarkı söyleyerek eğleniyorlardı. O anda orada bulunan Allah Rasulü kızları utandırmamak ve rahatsız etmemek için yere uzanarak yüzünü örtü ile gizlemiştir. Bu duruma şahit olan Hz. Ebu Bekir kızı Hz. Aişe’ye, böyle şeylerin Allah Rasulünün yanında yapılmayacağını söyleyerek çıkışır. Hz. Ebubekir’in Hz. Aişe’ye kızdığını gören Peygamberimiz (s.a.s) duruma müdahale ederek eşini öfkeli babadan kurtararak onları rahat bırakmasını söyler.¹⁴⁷ Medine’de yine böyle bir bayram günü Hz. Peygamber (s.a.s) mescitte Habeşliler tarafından savaş oyunlarının sergilendiği bir şöleni izlemek için Hz. Aişe’yi de alarak o alana gitmiştir. Eşinin gösteriyi rahatça seyretmesi için onu sırtına alarak öne doğru eğilerek rahatça görmesini sağlamıştır.¹⁴⁸ Allah Rasulünün aile hayatına dair bütün bu örnekler bizlere; eşler ile vakit geçirmenin, onlara karşı zarif davranmanın ve verilen değer onlara hissettirmenin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Aile ilişkilerini her daim sevgi, saygı ve hoşgörü üzerine kuran Allah Rasülü, ailesine karşı sevgisini göstermekten imtina etmez, davranışlarıyla net bir şekilde yansıttı. Bu sevgi ve muhabbetini vefat eden Hz. Hatice’sini hayırla yâd ederek hep canlı tutmuş ve dillendirmiştir. Allah Rasulü bu vefasının yansıması olarak Hz. Hatice hakkında şu ifadeleri kullanmıştır: “*Allah bana ondan daha hayırlısını vermemiştir. Çünkü herkes beni inkâr ederken, o bana iman etti. Herkes beni yalanlarken o beni tasdik etti. İnsanlar mallarını esirgerken bana arka çıktı. Ve Allah Teâlâ bana ondan çocuklar nasib etti.*”¹⁴⁹ Diğer eşlerine de iltifat eder, kendilerini mutlu hissetmelerini sağladı. Hz.

---

¹⁴² Buhârî, “Edeb”, 90.

¹⁴³ Buhârî, “İstitâbe”, 4.”

¹⁴⁴ Ahmed, b. Hanbel, “Müsned”, 6/71

¹⁴⁵ Müslim, “Birr”, 23.

¹⁴⁶ Ahmed, b. Hanbel, “Müsned”, 71.

¹⁴⁷ Buhârî, “İdeyn”, 2; Ahmed, b. Hanbel, “Müsned”, 84, 85.

¹⁴⁸ Buhârî, “İdeyn”, 2; Ahmed, b. Hanbel, “Müsned”, 83.

¹⁴⁹ Ahmed, b. Hanbel, Müsned, 71.

Aişe ve babası için, *"Halkın en sevimlisi kadınlardan Âişe, erkeklerden Ebubekir'dir"*¹⁵⁰ buyurarak sevgisini dile getirmiş ve mutluluğun sırrının tatlı dil, güler yüz olduğunu bizzat yaşayarak göstermiştir.

Yaşadığı toplumda yaygın olmadığı hatta garipsendiği hâlde, sevgisini eşleriyle sınırlı tutmayarak çocuklarına ve torunlarına da gösteren Allah Rasulü, yaşadığı çağın ötesinde mesajlar vermiş ve hangi dönem ve şartlar olursa olsun sağlıklı ve güçlü ailenin değişmeyen sırrının sevgi olduğunu göstermiştir. Bizlerin bugün başkasında gördüğümüzde garipsediğimiz hâlin aksine, çocukla çocuk olarak iletişim kuran Allah Rasulü torunlarıyla oyunlar oynar ve onları sırtına alıp gezdirirdi. Bunlardan birinde Hasan'ı omzunda taşıırken *"Allah'ım, ben onu seviyorum ve senin de sevmeni diliyorum"*¹⁵¹ diye niyazda bulundu. Aile bireylerine karşı son derece merhametli olan Allah Rasulu çocuklarının vefatlarında büyük acılar yaşamıştır. Oğlu Hz. İbrahim'in kucağında can vermesine şahit olan Peygamberimiz (s.a.s), bu durum karşısında gözyaşlarını tutamayıp ağlamıştır. Olaya şahit olan Abdurrahman b. Avf'ın (r.a.); "Siz de mi ağlıyorsunuz, yâ Rasulallah?" demesi üzerine, *"Bu ağlayış rahmet ve merhamettendir. Göz ağlar, kalp mahzun olur, fakat biz ancak Rabbimizin hoşnut olacağı şeyi söyleriz. İbrahim! Senden ayrıldığımız için gerçekten mahzunuz"*¹⁵² cevabını vermiştir. Aile hayatında hâkim olan huzur ve mutlulukla yaşadığı sıkıntıların üstesinden daha kolay gelmesine vesile olacak manevi gücün kazanımını aile ile pekiştirmiştir. Çünkü Allah'ın izniyle aile bireyi güçlü kılan bir kaledir. Bu kalenin huzuru ve devamı için aile bireylerinin birbirlerine karşı söz ve davranışlarının çok önemli olduğunu yaşantısıyla gösteren Allah Rasulü bu konuda şu nasihatlerde bulunmuştur; *"Kardeşini güler yüzle karşılayan da bir iyiliktir."*¹⁵³ *"Güzel söz de bir sadakadır."*¹⁵⁴ Bu tavsiyelerle de ailede karşılıklı iletişime hâkim olması gereken üslubu bizlere öğretmiştir. Sadece kendi çocuklarına karşı değil tüm çocuklara karşı aynı tavır ve hassasiyetle yaklaşan Allah Rasulünün bu durumu yanında büyüyen Enes b. Malik tarafından şöyle anlatılır: "Peygamber'e (s.a.s.) dokuz yıl hizmet ettim; yaptığım bir iş için 'Neden böyle yaptın?'; Yapmadığım bir iş için de 'Şöyle şöyle yapsaydın ya!' demedi."¹⁵⁵

---

¹⁵⁰ Buhârî, "Meğâzî", 63.

¹⁵¹ Tirmizî, "Birr", 12.

¹⁵² Buhârî, "Cenâiz", 44.

¹⁵³ Tirmizî, "Birr", 45.

¹⁵⁴ Buhârî, "Edeb", 34.

¹⁵⁵ Buhârî, "Edeb", 39.

Allah Rasulü kendi işini yapmayı sever ve aile bireylerinde hizmet beklemezdi. Bu durumu Hz. Aişe şöyle anlatır: “*Herkes evinde ne yaparsa Rasulullah (s.a.s.) de onu yapardı. Elbisesini yamar, ayakkabısını tamir eder, koyunları sağlar, kendi işini kendi yapardı.*”¹⁵⁶ Her ne kadar Allah Rasulü kendi işini kendi halletmeye çalışsa da aile, iş bölümü ile sorumlulukların paylaşıldığı bir kolaylıktır. Eşleri ve çocukları Hz. Peygamberimize (s.a.s) hizmet etmekten geri durmaz, ona yardımcı olmak için canla başla çalışırlardı. Örnek olarak Hz. Fatıma’nın su taşıdığı, evi temizlediği ve el değirmenin de ekmek için un öğütürerek ailesine yardımcı olduğunu rivayetlerden görmekteyiz.¹⁵⁷ Eşler arasında büyük yıkımlara sebep olan bir yanlış da kusur aramaktır. Yapılan işlerde kusur aramak gösterilen çabayı küçümsemenin bir yansımasıdır. Allah Rasulü eşlerinin şahsına değer verdiği gibi yaptıkları işlere de kıymet verir, kusur aramaz ve bundan ötürü onlara kızmazdı. Aksine çabalarından her daim övgü ile bahsederdi. Aile olabilmek bir evde durmakla değil, mutluluğu olduğu kadar sorumluluğu da paylaşabilmekle mümkün olmaktadır. Yaşadığı coğrafyada hâkim olan ağır şartlarda verilen zorlu hayat mücadelesinde eşlerini ve aile fertlerini yalnız bırakmayan Allah Rasulü her fırsatta onların yükünü hafifletmek için çaba göstermiş ve onlara yardımcı olmak için hiçbir işten geri durmamıştır. Hz. Peygamberimizin (s.a.s) bu tutumu Hz. Aişe tarafından şöyle ifade edilmiştir: “*Ev halkının hizmetini yapar ve ev işleriyle uğraşırdı. Ezanı işitince de namaza giderdi.*”¹⁵⁸

Allah Rasulü kendisi için hazırlanan yiyeceklerde kusur aramaz, bu vesile ile eşlerini azarlamazdı.¹⁵⁹ Cabir b. Abdullah (r.a) şahid olduğu bir anıyı şöyle paylaşır: Bir vakit Allah Rasulü eşlerinden yiyecek bir şeyler istedi. Eşlerinde gelen cevapta evlerde sirkeden başka bir şey olmadığı söylendi. Hz. Peygamberimiz (s.a.s) bu cevap üzerine sirkenin gönderilmesini istedi ve “*Sirke ne güzel katık; sirke ne güzel katık!*” buyurarak gelen sirkeyi ekmeğe katık yapıp yedi.¹⁶⁰ Gelip geçici doyumlar için eşlerini incitmeyen Allah Rasulü bu tavrıyla da insanlık için en güzel örnek olma vasfını ortaya koymuştur.

Allah Resulünün aile ilişkilerinde dikkat ettiği ve eşlerin birbirine karşı olan muhabbetini derinden etkileyen diğer bir durumda kişisel bakıma ve temizliğe önem vermektir. Aksine bir durumun eşleri birbirinden uzaklaştıran itici ve insana hoş gelmeyen durumlar olduğunu çok iyi bilen Hz. Peygamberimiz (s.a.s) eve girdiğinde

¹⁵⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/49, 241,256, 260.

¹⁵⁷ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 101.

¹⁵⁸ Buhârî, “Ezan”, 44; Tirmizî, “Kıyâmet”, 45.

¹⁵⁹ Buhârî, “Et’ime”, 21.

¹⁶⁰ Müslim, “Eşribe”, 167–169; Ebû Dâvûd, “Et’ime”, 39.

yaptığı ilk iş dişlerini temizlemek ve varsa üzerindeki kirleri gidermek olurdu.¹⁶¹ Sadece bunlarla yetinmeyip güzle elbiseler giymeye, hoş kokular sürünmeye dikkat eden, saç ve sakal bakımına önem veren Allah Rasulü, adeta erkek ve kadının birbirine hoş görünme çabasının, sevgi ve saygıyı etkileyen önemli bir fedakârlık olduğunu yaşayarak vurgulamaktaydı.¹⁶² İnsanın temizlik ve bakımına dikkat etmesi sadece ailesine olan saygısından ötürü değil, Rabbine karşı olan kulluğun bir vazifesi olarak da önemli bir husus teşkil etmektedir.

Allah Rasulü her ortama girerken yaptığı gibi kendi evine girerken de aile bireylerine selam vermeyi, hâl ve hatırlarını sormayı ihmal etmezdi. Enes b. Malik bir defasında Allah Rasulünün kendisine şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: *“Oğlum, ailenin yanına girdiğinde selam ver ki, sana ve ev halkına bereket olsun.”*¹⁶³ Aile bireylerinin sıkıntılarını sabırla dinler, beraberce çözümler bulmaya çalışırdı. Tüm meşguliyetine rağmen ailesini ihmal etmiyerek vakit ayırır, akşamları onları toplayarak kıssalar anlatır, beraberce vakit geçirirlerdi.¹⁶⁴ Allah Rasulü dengeyi gözeterek aile fertlerini sıkırmaz, ailecek yapılan bu etkinliğin konusu bazen ibretlik kıssalar olduğu gibi bazen de komik şakalar ve muhabbetler tercih edilerek değerlendirilirdi.

Tüm bu samimi ilişki ve sıcak muhabbete rağmen Allah Rasulü, kendisine verilmiş ilahi bir emanet olduğunu bildiği ailesinde adaleti son derece gözetirdi. Eşleri ve çocukları arasında ayırım yapmaz, haklarına riayet ederdi. Öyle ki eşleri arasında Hz. Aişe’nin zekâsı, ilmi ve genç olmasıyla ön plana çıkmasına rağmen onlara adaletle davranmaktaydı.¹⁶⁵ Ailesi içerisindeki en basit konularda bile adaleti elden bırakmayan Allah Rasulü adeta toplumun düzeni olan adaleti, toplumun temeli olan aileden başlayarak inşa ediyordu. Bunun bir örneği Hasan ve Hüseyin’le oynarken yaşanmıştı. Allah Rasulü torunlarıyla oynarak samimi vakitler geçirdikten sonra yorulan ve susayan çocuklar su isterler. Hz. Peygamberimiz (s.a.s) suyu önce Hasan’a verince bu güzel anlara şahid olan Hz. Fatıma Hasan’ı *“Daha mı çok seviyorsun?”* diye sorunca Allah Rasulü suyun ilk önce Hasan tarafından istendiğini ve bu yüzden ilk ona verdiğini söyleyerek bu konudaki hassasiyetini ortaya koymuştur.¹⁶⁶ Adaletle olan sarsılmaz bağlılığının en çarpıcı misallerinden biri de, hırsızlık yapan bir kadının affedilmesi talebiyle gelenlere verdiği

---

¹⁶¹ Müslim, “Tahâret”, 43-44.

¹⁶² Buhârî, “Libâs”, 63-64.

¹⁶³ Tirmizî, “İstî’zan”, 10.

¹⁶⁴ Müslim, “Nikâh”, 46 (No.1462).

¹⁶⁵ Ahmed, b. Hanbel, *Müsned*, 6/ 227, 178.

¹⁶⁶ Ahmed bin Hanbel, “*Müsned*”, 1/101.

şu cevaptı: “*Vallahi hırsızlık yapan Muhammed’in kızı Fatıma da olsa onu da cezalandırırdım*”¹⁶⁷ Allah Rasulü söylediği bu sözde aile fertlerinden birini misal vermesi; yakınlığının, sevgisinin, konumunun ne olursa olsun insanlar arasında adaletin ihmal edilmeyecek bir kriter olduğunu vurgular niteliktedir.

Peygamberler insanoğlunun yaşayabileceği en zor durum ve problemleri onlara bu durumlarda nasıl davranması gerektiği konusunda en güzel şekilde örnek olmuştur. Ama insanlığın büyük bir çoğunluğu peygamberlerin bu durumunu hep garipsemiş “*Bu nasıl peygamber! Yemek yiyor, çarşılarda dolaşıyor...*”¹⁶⁸ diyerek onları yalanlamışlardır. Hz. Peygamberimiz (s.a.s) de aynı akıbete uğramış, aile kurması ve insani faaliyetleri eleştirilerek peygamberliği yalanlanmıştır. Peygamberlerin aile kurmaları ve bu konuda da insanlara örnek olmalarına Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle değinilmektedir:

“*Biz senden evvel de Resuller gönderdik, onlara da zevceler ve çocuklar verdik.*”¹⁶⁹

Allah’ın elçisi olabilmenin insanüstü varlık olmakla mümkün olabileceğini düşünen bir grup müşrik, Hz. Muhammed’in (s.a.s) de beşer olmasını ve yemek, içmek ve gezmek gibi beşeri özelliklere sahip olmasını garipseyip karşı çıkmışlardır. “Bizim gibi yiyip içen, aramızda dolaşan bir peygamber mi olur? Şayet böyle bir durum varsa Allah’ın bir melek göndermesi gerekmez miydi?”¹⁷⁰ şeklinde itirazlarla akıllarınca iman etmeyip inkâr yolunu seçerek bunu mantığa bürüyorlardı. Bu duruma başka bir ayeti kerime de şöyle değinilmekteydi: “*Peygamber olarak gönderdiğimiz ilk insan sen değilsin. Senden önce de peygamberler gönderdik. Onlar da senin gibi insandı. Biz onlara, eşler ve çocuklar vermiştik. Onlar, yiyip içmeyen melekler değildir.*”¹⁷¹ Yine bu alanda şüphe ve inkâr içerisinde olan bir grup, Hz. Muhammed’in (s.a.s) birden fazla evlenmesine itiraz ederek eğer gerçek peygamber olsaydı kadınla çocukla uğraşmaz, Yahya ve İsa peygamber gibi tek başına bir hayat sürerdi minvalinde bahaneler ortaya sürerek bu durumu garipsemekteydi. Hâlbuki böyle bir iddia ile örnek verildiği hâlde Yahya ve İsa’nın getirdiği hakikatlerle uyuşmamaktaydı. Nitekim bu iki peygamberin de kendilerinden önce geldiğini haber verdiği Musa, Yakup, Davud ve Süleyman gibi peygamberlerin tamamı birden fazla evlilik yaptığı kutsal kitaplarında dahi geçen bir hakikattir. Ne bir melek ne de başka bir varlık olmayıp beşer olan bu peygamberler mutlu yuvalar kurarak temiz ve sıhhatli nesiller yetiştirmişlerdir. Bu şekilde toplumun manevi liderleri oldukları

¹⁶⁷ Ebû Dâvûd, “Hudûd”, 15.

¹⁶⁸ el-Furkân 25/7.

¹⁶⁹ er-Râ’d 13/38.

¹⁷⁰ Bk. el-Furkân 25/7-8.

¹⁷¹ Seyyid Kutup, *Fî Zilâli’l Kur’ân*, çev: M.E. Saraç- H. Şengüler, (İstanbul: Beyan Yayınları, tsz.), 8/390.

gibi insanın neslinin devamına da vesile olan babalar ve aile reisleri olmuşlardır. Yukarıdaki ayetlerde geçmiş tüm peygamberlere dair ortaya konan bu tarihi hakikatlerle, bu şekilde itiraz edip Hz. Muhammed'e (s.a.s) iman etmeyen ehli kitap kesimin tutundukları bu tavır sadece Hz. Muhammed'in (s.a.s) değil iman ettiklerini söyledikleri peygamberlerin de inkârı gibi bir problemi doğuracağını vurgulamaktadır. Bu şekilde çelişkilerini ortaya konarak itirazlarına cevaplar verilmiştir. Verilen bu cevapta ortaya konan hakikatle bu iddianın yersiz bir bahane ve batıl bir tutum olduğu açıkça görülmektedir.¹⁷² Peygamberlerin insanlar arasından seçilmesi, insanların onları örnek olarak alabilmelerini, yaptıklarını yapabilmeleri açısından büyük bir lütuf ve ikramdır. Zira insan ile aynı yaratılış özelliklerine sahip olmayan –yemeyip, içmeyen, yorulmayıp, uyumayan vb.- meleklerle bu işin verilmesi, insana takatinin üzerinde bir yük yüklenmesine sebebiyet verecekti. Bu da Yüce Allah'ın ilahi adaletine sığmazdı.

İnsanlığın en güzel örnekleri olan peygamberler, diğer alanlarda olduğu gibi aile konusunda da mutlu ve huzurlu yuvalar kurarak bu alanda da insanlığa en güzel örnekler olmuşlardır. Hz. Peygamberimiz de (s.a.s.) evlenerek saadet dolu yuvalar kurmuş ve bizlere bu yuvaların nasıl olacağının sırrını yaşayarak göstermiştir. Bu da bizlere, tarih boyunca insanlık için çok önemli olan ailenin toplumlar için arzu edilen sıhhatte olabilmesinin fırsatını sunmuştur.

Sonuç olarak; Hz. Peygamberimiz, (s.a.s) "*Kadınlarla iyi geçinin*"¹⁷³ ayet-i kerimesinin gereğini hakkıyla yerine getirmiş Cahiliyyedeki uygulamaların aksine hanımlarına adil davranan ve onlara eşit muamele etmeye çalışan ilgili bir eş olmuş, ashabını da bu yönde eğitmiştir. Müslümanlara da böyle davranmaları gerektiği konusunda tavsiyelerde bulunmuştur.¹⁷⁴ O, âlemlere rahmet¹⁷⁵ ve Müslümanlar için rol modeldir.¹⁷⁶ Eşleriyle olan ilişkisi güven duygusu üzerine kurulmuştur. Hz. Peygamberimiz (s.a.s) hoşuna gitmeyeceğini bildiği hâlde hanımlarından bir şey saklamamış ve bilmesi gerekenleri söylemiştir. Böylelikle ailenin iki temelinden biri olan, aile vesilesiyle ise kocası ve çocukları için cennet fırsatı olan kadına iadeyi itibar yaparak hak ettiği değeri vermiştir. Kadını, kıymetli bir birey, onurlu ve salih bir kul, ayağının altına cennet verilen bir anne,¹⁷⁷ huzur ve güvenin limanı olan bir eş,¹⁷⁸ babası

¹⁷² Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3/761-762.

¹⁷³ en-Nisâ 4/19.

¹⁷⁴ Fahrüddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefâtihu'l Gayb*, trc: Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Doğru, Sadık Kılıç, (İstanbul: Huzur Yayınları, 1995), 7/441-444.

¹⁷⁵ el-Enbiyâ 21/107.

¹⁷⁶ el-Ahzâb 33/21.

¹⁷⁷ Süyûtî, *Câmi'u's-Şağîr*, 1/ 42 (No. 3657).

¹⁷⁸ er-Rûm 30/21.

için cennet fırsatı olan bir evlat¹⁷⁹ şeklinde ifade etmiştir. Hz. Peygamberimiz (s.a.s.) maddi ihtiyaçları ile ilgilendiği gibi manevi ihtiyaçlarını da gidermeye çalışmıştır. Her fırsatta onlara sevgi ve şefkatini göstererek onlardan ilgisini esirgememiştir. Hz. Safiyye gibi Yahudiliğinden dolayı geri planda kaldığını hissettiği eşine veya başka mağduriyetler yaşayan eşlerine gerekli desteği göstermiştir.¹⁸⁰ Hanımların kocaları tarafından haklarının yenmesine, sözlü veya fiili şiddete maruz bırakılmasına sert bir şekilde tepki koyarak karşı çıkmıştır. “Kadınlara(ailesine) iyi davrananları insanların en hayırlısıdır.”¹⁸¹ buyurarak hayrın yolunun erkeğe ilahi bir emanet olan kadına iyi davramaktan geçtiğini belirtmiştir.

Gayesi dünya ve ahiret saâdeti olan bir Mü'min için, buna ulaşmanın yolu Allah Rasulünü örnek almak, peygamberimizin hayatını kendi hayatına aktarmaktır. Allah Rasulü'nün ailesine verdiği değer ve onlara yaklaşımı, örnek ahlâkını oluşturan inanç ve ibadetleri; hoşgörüsü, merhameti, şefkâti adaleti, dürüstlüğü, rıfk sahibi oluşu, alçak gönüllülüğü, hayatı dua gibi yaşaması, sabrı, şükrü, cömertliği, misafirperverliği, istişareye önem vermesi, eğitim konusundaki hassasiyeti, ticaretteki ahlâkı ve güvenilirliği, kişisel bakım ve temizliğe verdiği önem, yakınlarına ihsanda bulunması, komşularıyla iyi ilişkiler, gibi davranış ve yaşantıları Mü'minler için en güzel örnektir. Bu zikredilen hakikatler ışığında ailedeki problemlerin, diğer hususlarda olduğu gibi aile reisliği, babalık, dedelik ve eşlik mesuliyetlerinde de Hz. Peygamber (s.a.s.) örnek alınarak aşılabileceği görülmektedir.¹⁸²

---

¹⁷⁹ Müslim, "Hibât", 13.

¹⁸⁰ Süleyman b. Ahmed b. Eyyup b. Matir el- Lahmi Ebü'l Kasım Taberani, *el- Mu'cemu'l Kebir, Kur'an*, thk: Hamdi b. Abdülmecid es- Selefî, (Kahire: mektebetü İbn Teymiyye, ts), 24/71.

¹⁸¹ Müslim, "Radâ", 62; Tirmizî, "Radâ", 11.

¹⁸² Süleyman Gülek, "Hz.Peygamber (s.a.s)'in Aile Yaşantısı", *Vuslat Dergisi*, 252, (Haziran, 2022), 21.

İKİNCİ BÖLÜM

AİLENİN TEMEL UNSURLARI VE GÖREVLERİ

2.1. Anne-Baba

Ebeveyn ifadesinin tekili olan eb, Arapça'da “çocuğun kendisinden olduğu erkek” şeklinde bir manaya gelmektedir. Bununla birlikte, “bir şeyin meydana gelmesine veya düzelmesine neden olan kişi” manasında da zikredilir. Ebeveyn kavramı ise anne, baba dede ve bazı kullanımlarda da amcaı da içine alan aile büyüklerini ifade eder.¹⁸³ Arapça'da sıklıkla karşılaştığımız üzere isimlerin başına ebû ya da ebâ şeklinde eklenen “eb” ifadesi babanın künyesini veya lakabını temsil eder. Buna ilaveten ebû kelimesi bir işin öncülüğünü yapan, icat eden, o işte uzman olan veya bir özelliği vurgulanan kişiyi anlatmak için de tamlamalarda kullanılabilmektedir.¹⁸⁴

Ümm kelimesi Arapça'da, çocuğu doğuran kadın (vâlide) şeklinde genel itibarıyla bilinen tanımlamasından ziyade herhangi bir şeyin varlığında veya başlangıcında, ıyleştirilerek yetiştirilmesindeki temel etkenleri anlatmak için de kullanılır.¹⁸⁵

Anne ve baba aileyi oluşturan temeldir. Ailenin huzuru, devamı ve toplumun geleceğini şekillendiren en önemli faktörlerdir. Gelecek neslin yetişmesinde kritik öneme sahip olan bu aktörlere İslam dini de toplumun ıslahı için görev ve sorumluluklar yüklemiştir.

2.1.1. Anne Babanın Çocuklarına Karşı Görevleri

İslam'a göre ebeveynlik kişilere kritik mesuliyetlerin yüklendiğı ilahi bir görevdir. Bu öneme binaen ebeveynleri ile çocukları arasındaki ilişkiler hem ahlâkî hem de hukukî bakımdan belli ilkelere bağlanmıştır. Bu nedenle, kendisinin dünyaya gelmesine vesile olan insanlar olarak ebeveynler, çocuğun varlığını ve bu konunun getirdiğı sorumlulukları ciddiye almalıdırlar. Salih bir kul, samimi, dürüst ve çalışkan bir Mü'min olarak yetişmesi için her türlü gayret ve fedakârlığı göstermelidirler. Ancak bu şekilde evladın dünya ve ahiret saâdeti gözetilebilir. İslam'ın bu hususta birinci derecede babayı sorumlu tuttuğunu görmekteyiz. Nitekim bir ayette şu şekilde buyurulmaktadır: “*Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun...*”¹⁸⁶ Bu ayet-i kerimeyi anlamaya çalışan müfessirler, ailede çocukların ve diğere bireylerinin terbiye ve

¹⁸³ Ebû'l Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. El-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, “eb” maddesi, (İstanbul: Çıra Yayınları, 2017).

¹⁸⁴ Hulusi Kılıç, “Eb”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/65.

¹⁸⁵ Vecdi Akyüz, “Ana Baba”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 199), 3/101-103.

¹⁸⁶ et-Tahrîm 66/6.

gözetiminden aile reisi konumunda bulunan babanın sorumlu olduğu konusunda hemfikirdirler.¹⁸⁷ Peygamber Efendimiz (s.a.s.) de, “*Hepiniz çobansınız ve hepiniz götüğünüzden sorumlusunuz...*”¹⁸⁸ buyurarak, babanın bu husustaki sorumluluğuna dikkat çekmiştir. Şu da var ki, anne de bu sorumlulukta pay sahibidir. Çünkü ailenin iç düzeni ile çocukların bakımsal ihtiyaçları ile ilgilenmek ve onları yetiştirmesinde anne de büyük sorumluluk üstlenmektedir. Bu mesuliyetin bir sonucu olarak çocuk anne, babası üzerinde birtakım haklara sahip olmaktadır. Şimdi sırasıyla bunları ele alalım.

2.1.1.1. Çocuğa Güzel Bir İsim Vermek

İsmi hayatta önemi ve tesiri büyüktür. İnsan hayat boyu bu isimle çağrılacak, öldükten sonra bu isimle anılacak ve nihayet ahirette de aynı isimle çağrılacaktır. Toplumda bazı kişilerin kendi isimlerinden sosyal ilişkilerinde sıkıntı yaşadıklarını ve bunların bir kısmının ise mahkemeye başvurarak isimlerini değiştirdiklerini görmekteyiz. Esasen bu sıkıntıların temelinde, anne ve babanın sorumluluk bilinciyle hareket etmemeleri yatmaktadır. Bunun içindir ki ebeveyn, çocuklarına isim verirken bir taraftan İslam’ın evrenselliğini, diğer yandan da bulunduğu kültür çevresinin içinde bulunduğu algı ve yaşayışı dikkate almak durumundadır. Bu itibarla, mensubiyeti hangi dile ait olursa olsun evlada konulan ad, onun içinde yetişip büyüdüğü ortamda ya da gruplarda rencide olmasına ve kendisini küçük düşürücü olaylar yaşamasına neden olmayacak bir anlam taşımmalıdır. Kısacası çocuk, isminden dolayı toplum içinde dışlanmamalı ya da bu sebeple yaşayabileceği olaylardan dolayı toplumdan soğuyacağı bir zemin oluşturulmamalıdır.

Hz. Peygamber’in (s.a.s) bu konuyu vurgulayan tavsiyeleri olduğu gibi kendi tatbiki de hep bu yönde olmuştur. Bir hadis-i şeriflerinde, “*Siz kıyamet günü kendi isimleriniz ve babalarınızın isimleriyle çağrılacaksınız, o hâlde güzel isimler seçin*”¹⁸⁹ buyurmuştur. Allah Rasulü ayrıca, farklı yönlerden İslam anlayışına uygun olmayan isimler taşıyan yetişkin ve çocukların adlarını değiştirerek onlara yeni isimler vermiştir ki,¹⁹⁰ bu durum konunun ne denli önemli olduğunu gösterir. Kuşkusuz ismin tebliğde de önemli bir yeri vardır. Hz. Peygamber’in (s.a.s) Abdullah ve Abdurrahman gibi isimleri sevmesi¹⁹¹ ve ashabına tavsiye etmesi, o gün için Abduşşems (güneşin kulu), Abduluzza (Uzza adlı

¹⁸⁷ İmam Celil Hafız İmâdüddin Ebü’l-Fidâ İsmâil İbn Kesîr, *Hadislerle Kur’ân-ı Kerim Tefsîri*, Trc: B. Karlığa – B. Çetiner, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1991), 4/194. er-Razi, *Tefsir-i Kebir Mefâtiḥul Gayb*, 21/559.

¹⁸⁸ Buhârî, “*Cumûâ*”, 11; Müslim, “İmâre”, 20.

¹⁸⁹ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 70.

¹⁹⁰ Buhârî, “Edeb”, 108; Müslim, “Âdâb”, 29.

¹⁹¹ Buhârî, “Edeb”, 105-106.

putun kulu) gibi şirk kokan isimlerin yerine, toplumda tevhidi ifade eden bu isimlerin yaygınlaşması ve tevhid bilincini sağlamaya çalışmıştır.

2.1.1.2. Çocuklara Eşit Davranmak

Anne babanın çocuklarına karşı başlıca görevlerinden biri de aralarında herhangi bir ayırım yapmaksızın onlara karşı eşit muamelede bulunmaktır. Böyle bir davranış, onların görevi olduğu kadar çocuğun da tabii hakkıdır. Çocukların kız-erkek, büyük-küçük olması sonucu değiştirmez. İslam öncesi Arap toplumunda kadın, erkeğin mülk ve tasarrufunda bir eşya gibi telakki ediliyor; kız çocukları ise ailede maddî bakımdan bir yük, sosyal bakımdan da utanç kaynağı olarak görülüyordu. Cahiliye dönemi insanının kız evladına karşı gösterdiği bu davranış şekli Kur'ân-ı Kerîm'de şu şekilde anlatılmaktadır:

“Onlardan biri, kız ile müjdelendiği zaman içi öfke ile dolarak yüzü simsiyah kesilir! Kendisine verilen kötü müjde (!) yüzünden halktan gizlenir. Şimdi onu, aşağılanmış olarak yanında tutacak mı, yoksa toprağa mı gömecek? Bak, ne kötü hüküm veriyorlar!”¹⁹²

“Hüza'a ve Kinâne kabileleri meleklere Allah'ın kızları diyorlardı. Hâlbuki kendileri kız çocuklarını diri diri gömüyorlardı. Ahirete inanmayanlar için öyle kötü mesel -Yani kötülükte örnek olan çirkin sıfatları- vardır ki çocuklara muhtaç olmakla beraber çocuklarını öldürmek gibi. Allah'ın hakkı ise en yüce sıfatlardır. Yani zatı vacip olan, eşsiz ve benzersiz olması ve sonradan varolan hiçbir varlığa benzememesi ile Yüce Allah yapılan bu vasıflandırmalardan münezzehtir. O'na ne kız isnat edilir ne de oğul. O sonsuz izzet ve kudret sahibi olarak yarattıklarını her an sorumlu tutmaya gücü yeten, yegâne Hakîmdir. Yaptığını tam bir hikmetle yapandır.”¹⁹³ “Cahiliye döneminde, bir kimsenin kız çocuğu doğunca ondan utanç duyar ve insanlardan uzaklaşma ihtiyacı hissederdi. Bunlardan bazıları da bu kız çocuklarını diri diri toprağa gömerlerdi. Bunu yapmalarının sebebi, kızlarının kaçılırlarak onlara tecavüz edilmesinden korkmaları yahut da nüfuzlarının çoğalarak fakirleşmelerinden endişe etmeleridir. İşte bu ayet-i kerime müşriklerin bu çirkin adetlerini belirtmekte ve verdikleri bu hükmün ne kadar fena bir şey

¹⁹² en-Nahl 16/58-59.

¹⁹³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 6/ 265.

olduğuna dikkatleri çekmektedir.”¹⁹⁴ Allah teâlâ diğer ayetlerde de kızları diri diri toprağa gömmenin hesabını kıyamet günü soracağını beyan etmektedir.¹⁹⁵

Diğer taraftan cahiliye Arapları kız çocukla erkek çocuk arasında ayrım yaparlardı. Erkek çocukları beğenip onları kendi öz evlatları sayarken, kız çocuklarından hoşlanmaz, onları hor görür ve başlarından atarcasına onları Allah’a nispet ederlerdi. Onların kız çocuğu istememelerinin iki mühim sebebi vardı: Maişet darlığı, geçim sıkıntısı ve namus meselesiydi.¹⁹⁶ Çünkü Araplar arasında ardı arkası kesilmeyen savaşlar olur, savaşlarda kadınlar kızlar esir alınır, cariye olarak alınıp satılırlardı. Bu durum, namusuna çok düşkün olan bir Arap için son derece onur kırıcı ve küçük düşürücüydü.

İslam, bu cahiliye âdetini kaldırıp erkekle kız çocuğu eşit seviyede tutmuş, hatta kız çocuklarının yetiştirilmesine ayrı bir önem vermiştir. Hz. Aişe şöyle anlatıyor: “Beraberinde iki kız çocuğu bulunan bir kadın yanıma geldi. Benden bir şeyler istedi. Yanımda bir tek hurmadan başka bir şey yoktu. Ona bu hurmayı verdim. O kadın da hurmayı alarak iki kız çocuğu arasında paylaştırdı, kendisi de ondan hiçbir şey yemedi. Sonra kızları ile çıkıp gitti. Resûl-i Ekrem (s.a.s.) yanıma girince ona kadının durumunu anlattım. Efendimiz şöyle buyurdu: *“Her kim bir ve daha fazla kız çocuğuyla imtihan olunur da onlara iyilikte bulunursa o kız çocukları onun için cehennem ateşine karşı bir perde teşkil eder.”*¹⁹⁷ Hadis-i şerifte kız çocuklarının bir imtihan vesilesi olduğuna işaret edilmekte; onlara karşı sabır ve merhametle hareket edip iyilikte bulunmanın ve güzel davranmanın, ateşten koruyucu bir kalkan olduğu müjdesi verilmektedir.

Rasulullah (s.a.s.) kız çocuklarına güzel bakanlar için şöyle bir müjde vermektedir: *“Her kim buluş çağına erişinceye kadar iki kız çocuğuna bakacak olursa kıyamet gününde benimle şu hâlde olur”*¹⁹⁸ buyurarak parmaklarını birbirine bitişirmiştir. İşte İslam, bunun gibi olumlu ve yapıcı telkinlerle kız çocuklarıyla ilgili cahiliye toplumunda oluşan yanlış düşünce ve adetleri ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Ama yine de bâtıl inançlarında inatla devam edenler vardır. *“Göklerin ve yerin mutlak mülkiyeti ve hâkimiyeti Allah’ındır. Dilediğini yaratır; dilediğine kız çocuklar bağışlar, dilediğine erkek çocuklar bahşeder.”*¹⁹⁹ Bu ayette Kur’ân’ın geldiği dönemde ve toplumda bu tavrın

¹⁹⁴ Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu’l Beyân Fi Tefsîri’l Kur’ân Taberî Tefsiri*, trc. Kerim Aytekin, Hasan Karakaya, (İstanbul: Hisar Yayınevi, 1996), 5/211.

¹⁹⁵ et-Tekvîr 81/8-9.

¹⁹⁶ el-İsrâ 17/31.

¹⁹⁷ Buhârî, “Edeb”, 18; Müslim, “Birr”, 147.

¹⁹⁸ Müslim, “Birr”, 149; Tirmizî, “Birr”, 13.

¹⁹⁹ eş-Şûrâ 42/49.

çok açık bir örneğine, çocuk sahibi olma ve çocukların cinsiyeti konusundaki anlayışa değinilmektedir. Cahiliye dönemi Arapları çocuğun meydana gelmesi ve özellikle cinsiyetinin belirlenmesini Yüce Allah'ın irade ve kuvvetine bağlamak yerine insanlara nispet edercesine; bu konuyu övme, övülme, kınama ve kınanma sebebi sayıyorlardı. İnsanlar için büyük önem taşıyan çocuk sahibi olma ve çocuğun cinsiyeti konusunda - tıbbi müdahalelerin etkileri dâhil olmak üzere- insan irade ve çabasının ürünü gibi görülen sonuçlarında gerçekte ilahi iradeden bağımsız olmadığı ve Allah Teâla'nın koyduğu yasalar çerçevesinde gerçekleştiği asla göz ardı edilmemelidir. Buna bağlı olarak verilmek istenen mesaj da şöyledir: Yukardaki ayetin lafızlarından açıkça anlaşıldığı üzere, ister kız ister erkek cinsinden olsun, doğan her çocuğun Allah'ın bağıışı ve armağanı olduğu bilinmelidir. Erkek ve kız çocuklarına birlikte sahip olmakta, kısır kalmakta ilahi iradeye bağlı bulunduğuna göre çocuk sahibi olma veya olamama, kız veya erkek çocuğunun olması insanlar için bir övgü veya yergi konusu olmamalı, bir üstünlük ya da kusur gibi görülmemelidir.²⁰⁰

İnsanların kendilerine göre birtakım arzuları, kusurları olabilir. Kimi erkek çocuk, kimi kız çocuk isteyebilir. Müşrikler de olduğu gibi kız çocuklarını istemeyen, hatta onları doğumundan önce veya sonra imha etmek isteyenler çıkabilir. Fakat Cenab-ı Hakk'ın emri ve iradesi bunların üstündedir. Göklerin ve yerin mutlak hâkimiyetini elinde bulunduran Allah, bu konuda da herkesten bağımsız olarak istediği gibi tasarrufta ve irade de bulunur. Ayetlerin de açıkça beyan buyurduğu gibi:

- Dilediğini yaratır.²⁰¹
- Dilediğine sadece kız çocukları verir.
- Dilediğine sadece erkek çocukları verir.
- Dilediğine hem erkek hem kız çocukları birlikte verir.
- Dilediğini de kısır yapar.²⁰²

Dolayısıyla insanların çocuk meselesini, şahsi bir durum olarak algılamaları ve değişik durumlar itibariyle övünmeleri ya da üzülmeleri doğru bir davranış değildir. Çocuğu olmayanlar da tıbben meşrû yollara tevessül ettikleri hâlde netice alamıyorlarsa, Allah'ın takdirine razı olmalıdırlar. Çünkü hem dünya hem de âhireti dikkate aldığımızda

²⁰⁰ *Kur'ân Yolu Meal ve Tefsiri*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003), 4/760-762.

²⁰¹ Âl-i İmrân 3/47.

²⁰² eş-Şûrâ 42/49-50.

bizim için neyin hayırlı, neyin şer olduğunu bilmemiz mümkün değildir. Bu sebeple bir insana erkek çocuk verilmesi onun ayrıcalıklı veya üstün olduğu anlamına gelmediği gibi kız çocuğunun olması da bir utanç vesilesi değildir. Bu Rabbimizin takdiri ve imtihanıdır.

Hız. Peygamber (s.a.s), kız çocukların hakir görülmesini, onlara karşı kötü duygu ve düşünce beslenilmesini yasaklamış, onlarda hoşla gitmeyen taraflar olursa bunlara mutlaka sabredilmesi gerektiğini belirtmiştir. Toplumsal hayatın huzur ve güven içinde sürdürülebilmesi, insanların birbirlerini sevip saymalarıyla başladıkları, yardımlaşma ve dayanışma duygularıyla daha güçlü kıldıkları toplumsal birlikteliğin sağlanmasıyla mümkündür. Bunu sağlamanın yollarından biri de bağıştır. Kuşkusuz, bağış ve onun bir türü olan hediye bağışta bulunan kimsenin ihtiyaçlarının giderilmesi, ona iyilikte bulunulması amacını taşır ve o kişinin sevgisinin kazanılmasını, onunla aradaki bağların daha da kuvvetlendirilmesini, bağışta bulunan kimsenin de cimrilik duygularının körelmesini hedefler. Nitekim Hız. Peygamber (s.a.s) de hediyeleşmenin ve kişinin içindeki kin ve nefretin ortadan kalkmasına vesile olacağını ifade buyurmuştur.²⁰³ Hediyeleşme de gayet tabii olarak öncelikle toplumun huzur sigortası olan aile arasında olması beklenir. Ancak, gayesi sevgi ve kaynaşmayı sağlayıp kin ve nefreti gidermek olan bağış veya hediyeleşme, çocuklar arasında birini ötekine üstün tutmak şeklinde ayrıma tabi tutarak yapıldığında sevgi ve kaynaşma yerini kin nefret ve husumete bırakabilir. Hız. Peygamber (s.a.s), bir hadîs-i şeriflerinde, “*Bir öpücükle bile olsa çocuklarınız arasında ayırimcılık yapmayın.*”²⁰⁴ buyurarak dikkatlerimizi bu hassas noktaya çekmektedir.

Anne ve baba yalnız hediyeleşmede değil, çocuklara gösterilen sevgi, şefkat ve ilgide de adaletli olmaya çalışmalıdır. Ancak burada söz konusu olan, insanın iradesini aşan duygular ve durumlar değil, dışla yansıyan her türlü davranışta eşitliktir. Anne ve baba, bazı çocuklarına karşı ellerinde olmayarak daha çok sevgi besleyebilirler. Bu gibi durumlarda duyguların çocuklara hissettirilmemesi çok önemlidir. Aksi takdirde çocuklar arasında önlenemeyecek problemler yaşanabilir.

Gerçek şu ki, mirasçılara vasiyet yapılmasının yasaklanması temelinde de yakın akraba arasında ayırım yapılmasının en azından insanların bu hissiyatlarını engelleme, mal dağılım ve bölüşümü nedeniyle aralarında ortaya çıkması muhtemel huzursuzluk, kavga ve haksızlığın meydana gelmesini önleme düşüncesi yatmaktadır. Öteden beri bazı

---

²⁰³ Tirmizî, “Velâ”, 6.

²⁰⁴ Abdürrezzâk es-San’ânî, *el-Musannef*, thk: Habîburrahmân el-A’zamî, üçüncü baskı, (Beyrut 1403/1983), IXI. IX, 99-100, nr.16501. ; Saffet Köse, “Anne-Babanın Bağış (Hibe) Konusunda Çocukları Arasında Yaptığı Ayırimcılık”, *Mehir*, (Konya: 1999), 4/18.

ailelerin, çeşitli nedenlerle çocuklarından bazısına farklı davrandıkları bilinen bir gerçektir. Bu durum bazen sevgide bazen mal bağışında bazen de her ikisinde kendini göstermektedir. Kuşkusuz bunda, çocuklardan birinin anne ve babasına karşı diğer kardeşlerine oranla daha çok itaat etmesi, iyi davranması, ailenin işlerini yürütmesinde daha çok rol alması, hasta veya özürlü olması, kız ya da erkek olması gibi hususlar etkili olmaktadır. Bu farklı muamele sonuç olarak kardeşler arasında kin, nefret ve husumetin doğmasına, kendisine farklı davranıldığına inanan çocuklar nezdinde de anne ve babanın saygınlığını yitirmesine yol açmaya neden olabilmektedir. Böylece toplumun temel taşı konumundaki aile kurumunun temellerinin sarsılmasına sebebiyet vermektedir.

Kur'ân-ı Kerîm, Hz. Yusuf ile kardeşleri arasında cereyan eden olaylara yer vermek suretiyle anne babanın, çocukları arasında ayırım yaptığının zannedilmesinin bile, yol açabileceği felaketin boyutlarını gözler önüne sermektedir. Kardeşleri, Yusuf ve Bünyamin'i babalarının kendilerinden daha çok sevdiğini düşünerek, Hz. Yusuf'u ortadan kaldıracak bir planı hazırlayıp yürürlüğe koyarlar. Bu olay, Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle anlatılır: *“Ant olsun, Yusuf ve kardeşlerinde (hakikati arayıp) soranlar için ibretler vardır. Kardeşleri dediler ki: ‘Biz güçlü bir topluluk olduğumuz hâlde Yusuf ve kardeşi (Bünyamin) babamıza bizden daha sevgilidir. Doğrusu babamız açık bir yanılgı içindedir. Yûsuf’u öldürün veya onu bir yere atın ki, babanız sadece size yönelsin. Ondan sonra (tövbe edip) salih kimseler olursunuz.’ Onlardan bir sözcü, ‘Yûsuf’u öldürmeyin, onu bir kuyunun dibine bırakın ki, geçen kervanlardan biri onu bulup alsın. Eğer yapacaksanız böyle yapın’ dedi. Babalarına şöyle dediler: “Ey babamız! Yûsuf hakkında bize neden güvenmiyorsun? Hâlbuki biz onun iyiliğini isteyen kişileriz. Yarın onu bizimle gönder de gezip oynasın. Şüphesiz biz onu koruruz. Babaları, ‘Doğrusu onu götürmeniz beni üzer, siz ondan habersiz iken onu kurt yer diye korkuyorum.’ Onlar da ‘Andolsun biz kuvvetli bir topluluk iken onu kurt yerse (o takdirde) biz gerçekten hüsrana uğramış oluruz’ dediler. Yûsuf’u götürüp kuyunun dibine bırakmaya karar verdikleri zaman biz de O’na, ‘Andolsun, (senin Yûsuf olduğunun) farkında değillerken onların bu işlerini sen kendilerine haber vereceksin diye vahyettik...”²⁰⁵ görüldüğü üzere çocuklar arasında ayrımcılık düşüncesinin bile, birbirlerine kin, nefret ve öfke ile bakmalarına sebebiyet verebilmektedir. Bu da istenmedik sonuçlara ve büyük felaketlere yol açabiliyor. Anne-babanın dışa yansıyan bu duyguların çocuklarda bu algının oluşmaması için her türlü çabayı göstermesi gerekir.*

---

²⁰⁵ el-Yûsuf 12/ 7-15.

Sahabeden Beşir b. Sa'd, oğlu Nu'man'a bir (arsa veya köle) hibede bulunmak istediğinde eşi Hz. Peygamber'i buna şahit tutmasını ister. Beşir bunun için Resûl-i Ekrem'e gelir ve olayı anlatır. Hz. Peygamber (s.a.s), *“Öteki çocuklarına da bir şey bağışladın mı?”* diye sorar. Hayır, cevabını alınca da şöyle buyurur: *“Allah'a karşı sorumluluk bilinci içinde olun ve çocuklarınız arasında adaletli davranın.”*²⁰⁶ Hz. Peygamber'in (s.a.s) bu ifadesinden sonra Beşir b. Sa'd hibesinden dönmüştür. Konuyla ilgili bir başka hadislerinde ise Hz. Peygamber, *“Bağış konusunda çocuklarınıza eşit davranın. Şayet birisini tercih etmem gerekseydi kadınları erkeklere tercih ederdim.”*²⁰⁷ buyurur.

Bağışın amacı, ihtiyaç sahiplerinin sıkıntılarının giderilerek onların gönüllerinin kazanılmasıdır. Çocuklar arasında birinin ötekilerden üstün tutularak yapılan bağışın bu amaca hizmet etmesi bir yana, onlar arasına kin ve nefret tohumlarının ekilmesine ve aile içinde huzursuzlukların çıkmasına neden olmaktadır. Buna göre anne ve babanın; Hz. Peygamber (s.a.s), *“Allah'a karşı sorumluluk bilinci içinde olun ve çocuklarınız arasında adaleti gözetin!”*²⁰⁸ buyruğuna uyarak hibe, hediye gibi maddî konularda adaleti gözetmesi ve çocukları arasında ayırım yapmaması önemli bir esastır. Ancak, çocuklardan biri veya bir kısmının, tedavisi imkânsız bir hastalığa yakalanması, âmâ vb. gibi engelli olması, büyük bir borç yükü altında bulunması, ailesi kalabalık olup geçim sıkıntısı çekmesi, ilmî faaliyetlerde bulunup da ihtiyaç içinde olması gibi sebeplerle ötekilerden daha muhtaç durumda olmaları hâlinde, kendilerine ihtiyaçları oranında fazla verilebilir. Şu kadar var ki, mümkün olduğu takdirde bu konuda diğer çocukların da rızalarının alınması daha uygun olur.²⁰⁹

Sağlam nesiller, huzurlu ve birbirine kenetlenmiş bir aile kurumunun eseridir. Böyle bir ailede iyi yetişmiş, ayrımcılık yaşamamış ve değerli olduğunu hisseden çocuklarla mümkündür. Geleceğimiz olan çocuklarımıza Hz. Peygamberimizin (s.a.s.) öğrettiği gibi ancak ilgili ve eşit davranmakla kazandırabileceğimiz güzel ahlak ile yetiştirebilirsek güçlü ve arzulanan bir aile olmayı başarabiliriz.

2.1.1.3. Çocuğun Maddi İhtiyaçlarını Karşılama

Anne ve baba çocuğun ömrünün sonuna kadar hem maddi anlamda ve hem de manevi anlamda ihtiyaç duyacağı nimetlerdendir. Zira insanın bebeklik ve çocukluk

²⁰⁶ Buhârî, "Hibe", 12; Müslim, "Hibât", 13.

²⁰⁷ Saîd b. Mansûr b. Şu'be el Horasânî, es-Sünen, 1.

²⁰⁸ Müslim, "Hibe", 13.

²⁰⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, (Beyrut:y.y.,1972-73), 6/298-300. er-Râzî, *Tefsîr-i Kebir Mefâtihi'l Gayb*, 13/169-177.

döneminde her açıdan korunmaya ihtiyacı vardır. Bu çerçevede çocuğun hayatîyetinin devamlılığını sağlamak içinde eğitim ve sağlık alanlarında zorunlu birtakım harcamaların yapılması gerekmektedir. Çocukların büyüüp gelişmesi için gerekli olan beslenme, giyinme, barınma, sağlık ve eğitim gibi çeşitli maddi ihtiyaçlarının (nafaka) temininde öncelikli olarak baba, imkânı oranında sorumludur. Nitekim Kur'ân'da “... *Çocuk kendisine ait olan babaya da emzirenlerin yiyecekleri ve giyecekleri örfe uygun olarak bir borçtur...*”²¹⁰ denilmiştir.

Cenâb-ı Hakk'ın, kullarına tavsiye buyurduğu emzirme süresi, tam olarak iki yıldır. Anne-baba istedikleri takdirde çocuklarını iki yıla kadar emzirebilirler. Fakat çocuğun büyümesi ve gelişmesi bakımından bir sıkıntı oluşmayacak tarzda, aralarında istişâre edip anlaşarak iki seneden önce de çocuğu sütün ayırabilirler. Buradan, iki sene emzirmenin farz değil, bir tavsiye olduğu anlaşılmaktadır. Çocuğu öz annesinin emzirmesi önemlidir. Herhangi bir zaruri durum olmadığı takdirde bu, annenin dinî bir vazifesidir. Fakat şartlar gerektirdiğinde çocuğu sütanne de emzirebilir. “Çocuk kendisine ait olan” baba, hem annenin yiyecek ve giyeceğini meşrû ölçüler içinde imkânları nispetinde karşılamalı, hem de eğer çocuğu sütanneye verirse, onun ücretini en uygun miktarda ve vaktinde ödemelidir. Öldüğü takdirde bu sorumlulukları vârisi yerine getirmelidir. Allah Teâlâ, hiç kimseyi gücünün yetmeyeceği bir şeyle sorumlu tutmadığından, bu uygulamalar esnasında herkes imkânlarına göre hareket etmeli ne ana, ne baba, ne çocuk, ne sütanne ne de bir başkası asla zarar görmemelidir. Diğer bir ifadeyle şeriate göre, örf ve aklın güzel gördüğü bir yol takip edilerek onlara zarar verecek söz ve davranışlardan uzak durulmalıdır.²¹¹ Nitekim Neseî tefsirinde de “Ebeveynlerin birbirine zarar vermesinin anlamı iki taraftan kim başlatırsa başlatsın çocuk sebebiyle birbirlerini zarara uğratmamalarıdır. Mesela annenin, babadan imkânından fazlasını vermesini isteyerek çocuğu emzirmemesi yahut babanın örfe uygun bir şekilde imkân ölçüsünde anneye vereceğini vermekten imtina etmesi bu kapsamdadır. Babanın çocuğu emziren annesinin elinden almaya hakkı olmadığı gibi kadının da ücreti aldığı hâlde bunu yapabilecekken çocuğu bırakma hakkı yoktur. Bütün bunlar çocuğun gözetilmesine yöneliktir.”²¹² Çocuğun korunması ve ihtiyaçlarının karşılanmasının öneminde bahsedilirken bunun hiçbir tarafı mağdur etmemesi gerekliliği üzerinde durulmuştur.

---

²¹⁰ el-Bakara 2/233.

²¹¹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/861-863.

²¹² Ebü'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd En-Neseî, *Et-Teysîr Fi't Tefsîr*, trc: Şerafettin Şenaslan, Ö. Faruk Haznedaroğlu, (İstanbul: Ravza Yayınları,2003),2/203.

Çocuğun ihtiyacının karşılanmasında kazancın niceliğinin önemi kadar niteliğinin de yani nereden ve hangi yollarla kazanıldığının önemi büyüktür. Allah (c.c) ayet-i kerimede “*Mallarınızı aranızda haksız yollarla yemeyin*”²¹³ buyurarak haksız kazancı haram kılarken; “*Ey Peygamber! Temiz olanlardan yiyiniz ve salih ameller işleyiniz.*”²¹⁴ ve “*Ey İnsanlar! Yeryüzünde bulunanların helal ve temiz olanlarından yiyin, şeytanın peşine düşmeyin; çünkü şeytan sizin açık düşmanınızdır.*”²¹⁵ ayetleri helal kazancı farz kılmaktadır. Kişinin kendisini helal ile beslenmesi gerektiği gibi çocuklarının nafakasını da helalinden kazanması islam dinin üzerinde durduğu ve önemle emrettiği bir konudur. Bu durumu açıklayan hadis şöyledir: “*Yediğiniz şeylerin en temizini kendi kazancınızdan elde edilendir. Şüphesiz ki çocuklarınız da sizin kazancınızdandır.*”²¹⁶ Müslüman’ın ailesi ve çocukları için helalinde kazanması ve harcaması teşvik edilmiş ve bu husustaki harcaması sadaka olarak kabul edilmiştir. Bu konudaki hadislerde şöyle buyrulur: “*Eşine, çocuğuna ve hizmetçine yedirdiğin senin için bir sadakadır. Kendine yiyecek ikram etmen de senin için bir sadakadır.*”²¹⁷ “*Çocuk çocuğunun geçimini helalinden temine çalışan, Allah yolunda cihat eden gibidir. Namusu dairesinde helalinden dünyalık peşinde olan, şehitler derecesindedir.*”²¹⁸ Başka bir hadisi şerifte “*Bakmakla yükümlü olduğu aile fertlerini ihmal etmesi, kişiye günah olarak yeter*”²¹⁹ buyurulmuştur. Bu hadisler ışığında görülüyor ki bir babanın çocuğunun ve ailesinin ihtiyaçlarını gidermesi ve bunu helal yollarla sağlaması farz hükmündedir ve ihmal etmesi aileyi infiale sürükleyecek büyük bir günahıdır. İslam bu görevi -aile reisliğini- babaya vermiştir. Bu sorumluluğun ihmali ise hadiste de geçtiği gibi büyük bir mesuliyet ve aile bireylerinin haklarına riayet etmemektir.

2.1.1.4. Çocuğa Öğretilmesi Gereken Bilgiler/İlimler

İnsanlar, her şeyi bilerek dünyaya gelmemekte, başta aile çevresi olmak üzere sosyal çevreden ve okullardan bilgi ve beceriler öğrenmektedir. İslam dininde ilim öğrenmek teşvik edilmiştir. Bu konudaki meşhur hadis, “*İlim öğrenmek/talep etmek her Müslümana farzdır.*”²²⁰ şeklindedir. Ancak bir de zaruri olarak öğrenmemiz gereken, bilgi ve beceriler vardır. Yaklaşık iki yüzyıl öncesinde çocuğun eğitiminden başta baba

---

²¹³ el-Bakara 2/188.

²¹⁴ en-Müminûn 23/51.

²¹⁵ el-Bakara 2/168.

²¹⁶ İbn Mâce, “Ticâret”, 64.

²¹⁷ Ahmed, b. Hanbel, Müsned, 6, 131.

²¹⁸ Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-dîn*, çev. A. Serdaroğlu (İstanbul: Bedir Yayınevi, 1974), 235.

²¹⁹ Ebû Dâvûd, “Zekât”, 45.

²²⁰ İbn Mâce, “Mukaddime”, 17.

ve anne olmak üzere aile sorumludur anlayışı ve uygulaması söz konusuydu. Sosyal devlet anlayışı ile her çocuğun eğitim hakkı devletin görevi olmuş, zorunlu eğitim getirilmiştir. Böylece çocukların eğitimi anne babanın yanı sıra devletin asli görevlerinden biri olmuştur. Hatta şimdilerde anne babanın tercihinin bırakılmadan zorunlu eğitim anlayışı tüm dünyada benimsenmiş ve devlete ilköğretimi parasız verme yükümlülüğü getirilmiştir. Dini açıdan baktığımızda çocuğun zorunlu genel yaşama becerilerinin ve dinî görevlerinin kazandırılması görevinin aileye verildiğini söyleyebiliriz. Peki, anne, baba veya bunlar yoksa diğer akrabalar çocuklara hangi bilgi ve becerileri kazandırmak zorundadır. Çocuklara kazandırılması gereken bilgi ve becerilere yani ortak kültüre temel eğitim diyoruz. Bir Müslümanın öğrenmesi gereken yani farzı ayın ilimler farz, vacip ve sünnet olarak yapması gereken; haram ve mekruh derecesinde uzak durması gereken bilgiler bulunmaktadır. Ancak farzı ayın bilgilerin yanında farzı kifaye bilgiler konusunu geniş olarak tartışan Gazâlî, Müslüman toplum için başta tıp ve fıkıh ilmi olmak üzere hayat için gerekli tüm ilimleri, farz-ı kifâye olarak kabul etmiştir.²²¹ Gazâlî'nin bu anlayışı onun hayatı ve bilgileri dinî ve dünyevi olarak ikiye ayırdığı şeklinde yorumlanmıştır. Hâlbuki ona göre, bir Müslüman, hayatta kalabilmek için gerekli sağlık, ekonomi, (geçimini sağlamaya yarayan) meslek edinimi gibi bilgileri öğrenmek mecburiyetindedir. Çünkü bu gibi bilgiler insanın, doğal olarak hayatta kalması için gerekli olan, yeme, içme, barınma gibi zorunlu ihtiyaçlarını karşılama yollarıdır. Bu da bu ilimleri farz-ı kifâye hükmüne getirmektedir.²²² Okullarda verilen temel eğitim anlayışı da böyledir.

Dinî bilgiler açısından farzı ayın olan ilimlere ilmihâl bilgileri denilmektedir. İlmihâl bilgileri, kısaca iman, ibadet, ahlak ve muamelat konularını kapsamaktadır. İslam eğitim tarihine göz attığımızda, ailenin yanında, Türklerin mahalle veya sıbyan mektebi, Arapların kütüphane dedikleri okulların programlarında daha çok kısaca iman esasları, namaz kılıp oruç tutacak kadar ibadet ve namaz kılacak kadar Kur'ân ezberleme (zeki çocuklar için yüzünden okuma ve hafızlık) eğitimi vardır. Bu genel açıklamalardan sonra, çocuklara öğretilmesi gereken bilgilerle ilgili uygulamalara örnekler verebiliriz. Çocuklara kazandırılacak ilk beceri elbette konuşma eğitimidir. Konuşma ile ilgili Peygamberimizin (s.a.s.) dili fasih (açık, düzgün, kitabi) konuştuğu bilinmektedir. Bunun yanında güzel ve etkileyici konuşmayla ilgili bir hadis şöyledir: “Gerçekten beyanda sihir vardır ve gerçekten şiirde de hikmetler vardır.”²²³ Beyan, söz söyleme, belagat, söz

²²¹ Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-dîn*, 43-65.

²²² Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-dîn*, 49.

²²³ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 95; Tirmizî, “Edeb”, 63.

söyleme sanatı, açık ve anlaşılır söz söylemek demektir.²²⁴ Bu ve benzeri hadislerle göre, bir Müslümanın konuştuğu dili düzgün yani kurallara uygun konuşması sünnettir. Yine konuşurken, lahn yani dili yanlış ve dilbilgisi kurallarına uymadan kullanmak hoş görülmemiştir.²²⁵ Konuşmayla ilgili öğrenilmesi gereken asıl ve önemli husus, dil ile yapılan haramlardan kaçınmaktır. Ahlak kitaplarında genellikle “dilın afetleri” veya “dil ile işlenen günahlar” başlıkları altında sayılan başlıca haramlardan bazıları şunlardır: Yalan, gıybet, dalkavukluk, boş sözler, gereksiz tartışmalar, lanetlemek, müstehcen konuşmalar, sır tutmama bunlardan birkaçıdır.

Dinî bilgi açısından çocuklara öğretilecek ilk bilgilerin doğal olarak iman esasları olması normaldir. Hz. Peygamberimizin (s.a.s) bu konudaki uygulamaları konusunda, “Cündeb bin Abdullah şöyle rivayet etmiştir: *“Biz ergenlik çağına ermek üzere birer genç iken Peygamber (s.a.s) ile beraberdik. Biz Kur’ân-ı Kerîm’i öğrenmeden önce imanı öğrendik. Ondan sonra Kur’ân’ı öğrendik. Kur’ân sayesinde de imanımız arttı.”*²²⁶ İbni Abbas’tan rivayet edildiğine göre Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: *“Çocuklarınıza ilk olarak ‘La ilahe illallah’ı öğretin. Ölüm anında da onlara ‘La ilahe illallah’ı söylemelerini telkin edin.”*²²⁷ Elbette iman ile ilgili öğretilecek sadece bundan ibaret değildir ve imanın diğer şartları da çocuğun yaşına uygun olarak öğretilmelidir. İmanla ilgili bilgilerin²²⁸ yanında ibadetler de çocuğa öğretilmelidir. Türkçede İslam’ın şartları diye bilinen, “İslam beş temel üzerine bina edilmiştir: Allah’tan başka ilah olmadığına ve Hz. Muhammed’in (s.a.s) Allah’ın peygamberi olduğuna şehadet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, haccetmek ve ramazan orucu tutmak.” İslamın 5 şartınıda içeren 32 farz şeklinde formüle edilen içerikler Müslümanlar tarafından çocuklara öğretilmeye çalışılmıştır.

Çocuklara ne öğretileceği konusunda Lokmân suresi 12-19.ayetlerde, Hz. Lokmân’ın ağzından verilen öğütler bir anlamda çocuk eğitiminin içeriğini özetlemektedir. Hz. Lokmân’a verilen hikmetin temelinde tevhid inancının başta geldiği görülmektedir. Bu şükrün birinci şartıdır. Bu sebeple Hz. Lokmân oğluna ilk olarak şirkten uzak durmayı öğretmiştir. Devamında insanın dünyaya geliş sebebi olan anne-babaya itaat ve hürmetin önemi vurgulanarak öğüt verilmiştir. Hz. Lokmân’ın oğluna

²²⁴ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, haz. Aydın Sami Güneyçal, (Ankara: Aydın Kitapevi, 2005), 126.

²²⁵ Hayati Hökeleli, “Çocuk”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/361-363.

²²⁶ İbn Mâce, “Mukaddime”, 61.

²²⁷ Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali el-Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, Şuabü'l-îmân, 6/398.

²²⁸ Buhârî, “İmân”, 1, 2; Müslim, “İmân”, 19-22; Tirmizî, “İmân”, 3; Nesâî, “İmân”, 13; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/ 26.

verdiği diğer bir tavsiye de ahlaki hayatın temeli olan her ne yaparsa yapsın nereye saklarsa saklasın Allah'ın onu bildiği dolayısıyla onu hesaba çekeceği gerçeğidir. Bu nasihatler çocukta sorumluluk bilinci ve kaygısının gelişmesini sağlayacaktır. İnsanın iyi ve itaatkâr bir kul olduğunu gösteren 3 örnek davranışın sıralandığı Lokmân suresin 17. ayetteki “namaz” Allah’a kulluk görevinin bir yansıması, “iyi olanı emredip kötü olana karşı koymak” toplumsal davranışlar ve durumlar karşısındaki kulluğun gerektirdiği yapıcı tutumu ifade eder. “Sabır” ise maddi ve sosyal çevreden gelen sıkıntıları, belaları birer imtihan bilip metanetle karşılama olgunluğunu yansıtır. 18 ve 19. ayetlerde ise kaçınılması gereken olumsuz davranışlardan örnekler verilmektedir. Bu olumsuz örneklerin özellikle kendini beğenmişlerin başka insanları aşağılayıcı tutumlarından seçilmiş olması ve bunların Allah sevgisinden mahrum kalacağı uyarısında bulunulması Kur’ân eğitiminin insan onuruna verdiği değeri ortaya koymaktadır.²²⁹

Namaz dinin direği olduğu için namaz öğretimi üzerinde çok durulmuştur. Namaz, sadece nasıl kılınacağı bilgisinin öğrenilmesi yetmeyen, günde beş defa kılınması gereken bir ibadettir. Bu konudaki meşhur hadise göre, çocuğa yedi yaşında namaz emredilmelidir.²³⁰ Bu demektir ki yedi yaşından daha önce namazın bilgisi verilmeli ve alışkanlığı kazanması için yavaş yavaş alıştırmalıdır. Namaz öğretimiyle ilgili çocukların camiye alıştırılmaları tavsiye edilmektedir. Nitekim rivayetlerde Peygamberimiz (s.a.s.) zamanında kadın ve çocukların da camiye geldikleri yer almaktadır.²³¹ Yine Peygamberimizin (s.a.s.) torunlarının Mescidi Nebevî’ye geldikleri, onun sırtına bindikleri bilinmektedir. Hz. Peygamberimizden (s.a.s.) tavsiye ve örnekler sadece çocukların camiye götürülmesi ile sınırlı değildir. Dinî konularda eş ve çocuklara örnek olmak için olsa gerek, Peygamberimiz (s.a.s.) evde de namaz kıları ve sahabeye de evde namaz kılmalarını tavsiye ederdi.²³² Namazın öğretilmesi Kur’ân okuma ve ezberlemeyi de gündeme getirmektedir. Namaz kılacak kadar Kur’ân’dan ezber yapılması farz olduğu için Müslüman çocukların eğitiminin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır.

Çocuklara Kur’ân öğretimi konusunda her şeyden önce, Kur’ân’ı yüzünden okumak ile ezbere okumak arasında bir ayrım yapmak gerekir. Hz. Peygamberimizin (s.a.s.) yedi yaşındaki çocuğa namazı emretmemizi istemesine²³³ göre çocuğun namaz kılacak kadar Kur’ân’dan ezber yapması gerekir. Buna göre çocukların yedi yaşından önce bu

²²⁹ *Kur’ân Yolu Tefsiri*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003), 4/336-338.

²³⁰ Ebû Dâvûd, “Salât”, 26; Tirmizî, “Mevâkıf”, 187, “Salât” 299.

²³¹ Ebû Dâvûd, “Salât”, 107.

²³² Buhârî, “Salât”, 52; Ebû Dâvûd, “Salât”, 205; Tirmizî, “Salât”, 331.

²³³ Ebû Dâvûd, “Salât”, 26.

hazırbulunuşluk düzeylerinin artırılmasına yönelik çalışmaların yapılması çok önemlidir. Gerek ailelerin gerekse toplumun bu seviyedeki eğitimi ihmal etmeden üzerinde önemle durmaları gerekmektedir. Ülkemizde bu alanda Diyanet İşleri Başkanlığımızın kurmuş olduğu 4-6 yaş eğitim kursları büyük bir açığı kapatmakta ve çocuklarımızı geleceğe hazırlamak için büyük bir destek sunmakta ve bu konuda güzel bir örnek olmaktadır. Yapılan araştırmalarda bu Kur’ân kurslarından mezun olan çocukların ilkokula başladıklarında akademik alanda daha başarılı oldukları ve hazırbulunuşluk düzeylerinin daha yüksek olduğu tesbit edilmiştir. Bu kurslara devam eden çocuklarda doğruluk, büyükler saygı, aileyle daha iyi ilişkiler içerisinde olmak gibi erdemli davranışlarda daha iyi oldukları gözlemlenmiştir. Bu da bize bu dönemdeki eğitimin ne kadar önemli olduğunu ve çocuklarımızın ahlaki ve akademik gelişimi için büyük bir önem arz ettiğini göstermektedir.²³⁴

2.1.1.5. Çocuklara Rol Model Olmak

Aile, bulunduğu toplumun bir parçası olarak, onun özelliklerini taşıyarak durumunu yansıtır. İçinde olduğu ve geliştiği toplumun değerleri, örf ve adetlerini, hazlarını, inançlarını, kültürünü yansıtır.²³⁵ Çocuğun fiziksel gelişimi ve bakımı konusunda önemli sorumlulukları bulunan aile toplumun kültürünü de çocuğa kazandırmada kritik öneme sahiptir. Çocuklar toplumda nasıl davranacaklarını, insanlarla nasıl iletişim kuracaklarını ve onlara nasıl yaklaşacaklarını, neler giyeceklerini, neler yiyeceklerini, oturup kalkmasını, insanlarla nasıl uyum sağlaması gerektiğini aile büyüklerinden öğrenirler. Böylelikle çocuğun karakteri, hayata bakışı, duruşları, zevkleri ailede gelişir ve şekillenir.²³⁶ Aynı şekilde çocuklar inanç ve ideallerini, değer ve amaçlarını da ailelerinden öğrenirler. Müslüman bir ailede yetişen çocuğun da ebeveynlerinin de ilk örnek alacağı şahsiyet Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.s) olmalıdır. Müslüman bir bireyin en büyük rol modeli Peygamberimizdir çünkü O, Kur’ân’ın açıklamasını, kendi yaşayış biçimi ile ümmetine göstermiş bizlere kılavuzluk etmiştir. Nitekim Kur’ân-ı Kerim’de “Allah Rasulünde sizler için güzel örnek vardır.”²³⁷ buyurarak biz müminlere sözlerimizde, amellerimizde ve bütün davranışlarımızda Hz. Peygamberimizi (s.a.s) örnek almamızı emretmektedir. Biz müminler için en güzel örnek Resulullah’tır. Nitekim

²³⁴ M. Ali Yazıbaşı, Kur’ân Kursu Öğreticilerine Göre 4-6 Yaş Kur’ân Kursu Öğreticisi, Öğrencisi ve Öğrenci Velisinin İhtiyaç ve Beklentileri, *Dini Araştırmalar Dergisi*, (Ankara: 2020), 95-116.

²³⁵ Atalay Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı*, (İstanbul: Özgür Yayınları, 1994), 125.

²³⁶ Abdurrahman Altuntaş, “Kur’ân Kıssaları Bağlamında Karakter İnşasında Temel Unsurlar”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 36 (Aralık 2020), 65-68.

²³⁷ el-Ahzâb 33/21.

O, bizleri yaratan Allah tarafından bizlere doğru yolu göstermek için gönderilmiştir.²³⁸ Ya da Allah Rasulünde ahiret hayatını uman ve arzu edenler için kendisinde uyulmaya, rol model olarak alınmaya değer özellikler, hasletler vardır. Böylelikle insanlığın hem bu dünya hem ahiret saadeti için neler yapması veya nasıl yaşaması gerektiğini yaşayarak öğreten canlı bir rol model olarak ortaya konmuş ve ona tabi olunması istenmiştir.²³⁹ Hz. Peygamber'in (s.a.s), hayatı somut ve görünen olması çocukların algılayabilmesi içinde önemlidir. Çocukların gelişimi somuttan soyuta doğru ilerlemektedir. Bu sebeple Peygamber Efendimizin (s.a.s) rol modeliği çok kıymetlidir. Efendimiz (s.a.s) 'in çocuklarla olan iletişimi, çocukları devesi ile gezdirmesi, kuşu ölen çocuğa taziye gitmesi, O'nu gören çocukların etrafında toplanması, çocukların Peygamber Efendimizin ne kadar sevdiğini sonrasında sevdiği insanı nasıl örnek aldıklarını bize gösterir. Onlarda istendik davranışların oluşması konusunda eğitirken onların zihin dünyalarına ve anlayış düzeylerine uygun şekilde örnek olmuştur. O'nun bu davranışları çocuklar ile nasıl iletişime geçilmesi gerektiğinin en güzel örneğidir.²⁴⁰

Toplumun kültür değerlerinin bir kuşaktan diğerine aktarılması şeklindeki temel eğitimsel işlevinin yanı sıra aile, özellikle okul öncesi dönemde çocuğun hayatı tanıdığı, anlamlandırdığı ve hayata hazırlandığı en etkili sosyalleştirme grubudur. Çocukların sosyal kimliklerinin oluşumunda kritik öneme sahip olan ebeveynler, onların geçmiş bilinçlerinin, değerlerinin, inançlarının ve toplumsal aidiyetlerinin gelişiminde de önemli bir sorumluluk üstlenmektedirler. Çocuk yaşamının ilk yıllarında içinde bulunduğu toplumun ve manevi değerlerin bir parçası olduğunu ailesinden öğrenir. Çocuklar için oldukça değerli olan aile bireyleri, özellikle anne ve babalar, çocukları doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyen zihin dünyalarındaki en önemli kahramanları konumundadırlar.

Burada ifade edilen rol model (role model), "kişinin hedeflerini, tutumlarını ya da davranışlarını örnek aldığı, özdeşim kurduğu ve taklit etmeye çalıştığı insanlar ya da gruplar" olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir tanımda ise rol modelin, "davranışı, kişisel tarzı ya da kendine has özelliklerine özenilen kişi" olduğu belirtilmektedir. İnsanlar bu güçlü modeller vasıtasıyla yaşamlarını biçimlendirmelerine imkân sağlayan, gözlemleyerek öğrenmeyle bilişsel kapasitelerini geliştirebilirler.²⁴¹

²³⁸ Taberî, *Câmiu'l Beyân Fî Tefsîri'l Kur'ân*, 6/485.

²³⁹ Nesefî, *Et-Tefsîr Fi't-Tefsîr*, 8/335.

²⁴⁰ Abdurrahman Altuntaş, "Kur'an Kıssaları Bağlamında Karakter İnşasında Temel Unsurlar", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 36(Aralık 2020), 65-100.

²⁴¹ Doğan Cüceloğlu, *İnsan ve Davranış*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2006), 426.

Çocuklar sosyal bir birey olmayı öğrenirken bu alanda en küçük ayrıntısına kadar taklit edeceği bir modele de gereksinim duyarlar. Çocuğun gelişme ve kişiliğini oturtma serüveninde ilk rol model ebeveynleridir. Rol modelliği; kişinin davranışlarının başkaları tarafından örnek alınması şeklinde tanımlayabiliriz. Çocuklar sorun çözme, iletişim kurma, olayları ele alış tarzı, cinsiyet rolleri gibi daha birçok şeyi görsel olarak gözleyerek öğrenirler. İyi insan yetiştirmeyi arzu eden anne babaların rol modellik yaptıkları çocuklarını öncelikle gözlerine hitap eden argümanlar sunması çok önemlidir. Çünkü çocuklar genellikle ebeveynlerin yap dediklerini değil yaptıklarını yaparlar. Kulaktan daha etkili gözleri ile öğrenirler. Teorik olarak söylenen şeylerin pratiğe aktarılması ancak, yaşam ile olur. Bu noktada öğütlerden ziyade, yaşamdan örneklerle öğretme anne-baba olarak bizlerin dikkat etmesi gereken en önemli ve etkili hususlardan biridir.

Aile içinde olumlu davranışların gözlemlenmesi ve taklit edilmesi kadar, olumsuz örneklerin de çocuğu etkilediğini görüyoruz. “Bu konuda, 214 hükümlü genç üzerinde yapılan “Suçlu Çocuklarda Zekâ, Kişilik ve Yakın Çevre Özellikleri “konulu araştırma bulgularına göre, suçlu gençlerin ailelerinde birinci dereceden akrabalar arasında hüküm giymiş suçluya rastlanmıştır.”²⁴² Çocuklar bulundukları ortamın kokusunu üzerlerinde taşıyorlar. Mis kokan yerde yetişen çocuklar etraflarını güzel kokuları ile cezbederken, aksi durumda ise fitratlarındaki güzel koku zamanla kaybolmaya başlıyor.

Terbiye temsil ister. O hâlde biz büyüklere düşen; temsiliyette sorumluluğumuzu yerine getirmektir. Öncelikle çocuklarımızdan nasıl davranmalarını istiyorsak hâl ve hareketlerimizi ona göre yaparak onlara örnek olmamız gerekiyor. Anne babanın kendisinin yapmadığı bir davranışı, çocuğundan beklemesi, pedagojik açıdan bir etkisi olmadığı gibi çocuğun zihninde davranışların değeri hakkında da belirli şüphelerin ve çelişkilerin oluşmasına neden olacaktır. Bu konuda yüce yaratıcı ayet-i kerime'sinde “*Ey iman edenler! Niçin yapmayacağınız şeyleri söylüyorsunuz? Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz Allah katında çok çirkin bir davranıştır.*”²⁴³ Şeklindeki ayetiyle söz ve eylemler arasında uyumsuzluk bulunanları uyarmıştır. Abdullah bin Selam’ın rivayetine göre bu ayette, gerçek müminlere adaklarını yerine getirmenin önemini hatırlatmaktadır. Yapmayacağınız şeyleri adamayın mademki adadınız o hâlde sözünüzde durup sözünüze uygun davranın. Dahhak rivayetine göre bu ayetin “müminlere yalan söylemek yakışır mı?” tarzında bir kınama olduğunu belirtmektedir. Bir rivayete göre burada zahirde

²⁴² Haluk Yavuzer, *Psiko-Sosyal Açıdan Çocuk Suçluluğu*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1981), 105.

²⁴³ es-Sâff 61/1-3.

mümin görünen münafıkları azarlama durumu vardır. O hâlde samimi Müslümanlar Allahı'nın buğzettiği kişilerden olmamak için büyük söylememeli, yapamayacağı şeyleri nezr (adak, söz) etmemeli, nezr ettikleri takdirde yapmalıdırlar.²⁴⁴ Ayet-i kerime Taberî de şöyle geçmektedir “Ey, Allah’a iman edip peygamberini tasdik edenler, niçin elinizle yapmadığınız işi diliniz ile söylüyorsunuz da işleriniz sözlerinizle uymuyor? Yapamayacağınız birşeyi söylemeniz, rabbiniz katında büyük bir gazaba sebep olur.”²⁴⁵ Anne babanın söylediği ile yaptığı uyuşmaması çocuklarda güvensizliğe sebebiyet verir. Buna göre çocuk eğitiminde ebeveynin kendisinin yapmadığı bir davranışı, çocuğundan beklemesi tutarsız bir yaklaşımdır. Ebeveynler sorumluluğunun bilincinde olan bireyler olarak dini hassasiyetlerini ve ahlaki değerlerini yaşar ve bunları çocuklarına aktarmada gerekli ilgi ve özeni gösterebilirse işte o zaman çocukta dini ve ahlaki kişiliğin oluşmaya başladığı gözlemlenecektir.²⁴⁶

Anne babaların, yaşlıların ve herkesin dilinde “Zamane gençliği çok bozuldu.” cümlesini duyuyoruz. Bu çocuklar ahlaksız, saygısız, hırsız doğmadıklarına göre zamane gençliğinin rol modellerine bir mercek bakmamız gerekir. Dilimizden sadır olan ile hayatımıza vaki olanlar, birbiriyle çelişiyor mu? Çocuklarımız üzerinde olumlu tesir edebilmemiz için öncelikle biz anne-babaların kendi iç dünyamızda söylem ve eylem birlikteliğimizin olması gerekir. Bazen bir babanın çocuğuna saatlerce dürüstlük ile ilgili nasihat etmesi yerine, kendisinin dürüstlük erdemini gösterdiği bir davranışı daha etkili olacaktır. Bununla ilgili ibretlik bir olay anlatılır. Yaşanan vakaya göre; Bir hafta sonu baba ve oğlu hayvanat bahçesini gezmek için yaşadıkları şehirdeki hayvanat bahçesine giderler. Bahçenin içine girebilmek için, baba- oğul hayvanat bahçesi girişindeki gişeye gelir ve ne kadar ücret ödeyeceklerini sorarlar. Görevli kendilerine:

"Altı yaşından küçük çocuklar için ücretsiz efendim." der. Bunun üzerine baba:

-"O hâlde benim ve 7 yaşındaki oğlum için iki bilet lütfen!" diyerek biletleri ister. Bunun üzerine gişe sorumlusu babaya dönerek:

_"Söylemeseniz çocuğunuzun altı yaşından büyük olduğunu bilemezdim." diye karşılık verir. Baba bu söz karşısında sadece bir cümle kurar ve:

-Ama oğlum bilirdi... Saatlerce konuşmak yerine, davranışa dökmek bu olsa gerek.

---

²⁴⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5/583.

²⁴⁵ Taberî, *Câmiu'l Beyân Fî Tefsîri'l Kur'an*, 8/272.

²⁴⁶ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, (Ankara; Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 257-258.

Çocuklarımıza ebeveynler olarak model olurken unutulmaması gereken diğer bir husus ise çocukların rol model aldığı kişi ile kurdukları sağlıklı iletişim biçimidir. Çocuğun onu sevmesi ve onun tarafından sevilmesi, kabul görmesi, ona yakınlık hissetmesi ve onunla duyguların paylaşımı gibi etkenlerin rol modelin etkisini artırdığı bilinen bir gerçektir. Hz. Peygamberimiz (s.a.s.) çocuklarla iletişimi sevgi ve ilgi üzerine kurmuş onların dikkatini çekmenin ve örnek olabilmenin yolunun sağlıklı bir iletişimden geçtiğini yaşayarak öğretmiştir. Onlarla oyunlar oynamış, önemli olduklarını hissettirmek için karşılaştıklarında onlara selam vermiş ve bineği ile onları gezdirmiştir. Onları azarlamaz, bir şey ikram edileceği zaman ilk onları sevindirmiştir.²⁴⁷ Böylelikle onları eğitirken söylemleriyle değil eylemleriyle çocuklarla sağlıklı bir iletişim kurarak bunu başaran güzel bir örnek olmuştur. Bu da bize çocukların hayatlarının ilk anlarından itibaren içinde bulundukları aileden, insanlığın ne demek olduğunu, gereklerini ve ihtiyaçlarını sevgi, ilgi ve iyi bir iletişim ile etkili bir şekilde öğrenebildiğini göstermektedir. Anne şefkat ve merhametin; baba güvenin ve gücün sembolüdür. İnsan en yakın çevresi olan ailesinden gördükleri, çevreden kendisine kattıkları veya katamadıkları ile kişiliğini şekillendirir.

Yine çocuklarımızın hayatına sağlıklı modeller oluşturabilmek için, kendi olumlu davranışlarımızla yaptığımız temsiliyetin yanında onların kendilerini örnek kişilerle özdeşleştirmeleri için de gerekli rehberliği ve yönlendirmeyi yapmalıyız. Örneğin değerli şahsiyetlerin hayatlarıyla buluşturmak, bu kişilerin hayatlarını konu alan kitapları okumasını sağlamak, doğru ve güzel örnek olabilecek kişilerle arkadaşlık kurmalarını sağlamak gibi. Maalesef bazen annesinin ve babasının yanında olduğu hâlde öksüz ve yetim çocuklarla karşılaşabiliyoruz. Anneliği doğurmak, babalığı doyurmak olarak algılayan ve bundan ibaret gören faydasız, sağlıksız anne baba tutumlarının sergilendiği aile ortamlarının oluşmaya başladığı görülmektedir. Bu ailelerde rol modelliği de genelde televizyona ya da sosyal medyanın olumsuz şahıs ve figürlere bırakıldığını görebiliyoruz. Bizler elimizin altındakilerden mesulüz. Mesul olduğumuz alanla ilgili üzerimize düşen vazifeyi hakkıyla yerine getirmemiz hem bu dünyada gelecek nesillerimizin sağlıklı ve huzurlu olabilmesi için hemde ahiret yurdunda kurtuluşumuz için ihmal etmememiz gereken çok önemli bir sorumluluktur.

Doğru rol modeller sadece çocuklar için değil, insanlık içinde her zaman çok önemli bir ihtiyaçtır. Çünkü insan insanın şekline bürünür. Bu konuda dinimiz bizlere insanın olumsuz bir sosyal çevre ile etkileşim içine girerek bozulmaması için "Salih" bir sosyal-

---

²⁴⁷ Buhârî, "Savm", 53; İbn-i Mâce, "Edeb", 3; Müslim, "Selam", 15.

kültürel çevre ve ortam oluşturmalarını tavsiye etmektedir. Hz Peygamberimiz (s.a.s)bu konuda “*Kişi dostunun dini üzeredir. Öyleyse herkes kimle dostluk yaptığına dikkat etsin.*”²⁴⁸ buyurmuştur. Bu konuda başta Peygamber efendimiz olmak üzere bütün peygamberler insanlara örnek (rol model) olmuşlardır. Yüce yaratıcı Kur’ân’ın genel eğitim metotlarından biri olan örnek davranışlar yoluyla bizlere kimleri nasıl ve ne şekilde örnek alacağımızı bildirmiştir. Yine Hz. Peygamberin (s.a.s) cahil ve ahlaken yozlaşmış, kalpleri kararmış bir toplumu yıllar içerisinde medeni bir topluma dönüşmesini sağlayan O’nun, 'rol model' olarak hayatın içinde var olması diyebiliriz. Ve Kur’ân’ın ifadesi ile en güzel "model" ve bir üsve-i haseneydi. Bizler de güzelin yaşamanın isteklisi olarak, güzeli arama, güzeli bulma ve bulunan kaynaktan kana kana içme ve çocuklarımıza da içirmenin, yaşayarak yaşatmanın farkına varmalıyız.

2.1.1.6. Çocukların İmtihan Vesilesi Olduğunu Unutmamak

İnsan dünyaya imtihan için gönderilmiştir. Ölümün ve hayatın yaratılmasının nedeni, kimin daha hayırlı işler yaptığıının, ömrünü anlamlı kılacak davranışlarda bulunup bulunmadığının ortaya çıkmasını sağlamaktır.²⁴⁹ Dünya hayatında insanoğluna bahşedilmiş her imkân ve nimet, mahşerin bir sorgusu olacaktır. Bugün suskunluğuna aldanıp konuşamaz denilen el, ayak, göz vb. birçok şey o gün hakkı konuşan şahitler olacaktır.²⁵⁰ Bu şahitlerden ve mahşerin en önemli sorgu konularından birisi de ailenin tadı-tuzu, meyvesi olan evlatlardır. Allah (c.c) bu nimeti bahşederek imtihan etmektedir, nitekim Kur’an’da “*Mal ve çocuklarınızın sizin için birer imtihan olduğunu ve büyük mükâfatın Allah katında bulunduğunu bilin.*”²⁵¹ buyurmuştur. Kur’ân-ı Kerîm’de, “*göz aydınlığı ve sevinç vesilesi*”²⁵² olarak da nitelendirilen çocuklar bazı durum ve anlarda ateşten bir gömlek derecesinde ana-babayı hâlden hâle sokacak zor bir imtihan konusu olabilmektedir. Geçmiş birazdan bahsedeceğimiz bu örneklerle doludur. İnsanın karşılıksız sevgisinin adıdır evlat. Bu sevgi çoğu zaman ebeveynlerin aklını çelmekte ve insanı kulluğa yakışmayan isyanlara sürüklemektedir. Her ne olursa olsun insan bu sevgiyi Allah’a yaklaşmak için kullanılacak bir fırsat olarak görmeli ve Allah’a karşı sorumluluklarını unutmamalıdır.²⁵³ Daima evladın varlığının da yokluğunun da imtihanın bir parçası olduğu bilinciyle hareket etmelidir. Her nimetin olduğu gibi bu emanetin de sahibi olan Allah, anne ve babayı evlatları üzerinden büyük bir hesaba çekecektir. Çocuğu

²⁴⁸ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 19.

²⁴⁹ el-Mülk 67/2.

²⁵⁰ el-Yâsîn 36/65; el-Fussilet 41/20.

²⁵¹ en-Enfâl 8/28.

²⁵² el-Kasas 28/9; el-Furkân 25/74.

²⁵³ M. Zeki Duman, *Beyânü'l-Hak*, (Ankara: Fecr Yayınevi, 2006), 3/ 5, 122.

olanların nasıl yetiştirdiklerini, olmayanların da bu zor imtihana verdikleri tepkileri de değerlendirecek olan yine Rabbimiz'dir.

Nitekim bir ayette evlâdın imtihan oluşuna ve verenin Allah olduğuna şöyle işaret edilmektedir. *“Göklerin ve yerin egemenliği Allah'ındır. O dilediği şeyi yaratır, dilediğine kız, dilediğine de erkek çocukları bahşeder. Yahut erkekli ve kıslı olmak üzere çift verir. Dilediğini de kısır bırakır. Kuşkusuz O her şeyi bilir, her şeye kadirdir.”*²⁵⁴ Burada dünyaya gelecek çocuğun cinsiyetiyle ilgili bütün seçenekler ortaya konarak bunun Allah'ın iradesinde olduğu açıkça vurgulanmıştır. Doğacak çocuğun kız ya da erkek olması ne annenin ne de babanın mahareti veya acizliği değildir. Bu tercih takdir-i ilahidir. Her ikisinin de kendi katında denk kıymetle yaratan Allah'tır. Evlâdın varlığında olduğu gibi yokluğu da hangi sebep ile açıklanırsa açıklansın Yüce Rabbimizin iradesinde ve takdirindedir. Çocuk sahibi olamayan çiftler kulun tedbir mesuliyeti gereği helal olan her türlü müdahalelerde bulunabilirler. Ama unutulmamalıdır ki sonuç ne olursa olsun o da takdir-i ilahi olarak imtihanın bir parçasıdır.²⁵⁵ Ayette öncelik kız çocuğuna verilmiştir. Bu durumda önceliğin kız çocuklarına verilmesinin sebebi insanların buna öncelik vermede istekli olmamalarıdır. Bu açıdan bu yaklaşım önem arz etmektedir. Önemli olan bir şeyin mutlak öncelik hakkı olması gerekir. Arapların kız çocuklarını belâ ve yüz karası olarak görmeleri nedeniyle kız çocukları ilk önce zikredilmiştir. Kız çocuklarına olan nefret, öfkeyi ve ayrımcılığını önlemek, bunu Allah'ın takdiri olduğunu vurgulamak içindir.²⁵⁶

Kur'ân-ı Kerîm'de bahsedilen peygamberlerden önemli bir kısmı çocuklarıyla imtihan edilmişlerdir. İnsanlığın atası olan Hz. Âdem (a.s) de iki oğluyla zor bir imtihana maruz kalmıştır; *“Hem onlara Âdem'in (a.s) iki oğlunun kıssasını hakkıyla oku. Hani ikisine birer yakınlık takdim ettiler de birinden kabul edildi diğerinden kabul edilmedi. “Seni mutlak öldürürüm” dedi, öbürü “yok” dedi, “Allah ancak müttakilerden kabul buyurur. Kasem ederim ki sen beni öldürmek için bana el uzatsa da ben seni öldürmek için sana el uzatacak değilim, ben Rabbü'l âlemin olan Allah'tan korkarım. Ben isterim ki sen benim günahımı da kendi günahını da yüklenip varasında o ateşe layıklardan olasın, zalimlerin cezası işte budur.” Bunun üzerine nefsi kendine kardeşini öldürmeyi kolay gösterdi, tuttu onu öldürdü, artık hüsrana düşenlerden olmuştu.”*²⁵⁷ Ayetlerin tefsirin de “Zamanın birinde iki âdemoğlu Allah için sahip oldukları nimetlerden birer

²⁵⁴ eş-Şûrâ 42/49-50.

²⁵⁵ Taberî, *Câmiu'l Beyân Fî Tefsîri'l Kur'ân*, 7/308; M. Zeki Duman, *Beyânü'l-Hak*, 2/219.

²⁵⁶ En-Nesefî, *Et-Tefsîr Fi't Tefsîr*, 9/320.

²⁵⁷ el-Mâide 5/27-31.

kurban sunmakla emrolunmuştu. Bu kurbanlardan biri kabul edilip diğeri edilmemişti. “Kurban”, örfümüzde Allah’a yaklaşmak için kesilen kurbanlığa denirse, de asıl manası Allah’a yaklaşmak için sunulan herhangi bir şey demektir ki, gerek kurbanlık ve gerek diğeri sadakalardan daha geneldir. Herhangi bir delil ile birinin kurbanının kabulü diğeri ise kabul edilmeyişi anlaşılınca, kurbanı kabul edilmeyen diğeri çekemeyerek, yemin olsun ki, seni öldüreceğim, dedi. Öbürüde dediki: Allah ancak takva sahiplerinin amelini kabul eder. O hâlde yapman gereken hatayı bende değil kendinde arayarak niyetini düzeltmektir. Eğer hâlâ hatanda ısrar edip beni öldürmek için hamle yaparsan, ben seni öldürmek için elimi kaldıracak değilim. Çünkü ben her şeyi gören âlemlerin yaratıcı ve yöneticisi olan Allah’tan korkarım. Bu durumda böyle davranmayı tercih ederek dileğim; Hak katında hesabını veremeyeceğim bir iş yapmamak, senin ise hem benim hem de kendinin günahını yüklenmiş bir vaziyette Allah’ın huzuruna varman ve orada hak ettiğin cezayı bulmandır.” Bu şekilde Hz. Âdem hem ilk cinayeti işleyen hem de ilk şehit olan kişilerin babası olarak çetin bir imtihana maruz kalarak evlat acısı yaşamıştır.²⁵⁸ Evlat imtihanı, peygamberlerinde maruz kaldığı zorlu bir imtihandır. Hz. Âdem (a.s) bu olaydan çok etkilenmiştir. Bir baba olarak yeryüzünde ilk defa evlat acısını yaşamış ve bu büyük imtihanın ilk kez muhatabı olmuştur. Bir oğlunu bu dünya da diğeri oğlunu ahiret yurdunda kaybetmiştir. Hz. Âdem (a.s) uzun yıllar bu olayın etkisinde kalmış ve evlat acısını yüreğinde taşımıştır. Hz. Âdem’in (a.s) çocukları arasındaki bu olay bizlere dünya hayatının bir imtihan olduğunu ve çocukların bu imtihanın büyük ve zorlu bir parçası olduğu anlatmaktadır.

Diğeri taraftan Hz. Nuh’un (a.s.) oğluyla imtihanı kıyâmete kadar benzer bir imtihana tabi tutulan ve tutulacak olan çok sayıdaki anne babaya yol gösterici bir örnek ve önemli bir teselli vesilesi olmuştur. Hz. Nuh’un batıla ve sapkınlığa karşı asırlarca süren mücadelesi ve tebliğine karşın ilahi emirle hazırlanan kurtuluş gemisine binmeyen evladı Yam’a²⁵⁹ bir baba yüreğinin şefkât ve haykırışıyla, “yavrucuğum” diyerek seslenmiştir. Belkide son bir ümitte “*Ne olur, sen de bizimle birlikte gemiye bin, inkârcıların yanında kalıp onlarla aynı akıbeti paylaşma!*” diye çağrıda bulunmuştu.²⁶⁰ İnandığı sapkın yolda kalmakta inat eden oğlu ise yüksekçe bir yere çıkarak kurtulacağı ümidiyle bu çağrıya olumsuz cevap vermiştir.²⁶¹ Bu durum karşısında yüreği evlat acısıyla yanan Hz. Nuh (a.s.) Rabbine yalvararak, “*Ey Rabbim! Ne kadar isyankâr da*

²⁵⁸ Yazır, *Hak Dili Kur’ân Dili*, 2/610-611.

²⁵⁹ İbn Kesîr, *Hadislerle Kur’ân-ı Kerîm Tefsîri*, 4/ 256.

²⁶⁰ el-Hûd 11/42; *Kur’ân Yolu Tefsîri*, 3/172-173.

²⁶¹ el-Hûd 11/43.

olsa oğlum ailemin bir parçasıdır.” diyerek seslenmiştir. Bu dileği Rabbimiz tarafından, *“Ey Nuh! O senin aileden değildir. Çünkü o Allah’a isyan etmekle çirkin bir davranış sergilemiştir.”*²⁶² şeklinde karşılık bulmuş ve böyle bir istekte bulunarak cahillerden olmaması konusunda uyarılmıştır. Böylece evladiyla ağır bir imtihandan geçen bir peygamber olmuştur.

Bir başka zorlu sınavda Yakup (a.s.) Yusuf’una sevgisini dile getirmemeyi başaramaması sonucu hasretiyle imtihan edilmesidir. Hz. Yakup (a.s.) da Hz. Âdem (a.s.) benzer bir imtihanla karşılaşmış ciğer paresi Yusuf’u haset girdabında yolu bulanmış diğer evlatları tarafında öldürölmek istenmiştir. Bu olmayıncada kuyuya atılmış ve baba-oğul yıllarca ayrılık acısıyla birbirlerinde uzak yaşamışlardır. Yıllarca süren bu büyük imtihanda sabırla Allah’a sığınan ve evlatlarını iyilikle tövbeye davet eden Hz. Yakub (a.s) sonunda evladına kavuşsada çocukların nasıl zorlu birer imtihan olabileceği konusunda insanlığa önemli bir ders olmuştur.²⁶³

Peygamberler arasında çocuğıyla imtihanın en çetinini yaşayanlardan biriside Hz. İbrahim (a.s.)’dı. Hayatının gençlik yıllarında çocuk sahibi olamamış *“Rabbim bana iyilerden bir evlat ver”*²⁶⁴ duasıyla bu dileğine karşılık bulmuştur. Lakin bu duyguyu tatmak için yaşlılık çağına kadar sabretmesi gerekmiş ve halim selim bir evlatla müjdelenmiştir.²⁶⁵ Daha zoru ise yıllarca özlemi çektikten sonra kavuştuğı küçük yaştaki evladını, ilahi emir gereğı kurban etme durumuyla karşı karşıya kalmıştır. Onun imtihanı çok çetin çok büyük bir sınavdı. Bir insanın imtihan dünyasında karşı karşıya kalabileceğı en zor durumlardan biri olan bu olay karşısında nasıl davranacaktı? Uzun yıllar evlat hasreti çektikten sonra Rabbine evlat verdiği takdirde onun için kurban edeceğine dair verdiği sözü tutabilecek miydi? Gençlik yıllarında şirke ve zulme dayalı bir sisteme karşı çıkarak hakkı haykırmış ve bunu için ateşlere atılmıştı. O zor anda bile yardım için geldiğini söyleyen meleğē. *“Hasbünallahu veni’mel-vekîl (Rabbim bana yeter, O ne güzel vekildir.)”*²⁶⁶ ifadesiyle hiçbir yaratılmışa değil herşeyi yaratana güvenip dayandığını haykırmıştı. Şimdi ise hayatının bir başka döneminde bir baba olarak evladının merkezde olduğı zorlu bir başka imtihana tabiydi. Buna karşı beşeriyetin sonradan kazanılmış hiçbir sıfatıyla değil kulluk sıfatıyla rabbine sığınan ve bu imthanda kazanan bir Peygamber duruşu sergilenmiş ve kazanılmıştı. Hz. İbrahim (a.s) ile kendi

---

²⁶² el-Hûd 11/45-46.

²⁶³ Taberî, *Câmiu’l Beyân Fî Tefsîri’l Kur’ân*, 5/10-20.

²⁶⁴ es-Sâffât 37/100.

²⁶⁵ es-Sâffât 37/101.

²⁶⁶ el-Âl-i İmrân 3/173.

gibi Allah'ın buyruğuna boyun eğmiş evladı, bu emri yerine getirmek üzereyken ilahi bir emirle gelen bir sesle, *“Ey İbrahim, tamam emre icabet ettin! Bu apaçık bir imtihandı.”*²⁶⁷ denilerek kendisine imtihanı kazandığı müjdesi verilmişti. Hz. İbrahim'in (a.s.) kurban etmek istediği evladının hangisi olduğu tartışmalı bir konu olmuştur. Abdullah b. Abbas ve Abdullah b. Mesud gibi sahabilerin başını çektiği bir grup İshak olduğu görüşündedir. Abdullah b. Ömer'in öncülük ettiği genel görüşe görede bu çocuk İsmail'di.²⁶⁸ İsmi ne olursa olsun kıyâmete kadar bir çocuğun sağlam kalesi olan baba yüreğinin evladıyla nasıl imtihan edilebileceğinin ve nasıl davranmanın fayda vereceğini ortaya koyan en güzel örneklerinden biri olmuştur.

Allah (c.c.) evladıyla imtihan edilip kazananları mükâfatlandırmıştır. İbrahim'i (a.s.) de aynı şekilde mükâfatlandırdı. *“İbrahim'e selam olsun.”*²⁶⁹ Buyurarak bir beşerin yaşayabileceği en güzel duygulardan birini tattırmıştı. Hz. İbrahim'in (a.s.) evlatlarıyla imtihanı bu kadarla kalmamıştır. Evladını kurban etme hadisesinden önce eşi Hacer ve küçük oğlu İsmail'in hasretiyle de sınanmış onları henüz ıssız bir yer olan Mekke'ye bırakmak zorunda kalmıştır. Küçük yavrusunu annesiyle beraber kayalıklarla kaplı iki tepenin arasına bırakmış ayrılık acısıyla yanan yüreğinden şu dualar dökülerek oradan uzaklaşmıştı: *“Ey Rabbimiz! Ben zürriyetimden bir kısmını senin kutsal evinin yanında tarıma elverişli olmayan bir araziye yerleştirdim. Bunu yaptım ki Rabbim, namazı kılsınlar! İnsanların gönüllerini onlara meylettir ve çeşitli ürünlerden onlara rızık ver ki şükretsiner!”*²⁷⁰ Hz. İbrahim (a.s.), oğlu İsmaili ve onu emzirmekte olan annesi Hz. Hacer'i Şamdan alıp, Mescid-i Haramın bu günkü bulunduğu alanın üst kısmında, zemzem kuyusunun yakınında, heybetli bir ağacın altında bıraktı. O gün Mekke'de ne yerleşik insanlar ne de yaşam için gerekli yiyecek ve su gibi şeyler bulunmuyordu. İşte Hz. İbrahim (a.s.) böyle bir ortama onların ikisini de bıraktı. Ardından yanlarından uzaklaşmaya başladı. Hz. Hacer ise ardından: *“Ey İbrahim, bizi hiç kimsenin bulunmadığı bu vadiye bırakıp nereye gidiyorsun?”* diye tekraren seslendiyse de Hz. İbrahim (a.s.) dönüp ona bakmadı. Sonun da Hz. Hacer bu yaptığının Allah'ın emri olup olmadığını sordu. Hz. İbrahim (a.s.) de bunun ilahi bir emir olduğunu söyledi. Bu cevabın üzerine Hz. Hacer büyük bir tevekkül ile: *“Öyleyse Allah bizi korur ve helak etmez”* diyerek oğlu İsmail'in yanına döndü.²⁷¹ Hz. İbrahim (a.s.) eşi ve çocuğu kendini

²⁶⁷ es-Sâffât 37/102-106.

²⁶⁸ Taberî, *Câmiu'l Beyân Fî Tefsîri'l Kur'ân*, 7/93-94.

²⁶⁹ es-Sâffât 37/108-109.

²⁷⁰ el-İbrâhîm 14/37.

²⁷¹ Taberî, *Câmiu'l Beyân Fî Tefsîri'l Kur'ân*, 5/123.

göremeyecek kadar uzaklaştıktan sonra Kabeye doğru yönelerek onları koruması için Rabbine niyazda bulunmuştur.

Hız. Hacer'in, Hız. İbrahim'in (a.s.) duasından da, o duaya Rabbinin icabetinden de haberi yoktu. Yanlarındaki erzak ve su bitince, susayan yavrusunun ağlamasına dayanamayan Hız. Hacer içecek bir parça su ve yardım edecek birilerini bulmak ümidiyle ayakları kanayınca kadar Safa ve Merve tepeleri arasında koşup durdu. Bu durumda ölselerdi elbetteki bu teslimiyetleri edebi âlemde onlara büyük mükâfatlar kazandırdı.

Bugün, büyük bir imtihanın zorlu bir parçası olan evlatlarımız, bir tuşa basarak daldıkları sanal dünyanın karanlık tuzaklarında yollarını bulamayarak haktan saparlarsa; nefse hoş gelen arzu ve isteklerin girdabında gerçek özgürlük olan Allah'a kulluğun farkına varıp tadamazlarsa; Hakk'ın bütün çağrılarına duyarsız kalırlarsa; anne-babalar olarak bu imtihanımız nasıl sonuçlanır? Evlatlarımız bizlere Rabbimizin en değerli ikramlarından biri olarak dünya hayatı için verilmiş emanetlerimizdirler. Emanete sahip çıkmak, ona sahibini tanıtmak Allah'ın kulları olarak en önemli gayelerimizden biri olmalıdır.

2.2. KARI KOCA

2.2.1. Karı Kocanın Birbirlerine Karşı Görevleri

Bütün peygamberlerin ve bütün mukaddes kitapların ortak hedefi, tüm insanları dünya ve ahiret saadetine ulaştırmaktır. Hedeflenen bu mutluluğun gerçekleşmesi için, bireylerin yerine getirilmesi gereken üzerine düşen çeşitli görevler vardır. Aile ocağında bu görevlerden en kritiği karı kocanın birbirlerine karşı olan vazifeleridir. Bunlar, Allah Teâlâ'nın bir lütfu ve eşlere sunduğu birer cennet fırsattır. Genelde ailenin özelde eşlerin birbirlerine bu kadar bağlı ve muhtaç olduklarını, ayrıca birbirlerine imtihan olacağını, sabretmenin mücadele etmenin de zor olacağını en iyi bilen Yüce Rabbimiz aileye kolaylık sağlamaktadır. Yuva kurmanın günahlara karşı sabretmekte bireylere ne kadar fayda sağladığını şu ayetteki istiare ile bizlere açıkça belirtmektedir; *“Onlar sizin için birer elbisedir. Siz de onlar için birer elbisesiniz.”*²⁷² Bu ayeti kerime de açık bir istiare yapılmıştır. Bu ayet şu şekilde açıklanabilir: “İki noktadan böyle birbirinizin elbisesi durumundasınız: Birincisi bir taraftan elbise gibi bir birinize sarılır sarmalanırsınız. İkincisi elbisenin ayıpları örtmesi soğuk ve sıcaktan koruması gibi her biriniz diğerinin

---

²⁷² el-Bakara 2/187.

hâlini gizleyip örter, namusunu muhafaza edip günahlardan korur. Aranızda işte böyle bir birlik ve ilişki vardır.”²⁷³

Rabbimiz, Kur’ân’da eşleri birbirlerinin elbisesi olarak tarif eder. Bu benzetme de yarattığı kulların fitratını en iyi bilen Rabbimizin eşleri elbise diye tarif etmesi, hiç şüphesiz ki aileyi oluşturan kadın ve erkeğin ne kadar önemli olduğunu, birbirleri için neyi ifade ettiğini açıkça ortaya koymaktadır. Bu da ailenin yüklendiği misyonu işaret etmektedir. Bununla birlikte bu ayet birçok mana içeriyor olmalıdır. İnsanın toplumda diğer insanlara karşı dikkat çeken ilk unsuru elbiseleridir. Ayrıca bu unsur insanın kişiliğini, inancını, düşünce tarzını ve kendine verdiği değeri ifade eden bir mesajdır. Yırtık, özensiz ve temiz olmayan bir elbise tarzı, insanın diğer insanlar gözünde kendine değer vermiyor fikriyatı oluşmasına sebep olur. O hâlde elbiselerim umrumda değil diyerek özensiz olma hakkımız yoktur. Çünkü kendimizi ilk bu şekilde tanıtırız. Elbisenizde olabilecek her türlü ihmal olumsuz düşünce ve yaklaşımlara sebep olarak sizden kaybettirir. Üstelik tek sorumlu da siz kabul edirsiniz. Bunun gibi ailenizde sizin başkalarının gözündeki kimliğinizdir. Aile elbisesi tıpkı bir elbisenin içindeki insanı sıcağa, soğuğa, darbelere karşı koruduğu gibi bireyi harama, günaha, karşı koruyan onu dışarıya karşı değerli ve önemli hissettiren, mahremi ve kusurlarını gizleyerek örten değerli bir nimettir. İnsanın haramdan korunduğu, huzur bulduğu ve hep yanında olmaya alışık olduğu bireylerden oluşan saâdet yuvasıdır.

Kur’ân-ı Kerîm’de bir ayette, bu konuya şöyle işaret edilmektedir:

*“Kendilerinde huzur bulmanız için, kendi türünüzden eşler yaratması ve böylece aranızda derin bir sevgi ve şefkat var etmesi de Allah’ın ayetlerinden/delillerindendir. Muhakkak ki bunda, düşünen bir halk için çıkarılması gereken dersler vardır.”*²⁷⁴

“Allah’ın sizler için, kendileri ile birlikte yaşamamız için kendi cinsinizde olan eşler yaratması ve aranızda hısımlık ve akrabalık yoluyla merhamet ve sevgi duygularını yerleştirmesi, Allah’ın varlığını, birliğini, kuvvet ve kudretini gösteren delillerdendir.”²⁷⁵

Yine Allah’ın ilahlığının lütuflarını gösteren delillerinden ki sizin için nefislerinizden yani maymun veya diğer bir hayvandan değil kendi özlerinizden insan cinsinden eşler yaratmış ki onlara ısınasınız meyledesiniz diye. Çünkü aynı tür yakınlaşmaya farklılık ürküntüye sebep olur.²⁷⁶ Yüce Allah aileyi ve aile bireyleri arasındaki sevgiyi, varlık ve

²⁷³ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 1/748.

²⁷⁴ er-Rûm 30/21.

²⁷⁵ Taberî, *Câmiu’l Beyân Fî Tefsîri’l Kur’ân*, 6/405.

²⁷⁶ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 4/487.

kudretinin delillerinden sayarak ailenin ve aile bağlarının önemini ortaya koymuştur. Karı kocayı aynı türden yaratan Allah, aralarında sevgi ve merhameti oluşturmakta ve onlara, soylarının devamı için oğullarla, kızlar ve torunları nasip etmektedir. İnsan nesli, bu şekilde devam etmektedir. Allah'ın Kur'ân'da haber verdiği bu saygı, sevgi, huzur ve mutluluğun hâkim olduğu yuvaların oluşabilmesi için karı kocanın, birbirlerine karşı olan görevlerini Allah (c.c) ile Hz. Peygamberin (s.a.s) haber verdiği şekilde bilinçli olarak, dürüst bir şekilde yerine getirmeleri gerekmektedir. Ancak onların birbirlerine karşı olan görevlerini yerine getirmeleri neticesinde, toplumun en önemli ve aynı zamanda temel yapı taşı olan aile, sağlıklı bir yapıya kavuşabilmektedir. Bunun için de her bireyin önce kendi görevlerinin ne olduğunu öğrenmeye çalışmalı ve bu görevleri yerine getirmenin gayreti içinde olmalıdır.

Erkek, genel bir kural olarak ailenin sorumlusu durumundadır. Kur'ân'ın çeşitli ayetlerinde buna işaret edilmektedir: “*Erkeklerin hanımları üzerinde hakları olduğu gibi, hanımların da kocaları üzerinde meşru hakları vardır. Ancak erkeklerin, kadınlar üzerinde bir derece farkı vardır.*”²⁷⁷ İslamiyet'ten önce ki birçok toplumda ve onlara hâkim olan inançlarda kadın toplumsal olarak bütün haklardan geri planda kalarak ağır işlerin mesuliyetiyle ezilmekteydi. Bu toplumlarda kadın hem cinsi olarak hem de insanı olarak sömürülmekte ve erkeğin her dediğini yapmaya, bütün ihtiyaçlarını gidermeye mecbur, ikinci sınıf bir insan muamelesi görmekteydi. Böyle bir ortamda İslamiyetle beraber kadın haklarından bahsedilmesi ve erkeklerin kendi hakları için gösterdikleri hassasiyeti eşlerinin hakları içinde göstermelerinin istenmesi ve buna teşvik edilmeleri çağın ötesinde insan hakları vesikasının ortaya konmasıdır.²⁷⁸ Ayette kadınların kocaları üzerinde meşru hakları vardır mesajı bazı tefsirlerde; nasıl ki erkekler kadınlardan kendi ihtiyaçlarının giderilmesi için itaat, hizmet ve özen bekliyorsa, aynı hassasiyeti kadınların ihtiyaçlarının giderilmesi, korunmaları ve onlara karşı muamelelerinde de göstermeleri gerekmektedir.²⁷⁹ Ayette genel olarak hak ve sorumluluklarda erkeklerin kadınlardan bir derece fazlalığı bulunduğu bahsedilmektedir. Bu duruma eski müfessir ve müctehidler dayanak olarak erkeğin fizik gücünü, üstün aklını ve güçlü iradesini ileri sürmüşlerdir. Yaratılıştan gelen bu farklılıkların hak ve sorumlulukları da farklılaştırması gayet makul ve mantıklıdır.²⁸⁰ Taberî, tefsirinde ayet-i kerimenin “*Erkekler kadınlardan bir derece daha üstündür.*” bölümünden tercih ettiği görüş Abdullah b. Abbas'ın

²⁷⁷ el-Bakara 2/228.

²⁷⁸ en-Nesefî, *Et-Tefsîr Fi't-Tefsîr*, 2/534.

²⁷⁹ Kurtubî, *el-Câmi 'li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 2/287-290.

²⁸⁰ Ömer Çelik, *Kur'ân Yolu*, 1/361-365.

görüştür. Bu görüşe göre; “dereceden maksat, erkeğin karısı üzerindeki haklarına karşı bağışlayıcı ve hoşgörülü olması ve haklarının bir kısmından vazgeçmiş olmasıdır. Zira Allah Teâlâ bu dereceyi erkek ve kadından her birinin diğeri üzerindeki haklarını zikrettikten sonra beyan etmiştir. Bu dereceninde bu haklarla ilgili olması uygundur. Bu da erkeğin, kadının üzerindeki haklarını kullanırken ona karşı müsamahalı davranmasında görülür.”²⁸¹

“*Erkekler, kadınların koruyup koruyucularıdır. Çünkü Allah, insanların kimini kiminden üstün kılmıştır. Bir de erkekler, ailenin geçimini temin etmek için kendi mallarından harcamaktadırlar. İyi kadınlar, eşlerine karı itaatkârdırlar; Allah'ın kendilerini koruması sayesinde, onlar da gaybı korurlar.*”²⁸² Bu ayetlerden anlaşıldığına göre ve Hz. Muhammed (s.a.s.)’in de “*Erkek, aile fertlerinin yöneticisidir.*”²⁸³ diye buyurduğuna göre erkek, aile ocağının yöneticisidir. Ancak erkek, çeşitli nedenlerden dolayı aile ocağını yönetmekten aciz olduğu veya kadının bu konuda daha başarılı olduğu durumlarda, kadın bu görevi üstlenmektedir. Ayrıca Hz. Muhammed (s.a.s.)’in, “*Kadın, eşinin evinin ve çocuklarının yöneticisidir*”²⁸⁴ anlamındaki hadisinde de haber verildiği gibi, kadının sorumluluğuna dikkat çekilmektedir. Aslında kadın ve erkek, bir nevi görev taksimini yaparak aileyi yönetmektedirler. Esas olan, aralarındaki dürüstlük samimiyettir. Psikolojik yapı gereği kadın, kocası tarafından sevilince ve erkek, hanımından saygı görünce mutlu olur.

Burada dikkat çekilen diğr bir husus ise erkek, kadının koruyup kollayıcısı, reisi ve büyüğü olarak onun ihtiyaçlarını temin etmek mecburiyetindedir. Bu konuda bilgi veren başka bir ayet şöyledir: “*Anneler, istedikleri zaman/normal olarak bebeklerini tam iki yıl emzirirler. Annelerin yiyeceği ve giyeceği, örfe uygun olarak babaya aittir.*”²⁸⁵ Bu ayette ifade edilen örfe göre ifadesinden anlaşılan, çocuğu emziren annenin kendi ile benzer durumda olan annelere yedirilen ve giydirilendir. Allah Teâlâ, kullarının farklı imkân ve durumlar da olacağını bildiği için adaletinin yansıması olarak böyle emretmiştir. Nitekim diğr bir ayet-i kerime de “*Herkes ancak gücü yettiği ile mes’ul tutulur.*”²⁸⁶ Yani erkek imkânları çerçevesinde zorlanmadan gücünün yettiği ölçüde eşinin ve aile fertlerinin ihtiyaçlarını karşılamakla sorumludur.²⁸⁷ Bu bilgiler ışığında şöyle söylebilir;

²⁸¹ Taberî, *Câmiu’l Beyân Fî Tefsîri’l Kur’ân*, 2/22.

²⁸² en-Nisâ 4/34.

²⁸³ Buhârî, “Nikâh”, 81; Müslim, “İmâre”, 20.

²⁸⁴ Buhârî, “Nikâh”, 146.

²⁸⁵ el-Bakara 2/233.

²⁸⁶ el- Bakara 2/286.

²⁸⁷ Taberî, *Câmiu’l Beyân Fî Tefsîri’l Kur’ân*, 2/45.

erkek, diğer aile bireylerinde olduğu gibi eşinde yeme, içme giyinme, barınma, ısınma, eğitim, sağlık ve benzeri temel ihtiyaçlarını gücü nisbetinde sorumludur. Aile reisi olarak erkeğin, bunları temin etmek için çalışması, hem insani bir görev ve hem de dini bir yükümlülüktür.²⁸⁸ Erkeğin bunları temin etmek için verdiği emek ve ortaya koyduğu mücadele, dini açıdan da kıymetli görülerek ibadet olarak kabul edilmiştir. Hz. Muhammed (s.a.s.)’in de bu konuda söylediği pek çok hadis vardır. Bu hadislerden bazıları şöyledir: *“Bir adamın harcadığı paraların en değerlisi, kendi aile fertleri için harcadığı paradır.”*²⁸⁹, *“Senin, hayır yollarında harcadıklarının en sevap olanı, kendi ailenin ihtiyaçları için harcadığın paradır.”*²⁹⁰, *“Allah’ın rızasını gözeterek kendi ailenin ihtiyacı için harcadığın nafakadan, hatta yemek yerken eşinin ağzına verdiğin lokmadan bile mükâfat göreceksin.”*²⁹¹, *“En büyük sevap, insanın kendi aile fertleri için harcadığı paranın sevabıdır.”*²⁹², *“Bir kişi, sevabını Allah’tan beklemek suretiyle kendi aile fertleri için harcamada bulunduğu zaman, yaptıkları, kendisi için sadaka olur.”*²⁹³, *“Malından kendi ihtiyaçların için harcaman, senin için bir sadakadır. Kendi aile fertlerinin ihtiyaçları için harcaman, senin için bir sadakadır. Kendi eşinin ihtiyaçları için harcaman, senin için bir sadakadır. Kendi çocuğuna yedirip içirmen, senin için bir sadakadır. Kendi eşine yedirip içirmen, senin için bir sadakadır. Çalıştırdığın işçine/hizmetçine yedirip içirmen, senin için bir sadakadır.”*²⁹⁵

Bu ayet ve hadislerden anlaşıldığına göre, erkeğin hanımına ve diğer aile bireylerine bakması, onlarla ilgilenmesi ve onların ihtiyaçlarını temin etmesi onun bir görevi ve aynı zamanda kendisi için bir hayır fırsatıdır. Hatta insanın bu yoldaki harcamaları, yaptığı harcamaların en hayırlısı olarak değerlendirilmektedir. Bir erkeğin, kendi hanımına bu şekilde bakmasının, onun ihtiyaçlarını temin etmesinin minneti de söz konusu olamaz. Çünkü bunlar, onun asli görevlerindendir. Önemi nedeniyle Hz. Muhammed (s.a.s.), *“İnsanın, bakmakla yükümlü olduğu aile bireylerini ihmal etmesi, günah olarak kendisine*

²⁸⁸ Neseî, *Et-Teyssîr Fi’t-Tefsîr*, 2/558.

²⁸⁹ Müslim, “Zekât”, 38.

²⁹⁰ Müslim, “Zekât”, 39.

²⁹¹ Buhârî, “İmân”, 41, “Cenâiz”, 36, “Vesâya”, 2; İbn Mâce, “Vesâya”, 5.

²⁹² İbn Hanbel, *Müsned*, 1/473.

²⁹³ Buhârî, “İmân”, 41; Müslim, “Zekât”, 48; “Nesâî”, “Zekât”, 60; Tirmizî, “Birr”, 42.

²⁹⁴ Müslim, “Vasiye”, 8; İbn Hanbel, *Müsned*, 1/168.

²⁹⁵ İbn Mâce, “Ticaret”, 1; İbn Hanbel, *Müsned*, 1/168.

yeter”²⁹⁶ diyerek, insanın, geçimini sağlamakla yükümlü olduğu kişileri ihmal etmesinin büyük bir günah olduğunu haber vermiştir.

Hiz. Muhammed (s.a.s.), erkeklerin kadınlar üzerinde hakları olduğu gibi, kadınların da erkekler üzerinde haklarının olduğunu haber vermiştir. Sahabeden biri Hiz. Muhammed (s.a.s.)’e, “Bir hanımın, eşinin üzerinde ne gibi hakları vardır?” diye sormuş. Hiz. Muhammed (s.a.s.), onun bu sorusuna karşı şu cevabı vermiştir: “*Yediğin gibi ona yedirmen, giydiğin gibi ona giydirmen, onun yüzüne vurmaman, ona kötü söz söylememen ve onun yatağını terk etmen gerektiği zaman, evin içinde terk etmen.*”²⁹⁷

Yüce Allah erkeklere, “*Hanımlarla hoş geçinin*”²⁹⁸ demek suretiyle, erkeğin hanımı ile iyi geçinmesini emretmektedir. Hiz. Muhammed (s.a.s.) de, “*İman bakımından en kâmil olan müminler, ahlakı en güzel olanlardır ve sizin en hayırlınız, hanımına hayırlı olanınızdır*”²⁹⁹ diyerek, eşine iyi davranarak ona hayırlı muamelelerde bulunan erkeklerin, hayırlı insanlar olduğunu açıklamıştır. O, erkeklerin hanımlarını dövmelelerini yasaklamış ve hanımını döven erkeklerin hayırlı kimseler olmadıklarını söylemiştir.³⁰⁰ Hiz. Aişe validemiz de Hiz. Muhammed (s.a.s.)’in, hiçbir eşini dövmediğini ve onlara el kaldırmadığını haber vermiştir. Bu konu ile ilgi diğer bazı hadislerde de şöyle buyurmuştur: “*Müminlerin iman bakımından en mükemmel olanları, ahlakı en güzel olanları ve eşine en yumuşak davrananlarıdır.*”³⁰¹ “*Sizin hayırlınız, eşine ve aile bireylerine hayırlı olanınızdır. Ben, bu konuda sizin en hayırlınızım.*”³⁰²

Hiz. Muhammed (s.a.s.), veda hutbesinde çeşitli konulara değinmiştir. O, kadınlar hakkında da şu açıklamalarda bulunmuştur: “*Ey insanlar! Kadınların haklarına riayet etmenizi ve bu hususta Allah’a karşı gelmekten sakınmanızı tavsiye ederim. Siz, kadınları Allah’ın emaneti olarak aldınız ve onları eş olarak Allah adına söz vererek helal edindiniz.*”³⁰³ Başka bir hadis-i şerifte de: “*Bana dünyada üç şey sevdirdi: Namaz, kadın ve güzel koku*”³⁰⁴ bu hakikatler bize kadını bir hizmet veya köle gibi görmenin ne kadar büyük bir yanlış olduğunu ortaya koymuştur. Böyle bir anlayışın İslam dini ile hiç bağdaşmadığı açık bir şekilde ortadadır.

---

²⁹⁶ Ebû Dâvûd, “Zekât”, 45.

²⁹⁷ Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 42.

²⁹⁸ en-Nisâ 4/19.

²⁹⁹ Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 15; Tirmizi, “Radâ,” 11.

³⁰⁰ Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 42.

³⁰¹ Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 14.

³⁰² İbn Mâce, “Nikâh”, 50.

³⁰³ Müslim, “Hac”, 147; Ebu Dâvûd, “Hac” 57.

³⁰⁴ Nesâî, “İşretu’n-Nisâ”, 1.

Çok güzel konuşan Esma binti Yezid, Hz. Muhammed'e (s.a.s.) ilk biat eden Medineli hanımlardan biriydi. Esma diğer kadınların aksine merak ettiği ve öğrenmek istediği konuları Hz. Muhammed'in (s.a.s.) huzuruna gelerek ona sorardı. Bu istek ve arzuda Allah Rasulünün pek hoşuna giderdi. Allah Rasulü adeta hayâ duygusunun dini öğrenmeye engel olmaması gerektiğini vurgularcasına bu konuda Esma'yı takdir ederdi. Bu istek Esma hatunun, Hz. Muhammed'den (s.a.s.) seksen bir hadis rivayet etmesine neden olmuş ve Allah Rasulünün mübarek ağzından birçok soruya, bu vesile ile cevap bulmuşuzdur. Bunlardan birinde; bir gün sahabe hanımlar, onu Hz. Muhammed'e (s.a.s.) göndermişler. Esma, Allah Rasulünün yanına varınca şöyle bir soru sordu: "Anam babam sana feda olsun ya Resulullah! Huzuruna hanım kulların seçtiği bir elçi olarak geldim. Yüce Rabbimiz seni kadın erkek ayırmadan bütün insanlığa elçisi olarak gönderdi. Bizler ise, Allah'a ve sana iman ettik. Kadınlığımızdan dolayı, eşimizin evinde oturur, ona karılık yapar ve çocuklarını karnımızda taşırız. Erkekler ise, cenazelerde bulunmak, hastaları ziyaret etmek, Cuma namazı kılmak, camiye ve cemaate gitmek, birden fazla hacca gitmek gibi hususlarda bize üstünlük sağlamış bulunuyorlardır. Hepsinden daha üstün olarak, Allah için cihada çıkarlar. Erkekler, bu türlü görevler nedeniyle evden çıktıkları zaman, kadınlar olarak biz, onların mallarını koruruz, iplik eğirip onlara elbise yaparız, çocuklarını besleriz. Biz onlara nasıl yetişiriz? Esma'nın bu sözlerini pek beğenen Hz. Muhammed (s.a.s.), ashabına dönerek, "*Siz, bir kadından din konusunda sorduğu bir soruda bundan daha güzel bir söz işittiniz mi?*" diye sormuş. Sonra da Esma'ya dönerek ona şunları söylemiştir: "*Ey Hanım! İyi anla ve seni buraya gönderen hanımlara da iyice anlat ki, bir kadının kocasıyla güzel geçinip onun hoşnutluğunu kazanması, sevap bakımından o saydığın üstünlüklerin hepsine denktir.*"³⁰⁵ Bu olaydan sonra Esma, kadınların hatibi anlamında "Hatibetu'n-Nisa" lakabıyla anılmıştır. Hz. Muhammed'in (s.a.s.) bu olayda anlattığı, hanımın eşiyle iyi geçinerek rızasını ve takdirini kazanması olayı, aile hayatının mutluluğunda son derece etkili olan bir faktördür. Bu nedenle olacak ki o, başka hadislerde de bu olayın önemi üzerinde durup bu konuda açıklamalarda bulunmuştur: "*Hangi kadın kocasının hoşnutluğunu kazanarak vefat ederse, Allah ondan razı olur*"³⁰⁶

Hz. Muhammed (s.a.s.) bir hadiste şöyle buyurmuştur: "*Hepiniz birer çobansınız ve hepiniz çobanlığınızdan sorumlusunuz. Devlet amiri bir çobandır. Adam, ehli (aile bireyleri) arasında bir çobandır ve çobanlığından sorumludur. Kadın, kocasının evinde*

³⁰⁵ Beyhakî, *Şuabü'l-imân*, 6/421.

³⁰⁶ et-Tirmizî, "Radâ", 10.

bir çobandır ve çobanlığından sorumludur. Hizmetçi, hizmet ettiği kişinin malı içerisinde bir çobandır ve çobanlığından sorumludur. (Evet) hepiniz çobansınız ve çobanlığınıza sorumlusunuz.”³⁰⁷ Bu hadiste de belirtildiği gibi kadın, kocasının evinde bir çoban konumundadır ve çobanlığından sorumludur. Onun malını, canını, neslini, namusunu korumak mecburiyetindedir ve bu konularda kocasına karşı herhangi bir hıyaneti olmamalıdır. Bunun yanında Hz. Muhammed (s.a.s.) kadının, kocasının uygun görmediği kimseleri evine almamasının gerektiğini de vurgulamıştır.

Hz. Muhammed (s.a.s.), veda hutbesinde sosyal içerikli çeşitli konularda açıklamalarda bulunmuştur. Önemi nedeniyle kadınlarla ilgili ve kadın hakları konusunda da geniş bilgi vermiştir. O, veda hutbesinde kadınlarla ilgili açıklamalarının bir bölümünde şöyle söylemiştir: *“Dikkat ediniz! Sizin kadınlar üzerinde hakkınız, kadınlarınızın da sizin üzerinizde hakları vardır. Sizin onlar üzerindeki hakkınız, onların yataklarınıza ihanet etmemeleri ve sevmediğiniz kimseleri evinize almamalarıdır! Onların sizin üzerinizdeki hakları ise, giyecek ve yiyecek hususunda onları mahrum etmemenizdir.”*³⁰⁸

Karı kocanın karşılıklı görevleri, birbirlerini tamamlayan bir bütün olarak değerlendirilmelidir. Kadının, kadınlık görevini yerine getirmek suretiyle kendisi kocasına beğendirmeye, ona güven vermeye çalışması gerektiği gibi, erkeğinde karşılıklı güven, saygı ve sevgiyi oluşturmak için çaba sarf etmesi icap eder. Çünkü evlilik, karı kocanın karşılıklı saygı, sevgi, sadakat ve birbirlerine verecekleri güven ile yürür.

Sonuç olarak karı koca, birbirine karşı dürüst olmalıdır. Karşılıklı samimiyet ve dürüstlük, iki tarafı da mutlu eder. Erkek, karısının geçimini temin etmek ile sorumludur. Kadının böyle bir sorumluluğu yoktur. Erkek çalışır hem kendine hem de karısına bakar. Kadın çalışıyorsa, kazancı kendisine aittir. Kazancını harcamada serbesttir. Bu gibi konular, evlenmeden önce konuşulmalıdır. Aksi takdirde sonradan problemlerin yaşanmasına sebep olabilir. Kadın ise, kocasına bağlı olarak namus ve iffetini muhafaza etmeli, ailesini ve eşinin malını muhafaza etmeye çalışarak ihanetten uzak durmalıdır. İdeal olan, kadın ile erkeğin samimiyetle birbirini tamamlamalarıdır. Arada yalan ve hile gibi şeylerin yaşanmaması gerekir. Aksi takdirde birbirlerine karşı olan güvenlerini kaybederler. Güven bitince, her şey biter.

³⁰⁷ Buhârî, “Cumû’â”, 11; Müslim, “İmâre”, 20.

³⁰⁸ Tirmizî, “Radâ”, 11.

2.2.2. Kadının Kocasına Karşı Görevleri

Bütün peygamberlerin ve bütün ilahi dinlerin ortak amacı insanlığın mutluluğu ve huzurudur. Ailede bu hedefin gerçekleşmesi için işaret edilen en mühim toplumsal kurumdur. Hedeflenen bu mutluluğun sağlanabilmesi içinde yerine getirilmesi gereken bazı sorumluluklar vardır. Aile ocağında karı kocanın birbirlerine olan bu görevleri önemli bir yer tutmaktadır. İslam'dan önceki birçok inanç, kültür ve toplumlarda kadının insani hak ve sorumlulukları itibarıyla erkeklerden aşağı görülmüş, itibarsızlaştırılmıştır. Bu durum İslamiyetten önce ki cahiliye Araplarında da farklı değildi. Hatta kadına karşı oluşan bu bakış açısı, onun insan sınıfında dahi görmeme fikriyatlarına kadar ulaşmıştı. Erkekler birçok insani haktan mahrum bıraktıkları kadınlar hakkında diledikleri gibi tasarruf hakkına sahiptiler. İstedikleri kadar verir, istedikleri kadar alırlardı. Bir rivayette cahiliye devrindeki bu tutumla ilgili Hz. Ömer'in İslamla beraber verilen haklara kadar kadınların dikkate alınmadığından, onlara değer verilmediğinden bahsettiği aktarılmaktadır.³⁰⁹ Bu yanlış uygulamaları bitiren bir ayet-i kerim de kadınların hakları konusun da şöyle buyrulmaktadır; *“Kadınların, mâkul ve meşrû ölçülerde ödevlerine denk hakları vardır; erkeklerin ise onların üzerinde bir dereceleri mevcuttur.”*³¹⁰ Bu ayet'te verilen mesaj, o dönemin şartları dikkat alınırsa çağları aşacak bir medeniyetin emsaline rastlanmayan bir insan hakları bildirgesi misali gibidir.³¹¹ Yani İslam dini, kadınların kocalarına karşı sorumlulukları olduğu gibi kocalarının üzerinde dinin hoş gördüğü ve emrettiği hakların varlığından bahsederek bir devrimin adı olmuştur.³¹²

İnsanın doğası ve toplumların içerisinde oluşturulan rollerden ve bu rollerin getirdiği haklar ve sorumluluklar icabı erkek ile kadının üstlendikleri vazifeler eşit değil, fitratlarına uygun olacak şekilde dengeli ve adil olması gerekmektedir. Toplumlar içerisindeki ilişkilere bakılarak kadının çocukların bakımı ile ilgilenirken erkeğin onların nafaksını temin etmeye çalışması, kadın ekmek pişirirken erkeğin ekmeğin malzemesini ve yaparken kullanılacak aletleri temin etmesi, eşlerin karşılıklı sadakat ve ailelerine olan bağlılığı gibi misaller verilebilir. Ailenin sevk ve idaresi, aile bireyleri arasındaki sağlıklı iletişimin kurulması, çocukların bakımı ve terbiyesi vb. birçok konuda kadınla erkeğin istişareyle kurulmuş dayanışma ve işbirliği hâlinde hareket etme sorumlulukları vardır. Ailede kadın ve erkeğin ayet ve hadislerle belirlenmiş hak ve sorumlulukların dışındaki alanlarda karşılıklı olarak ilişkilerin geliştirilmesinde meşru ölçüler içerisinde “maruf”

³⁰⁹ Müslim, “Talâk”, 31.

³¹⁰ el-Bakara 2/228.

³¹¹ Ömer Çelik, *Kur'ân Yolu*, 1/361-365.

³¹² Nesefî, *Et-Teysir Fit-Tefsir*, 2/534.

dinin hakem kıldığı bir yoldur. Evdeki rollerin dağıtımına ilişkin Allah Rasulü kızı Fatıma ile damadı Ali arasında şöyle bir taksim yapmıştır: “*Sutaşıma, ev temizliği, ekmek ve yemek pişirme vb. iç işleri Fâtıma, dışişlerini ise Ali yapsın.*”³¹³ Allah Rasulünün bu sözünün bağlayıcı bir emir tarzından olmadığını ve bu iş bölümünün dinin ve nassların oluşturduğu genel kaide ve toplumdaki geleneklere göre değişebileceğini savunan görüşlerde mevcuttur.³¹⁴

İrade gücü dâhil olmak üzere kadınla erkeğin psikolojilerinde farkların bulunduğu inkâr edilmez bir gerçektir. İki cinsin yaratılış fitratından gelmek üzere fizyolojik ve biyolojik yapıları birbirinden çok farklıdır. Kadına göre daha güçlü oluşuyla ailesinin iaşesini ve barınmasını sağlama sorumlulukları erkeğe aittir. İşte genel ve temel olarak değişmesi çok zor olan bu durum külfet nimet dengesi misali erkeğin kadına göre bir derece daha fazla hak almasına vesile olmuştur. Bu hakta, Nisâ sûresinde açıklanan “koruma ve yönetme” (kavvâmlık) hakkıdır. Eski âlimlerimiz aile ve devlet yönetiminde erkeklerin öncelikli durumda olduğunu kadının buna itaat etmesi gerektiği konusunu ittifakla kabul etmişlerdir.³¹⁵ Kadının bu durumlarda kocasına isyan etmeyip itaatkâr olması arzu edilen yaklaşım tarzı ve kocasına karşı bir sorumluluğudur.

“*Allah Teâlâ’nın insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün kılması ve bunların ötekilere mallarından harcama yapması sebebiyle, erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudur. Onun için iyi kadınlar itâatkârdır. Allah’ın kendilerini korumasına karşılık onlar da kocalarının haklarına saygı gösterirler ve namuslarını korurlar.*”³¹⁶ Ayette geçen iyi kadınlar ifadesinin ortaya koyduğu Saliha kadınlar ifadesi; nerede ve ne durumda olursa olsun, ister gizli ister açıktan olsun ailesine ve kocasına bağlı onlara karşı sorumluluklarını her daim yerine getiren, Kur’ân’ı rehber edinmiş namuslu ve iffetli kadınları anlatmaktadır.³¹⁷ Hz. Peygamberimiz (s.a.s.) bir hadis-i şerifinde iyi kadın kimdir ifadesini en güzel şekilde tefsir ederek şöyle buyurmuştur: “*En iyi kadın görüldüğünde sizi hoşnut eden emirlerinizi dinleyen, evde olmadığınız zaman sizin malınızı ve kendi namusunu koruyandır.*”³¹⁸ Bu açıklamadan sonra bir uyarı yapmak yerinde olacaktır. Kadının kocasına karşı olan bu hassas itaati kocanın Allah’ın emir ve yasaklarına aykırı olmayan meşru ölçüler içerisinde. Böyle aykırı bir durumda itaat

³¹³ İbn Kayyim El- Cevziyye, Zâdü’l-meâd, çev. Şükrü Özen, (İstanbul: İklim Yayınları, 2013), 5/186.

³¹⁴ İbn Kayyim, Zâdü’l-meâd, 5/186.

³¹⁵ Ömer Çelik, Kur’ân Yolu Tefsiri, 1/361-365.

³¹⁶ en- Nisâ 4/34.

³¹⁷ Ömer Çelik, Kur’ân Yolu Tefsiri, 2/61.

³¹⁸ Ebü’l A’lâ Mevdûdî, Tefhîmü’l Kur’ân, trc. Muhammed han Kayanî, Yusuf Karaca, Nazife Şişman, İsmail Bosnalı, Ali Ünal, Hamdi Aktaş, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2005), 1/357.

etmek kadın için büyük bir günah olur. Eğer kadın Allah'ın bir emri olan bir ibadeti yapıyorken kocası da ona engel olmaya çalışıyorsa kadın bu durum da kocasına karşı koymalı ve itaat etmemelidir. Karşı koymaz ise günah işlemiş olur.³¹⁹ İyi insan olmanın ilk işareti, Allah'ın buyruğuna boyun eğmektir. Saliha kadın da Allah'ın buyruğuna boyun eğen ve itaat edendir. Allah'ın emrinin bir gereği olarakta kocasına itaat eder. Ona karşı görevlerini ihmal etmez. Kocasını evde bulunmadığı zamanlarda onun namusunu, malını ve aile sırlarını korumalıdır.

Yüce Rabbimiz kadını ve erkeği birbirleri huzur bulmaları için yaratmış, huzuru ve mutlululuğu birbirlerinde arayıp bulmalarını emretmiştir. Bu sebeptendir ki eşlerin birbirlerine karşı duyduğu derin duygular insani olarak en temel ihtiyaçları konumundadır. Bu birliktelik için de, kadın ve erkeğin fitratlarına uygun olarak erkeğe hanenin yöneticisi, kadına ise haklarını teslim ederek meşru ölçüler içerisinde kocasına itaati emredilmiştir. İslam dinin de bu durum sadece aile grubunda emredilen değil, iki kişi dahi olsa çokluğun olduğu yerlerde bir liderin seçilmesi ve ona itaat edilmesi bir ilke olarak kabul edilmiştir. Birliğin ve dirliğin sağlanması için bu hayati bir öneme arz etmektedir. Bu nedenle kadın, dinî bakımdan yasak olmayan ve meşru olan her konuda kocasının sözünden çıkmamalıdır. Ailede huzursuzluğa ve kavgaya neden olacak eylem ve söylemlerde uzak durarak, kocasını razı etmek için gayret ederek onun harama düşmemesi için cinsi arzu ve isteklerini zaruri hâller dışında geri çevirmemelidir. Böylelikle karşılıklı insani ve fitri duyguların tatmin olduğu bir muhabbet daha olumlu ve ılımlı olacaktır. Allah Rasulü kadınlara bu konuda şu uyarılarda bulunmuştur: *“Bir erkek karısını yatağına çağırır da karısı gelmez ve erkek ona dargın olarak gecelerse, melekler o kadına sabaha kadar lânet ederler.”*³²⁰ *“Kadın geceyi kocasının yatağını terk ederek geçirirse, melekler sabaha kadar ona lânet ederler.”*³²¹

Atalarımız: “Yuvayı dışı kuş yapar.” demişler. Bu söz kadının evin dirlik, birlik, düzen ve aile unsurların inşası ve korunması için önemi ortaya koymaktadır. Bu hakikate Hz. Peygamberimizden (s.a.s.) İbni Ömer (r.a) kanalıyla rivayet edilen bir hadis-i şerifte şöyle dikkat çekilmekte: *“Hepiniz çobansınız. Hepiniz güttüğünüz sürüden sorumlusunuz. Âmir memurlarının çobanıdır. Erkek ailesinin çobanıdır. Kadın da evinin ve çocuğunun çobanıdır. Netice itibariyle hepiniz çobansınız ve hepiniz idâre ettiklerinizden sorumlusunuz.”*³²² Bir kadın kocasına karşı önemli bir takım sorumluluğu

³¹⁹ Ebü'l A'lâ Mevdûdî, *Tefhîmü'l Kur'an*, 1/357.

³²⁰ Buhârî, “Bed'u'l-hâlk”, 7; Müslim, “Nikâh”, 122; Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 40.

³²¹ Buhârî, “Nikâh”, 85; Müslim, “Nikâh”, 120.

³²² Buhârî, “Cum'â”, 11, “İstikrâz”, 20; Müslim, “İmâre”, 20.

da ailenin sahip olduğu koşullara göre evini en güzel şeklide düzenlemeli, eşinin haklarına riayet etmeli, ailenin imkânları kullanılırken israf’a dikkat ederek kocasına karşı her türlü ihânetten uzak durmalıdır. Çocuklarını bakım ve terbiyesinde, müttaki bir mü’min olması için çalışmak, fıkri, ahlaki gelişimlerinde özveri ile sorumluluk almak kadının diğeri görevleri arasında sayabileceğimiz önemli konulardır. Bu hadis’in başka rivayetlerinden öğrendiğimize göre kadın, kocasının malını korumakla ve izinsiz kimseye vermemeklede mükelleftir.³²³

Kadının kocasına karşı görevlerini özetleyecek olursak;

1. Kanaat: Kanaatkâr olmak kalp rahatlığının sebebidir. Bir kadın arsızlık ve açgözlülük ederek efendisini, kendisinden ve evinden soğutmaktan sakınmalıdır. Kanaat; kâfi gelecek miktar ile yetinmek, razı olmak demektir.³²⁴

2. Kocaya itaat: Peygamberimiz (s.a.s) "*Bir kadın kocası kendisinden memnun olarak ölürse cennete girer.*"³²⁵ buyurmuşlardır.

3. Temiz olma: Kocanın göreceği yerlere itina ile dikkat etmeli özen göstermelidir. Kadının kocası için güzel kokular sürülmesi, temizliğine ve görünüşüne dikkat etmesi, temizlik ve güzellik için yapılanların en hayırlılarından ve fayda verenlerindendir.

4. İhtiyaçların karşılanması: Kocanın yemek yiyeceği vakte dikkat ederek, ihtiyaçlarını karşılamak için âdet edindiği düzen nasılsa ona riayet etmeye çalışmalıdır.

5. Malın korunması: Kadın üzerine düşen vazifeleri yaparken en güzel şekilde yaparak ailenin sahip olduğu imkânları zayi etmemelidir. Bu daha o işleri en iyi şekilde öğrenmekten ve severek yapmaktan geçer. Kocasını kendisine böyle bir izin vermeden malını izinsiz kimseye vermemelidir.

6. Akrabaya saygı: Kocanın akrabasına ve yakınlarına hürmet etmek. Bu şekilde hem kocası hem de ailesi ile sağlıklı ilişkiler kurarak ailenin huzur ve mutluluğuna büyük katkı yapmış olur.

7. Sır saklanması: güven insanlar arasındaki samimiyetin ve muhabbetin temelini teşkil ederek kişileri birbirlerine meylettiren ve inandırıcılığını arttıran en kıymetli ahlaki erdemlerden biridir. Bu yüzden kadın kocasından edindiği sırrını hiç kimseye duyurmaması aralarındaki samimiyet ve güven için en iyi yollardan biri olacaktır.

³²³ Beyhakî, *es-Sünenü'l Kübrâ*, 7/292.

³²⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l Arab*, 5/3754.

³²⁵ İbn Mâce, "Nikâh", 4.

8. Saygı ve hürmet: Kocanın emrini yerine getirmek. Ona karşı çıkmama ve asilik yapmamalıdır. Böyle durumlarda kocasını kendinden uzaklaştırma veya kinlendirme durumu yüksel ihtimaldir.

Buna binaen kadının yukarıda bahsedilenleri yapması için meşru olmayacak şekilde zorlanması caiz olmamakla birlikte kadının bunları yapması da dinen bir zorunluluk gereği değildir. Örneğin evin hanımı ev işlerini yapmak, çocuğunun ihtiyaçlarını karşılamak mecburiyetinde değildir. Lakin kadının bu işleri üstlenmesi, ailesi için birçok alanda mücadele veren eşinin yükünü hafifletmek, mutluluk ve huzurun sağlanabilmesi, aile üyelerinin arasındaki saygı ve sevginin oluşması için ecir büyük ikramaları olacaktır. Hanımın Allah rızası için niyet edip eşinin ve çocuklarının ihtiyaçlarını gidermesi evini çekip çevirmesi eşinin omuzlarındaki yükü azaltmaya çalışması onun hanesine sevap olarak yazılacaktır. Bu iş bölümü kadınlar için karşılığı maddi ve manevi mükâfatlarla dolu onurlu bir görevdir.³²⁶ Nitekim Efendimiz (s.a.s), kızı Hz. Fatıma (ra) ile Hz. Ali (ra)'nin nikaladığında, ev işlerini kızına, geri kalan işleri Hz. Ali'ye münasip görmüş ve şöyle buyurmuştur:

*"Çeşmeden su getirmek, hamur yoğurup ekmek yapmak, evin temizliğini yapıp iç işlerini düzenlemek Fatıma 'ya aittir. Dış işleri de Ali 'nin sorumluluğundadır!"*³²⁷ Erkeğin ev işinde hanımına yardımda bulunabileceği gibi hanımında beyine dış işlerde yardımcı olması mahremiyet sınırları içerisinde meşru görülmüştür. Rasulullah (s.a.s)'de hanımlarına ev işinde yardımcı olmuş, Efendimiz (s.a.s)'in bu davranışı ümmetine sünnet olmuştur.³²⁸

2.2.3. Kocanın Karısına Karşı Görevleri

İslam dininde ilk başta kadın ve erkekten değil "insan" kavramından söz edilmesi Kur'an'ın mesajının cinsiyet, soy-sop, makam mevki ayırmadan insana olduğunun kanıtıdır. Kur'an'da *"Ey insanlar! Biz sizi bir erkek ve bir kadından yarattık."*³²⁹ buyrulur. İnsanın bir erkek ve diğiden yaratıldığını ve bu iki cinsin bir arada insanlığın temelini teşkil ettiğini haber veren Rabbimiz, bu mesajıyla her ne kadarda yaratılış olarak farklı olsalarda kulluk vazifesi ile sorumlu birer insan olarak eşit olduklarını, hak katında birbirlerine karşı övünme veya yerilmeye mahal verecek bir üstünlüklerinin olmadığını açık bir şekilde ortaya koymuştur. Bu bağlamda bile aramızda bir insanlık kardeşliği

³²⁶ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istulâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1968), 2/483

³²⁷ İbn Kayyim, *Zâdu'l-meâd*, 5/186.

³²⁸ Buhârî, "Ezân", 44; Tirmizî, "Kıyâmet", 45.

³²⁹ el-Hucurât 49 /13.

vardır. Bu bile insanın birbirine yaklaşımındaki gıybet, alay etme, hased gibi olumsuzluklara mâni olması için yeterlidir. Farklılıklarımız, karşılıklı olarak birbirimizle tamamlayabileceğimiz eksikliklerimiz; ayrışmamız veya birbirimize karşı üstünlük sağlamak için değil, yardımlaşma yoluyla birbirimize meyletmemiz bu vesile ile kaynaşmamız için verilen durumlardır.³³⁰

Kur'ân'ın önceliği herhangi bir cinsi önceleyip kadın veya erkeği ön plana çıkarmak değil, salih insan ve ancak onunla beraber oluşabilecek insanlık medeniyetidir. İnsanlık medeniyetini oluşturabilmek ancak tek başına eksik olan ve bu eksikliği ancak karşı cins ile tamamlayabilecek olan erkek ve kadının bir araya gelmesiyle mümkün olacaktır. Bu birlikteliği sağlayan evlilik ise insanoğlunun yaratılışının en önemli temellerinden birini teşkil etmektedir. Bu öyle bir temeldir ki insanın, varlık sahasına çıkmasına ve neslinin meşru yolla devam etmesine zemin hazırlayan yegâne yoldur. Bu yolla oluşan aile yuvası insanlığın güven ve istikrarının sigortasıdır.³³¹ Bu temelin en önemli iki direği olan eşlerin arasındaki insani iletişim ve hukuki altyapı İslam dininin üzerine hassasiyetle eğildiği kritik bir sahadır. Bireylere bırakıldığı zaman zulmün ortaya çıkmasına zemin hazırlayan birçok problemin doğmasına sebep olan karı koca hakları, ayet ve hadislerde teferruatı ile açıklanarak sınırları çizilmiştir. Bunlardan birinde Yüce Rabbimiz Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurmaktadır:

*“Erkekler, kadınların koruyup kollayıcılarıdır. Çünkü Allah insanların kimini kiminden üstün kılmıştır. Bir de erkekler kendi mallarından harcamakta (ve ailenin geçimini sağlamakta)’dır.”*³³² İnsanın grup oluşturduğu her sahada o gruba önderlik eden önemli ve zor vazifleri üstlenen bir lidere ihtiyaç duyulması gibi verilen bu ayette de aile içerisindeki yaratılışta kendine verilen güç veya zorlu alanlarda daha iyi mücadele etme kabiliyeti ile erkeklerin eşleri üzerinde koruyucu ve yönetici oldukları vurgulanmıştır. Elmalılı'ya göre erkeğe bu vazifenin ya da hakkın verilmesin de ilk nedeni, genel olarak erkeğin fitratında değişmez olarak var olan kadına göre daha güçlü yapısı ve duygularının esiri olmadan daha mantıklı ve akılcı kararlar verebilme kabiliyeti gösterilmektedir. Fiziki güç insanın kendini ve ailesini koruyabilmesi için önemlidir. İkinci neden olarakta erkeğe verilen, ailede nafaka temini ve ailenin mali ihtiyaçlarını gidermek gibi ağır mesuliyetlerdir. Basedilen bu ikinci sebebin toplumlara ve yaygın olan âdetlere göre değişiklik gösterebildiği hakikatine dikkat çekilmiş ama gerek İslam'ın indiği yıllarda

³³⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 5/156.

³³¹ İbrahim Ethem, *Evlilik ve Aile Terapisi*, (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2017), 21.

³³² en-Nisâ 4/34.

gerekse günümüzde hâlâ yaygın olarak bu sorumlulukların erkekler tarafından üstlenildiği belirtilmiştir. Zaten İslam’a göre mehir, ailenin nafakası, diyet, cihad gibi konularda genel manada yükümlü olan taraf erkektir. Hatta ailenin maddi ihtiyaçlarını temin etmede tüm sorumluluk tek başına erkeğe yüklenmiştir.³³³ Bu ağır mesuliyetler erkeğin ailede hakkı olarak yönetici olma sıfatını doğurduğu gibi kadının ihtiyaçlarının temini ve korunup kollanması konusunda haklarının da ortaya koymuştur.

Bu konuda başka bir ayet-i kerime’de: “*Kadınların hakkına riayet etme konusunda Allah’tan korkun! Çünkü siz onları Allah’ın emaneti olarak aldınız ve onların namus ve iffetlerini Allah adına söz vererek helal ettiniz. Sizin kadınlar üzerinde hakkınız olduğu gibi, onların da sizin üzerinizde hakkı vardır. Sizin kadınlar üzerindeki hakkınız, onların aile yuvasını sizin hoşlanmadığınız kimseye çiğnetmemeleridir. Eğer razı olmadığınız herhangi bir kimseyi yatağınıza alsalar, onları hafif şekilde dövüp bu işten uzaklaştırabilirsiniz. Kadınların da sizin üzerinizdeki hakları, meşru bir şekilde çeşitli giyim ve yiyeceklerini temin etmenizdir.*”³³⁴ buyrulmaktadır.

İslam öncesinde kadının ailede yeri, hep tartışılan ve birçok konuda hakkı yenerek birçok zulme maruz kalan konulardan biri olmuştur. İslam bu haksızlığa karşı çıkmış ve getirdiği hükümlerle engel olmuştur. İnsan olarak bir cinsi diğerine üstün tutmamış ve yaratılışlarına en uygun vaziflerle mükellef kılmıştır. Yaratılışı gereği insan soyunun devamı ve yetiştirilmesi gibi önemli vazifeler alan kadını haklarından mahrum bırakmak önlenemez toplumsal yıkımlara yol açmak olacaktır. Ailede ve toplumdaki bu kritik rolü için Kur’ân kadına sosyal ve hukuki olarak birçok haklar vermiş, onlarla iyi geçinmeyi emretmiştir.³³⁵

Kur’ân aileyi sadece erkek tarafından akrabalık sistemi olan “asabe” ye mahkûm olmaktan kurtarıp, hakkaniyet ve insaniyet odaklı bir kimlik yapısına kavuşturmuştur. Yaşanan bu değişimle daha önce hiçbir hukuki hakkı olmayan kadın, ailenin söz hakkına sahip kıymetli bir ferdi kabul edilmesi, mehir ve miras gibi maddi haklarını koruma altına alınarak tasarruf yetkisinin şahsına bırakılmasını içeren birçok önemli haklar elde etmiştir. “*Erkekler kadınlardan bir derece daha üstündür*”³³⁶ Hz. Aişe’den gelen bir rivayette bu ayetin sırrının bir yansıması olarak da; erkeklerin eşleri için yüklendikleri mehir, nafaka gibi maddi sorumlulukların olduğu aktarılmaktadır. Adeta kadının maddi

³³³ Kur’ân Yolu Meal ve Tefsiri, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003), 1/11

³³⁴ Müslim, “Hac”, 147.

³³⁵ İbn Âşûr Muhammed Tâhir, *İslam İnsan ve Toplum Felsefesi*, (y.y, t.s.), 127.

³³⁶ el-Bakara 2/228.

gücüne sahip olmak için onlarla evlenmeyi bırakın, onlar için yapacakları bu harcamaların erkeklerin ahiretleri için ne kadar kıymetli ameller ve cömertliğin bir yansıması olduğu vurgulanarak bu işi gönül rızası ile seve seve yapmaları tavsiye edilmiştir. Bu ayetlerle kadının evleneceği erkek üzerinde açık bir hakkı olduğu anlaşılan mehir kelime manası olarak; şeriat, dindarlık, millet, iyilik, hediye veya bağış gibi anlamalarla kullanılabilmektedir. İslam literatüründe ise, evlenen çiftlerden erkeğin kadına nikâh sırasında verdiği veya daha sonra vermeyi vaad ettiği bir miktar altın, para veya maddi değeri olan mal anlamında kullanılmaktadır. Kadının kıymetinin ifadesi olarak verilen bu bağışta tasarruf hakkı, kadının ne kocasına ne de velisi konumunda bulunan yakınına değil bizzat şahsına aittir. Baskı ve zorlama ile ondan alınamaz. Eğer kadın bu hakkından rızası ile eşine bir miktar bağışta bulunursa erkek için bunu almakta veya kullanmakta bir mahsur yoktur.³³⁷

Erkeğin hanımına karşı diğer bir sorumluluğu da onunla sağlıklı bir iletişim kurarak hoş davranmasıdır. Kerim kitabımızda: *“Erkeklerin kadınlar üzerinde olan hakları olduğu gibi kadınların da erkekler üzerinde hakları vardır”*³³⁸ buyrulmaktadır. Ayette de değinildiği gibi kadının erkek üzerinde mutlak manada var olan haklarını tarihsellik gözüyle bakıp bir döneme hapsedmek Kur’ân’ın hakikatine ve verdiği mesaja zıt düşen bir hata olacaktır. Aksine insanlık için kıymetli olan bu varlığın sahip oldukları hakları İslam’ın ruhuna uygun olacak şekilde geliştirmek mümkündür. Kadınlarla iyi geçinme konusunda Allah Teâlâ Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyurmuştur: *“İstemedikleri hâlde kadınlara zorla varis olmanız size helal değildir “...Kadınlarınızla iyi geçinin. Onlardan hoşlanmayıp tiksinseniz; hoşlanmadığınız bir şeyde, Allah birçok hayır takdir etmiş olabilir.”*³³⁹ Bu ayetin iniş sebebi olarak kadınlara yönelik cahiliyede yaygın olan iki durum zikredilmektedir. Bu durumlardan birincisi cahiliyede var olan geleneğe göre bir kadının kocası öldüğü zaman kendi yakınlarının yanına varmadan kocasının yakınlarından biri gelip üzerine elbisesini atarak “ölen yakınımın karısına varis oldum” diye söylesse, artık o kadın üzerinde söz sahibi olabilmekteydi. Onunla mehir vermeden evlenebildiği gibi başkası ile de zorla evlendirip mehrine el koyarak kadına vermezmiş. Ya da o kadınla ne evlenirmiş ne de başka bir evlilik yapmasına müsaade edermiş. Bu şekilde kadın için mirasçı olduğunu iddia ederek ona zulmedermiş. Kadına karşı bu şekildeki bir tutum yasaklanmış ve kadına mirasçı olunamayacağı anlaşılmıştır. Ayetin sebep-i nüzul olarak gösterilen ikinci durum ise: Bazı erkekler eşlerini sevmedikleri hâlde

³³⁷ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 2/278.

³³⁸ el-Bakara 2/228.

³³⁹ en-Nisâ 4/19.

sırf onlara ait mallardan mahrum olmamak için onları boşamaz, zorla yanında tutarak kötü davranırlarmış. İyi geçinmeyerek ölümlerini dört gözle beklerlermiş. İşte bu ayet kadının zorlanamayacağı ve malına bu şekilde el koyulamayacağı mesajını vererek bu durumun helal olmadığını bildirir.³⁴⁰

Diğer taraftan yukarıda anlatılan duruma benzer bir âdetde bazı erkekler kadına ihtiyacı duymadığı hâlde onunla evlenir, iyi geçinmez ve ondan hul dediğimiz boşaması karşılığında bir miktar para ya da mal almadan bırakmak istemezdi. Bu kişilere karşı Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyrulmaktadır: *Kadınlara verdiğinizin bir kısmını bile almak için kendilerine baskı yapmayınız, evlilik haklarından menetmeyiniz, ancak pek açık bir şekilde, karı-koca arasını bozacak aşırı bir edepsizlik veya bir zina yapmış olurlarsa başka. Ancak o zaman ayrılmaya onlar sebep olacaklarından hul’u(boşamaya karşılık bir mal) isteğinde mazeretli olabilirsiniz, yoksa yapmayınız.*³⁴¹ Bu ayette kadınlarla iyi geçinmenin önemi vurgulanmaktadır. Ayette geçen maruftan maksat, yatak ve harcama hususlarında insaflı, sözde, sohbetde tatlı bulunmak gibi özelliklerdir. Allah nefsimize zor gelen şer gibi görünen birçok durumdan ummadığımız hayırlar çıkartabilir. Bu yüzden kadınlarımızın hoşumuza gitmediği bazı durumlar veya anlar olabilir. Bu gibi durumlarda aceleci davranmayarak, ayette de değinildiği gibi kadın tarafından mazeret sayılacak bir günah işlenmemişse sırf bizlere hoş gelmediği için kadınlarımızı boşamaya kalkmayalım. Onlarla sabır ve hayırla kuşanmış bir iletişim ve hoş geçimde sebat etmemiz en doğru yol olacaktır.³⁴²

Kocanın ihmal etmemesi gereken bir hususta eşi ile istişaredir. İstişare kadına ve görüşüne değer vermek, onu ailesi için sorumluluk almaya davet etmektir. Bu şekilde alınan kararlar ve yaşanan ortam kadın tarafından daha da benimsenmiş ve kadının mücadele gücü ve arzusu da artmış olacaktır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurmuştur: *“Kadının kocası üzerindeki haklarından biri, erkeğin ev işlerinde eşiyle istişare etmesidir.”*³⁴³ İnsan olmak aciz olmaktır. Bu acizlikle beraber birçok noksanlık ortaya çıkmaktadır. Elbette erkeğin olduğu gibi kadının da kusurları ve eksiklikleri vardır. İyi bir eş hanımının birçok noksanını tolere edebilmelidir. Birçok insan için zor olan ve gözardı edilemeyen bu gibi durumlarda eşimizin sevdiğimiz hâllerini ve artılarını hatırlamak en çok ihtiyaç duyduğumuz yollardan biri olacaktır. Zira Hz. Peygamberimiz

³⁴⁰ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 2/303.

³⁴¹ en-Nisâ 4/19.

³⁴² Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 2/304.

³⁴³ Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 24 (No. 2090).

(s.a.s.) řu tavsiyede bulunmaktadır: “Hiçbir mümin erkek, mümin bir kadına nefret etmesin! Eğer onun bir özelliğini beğenmezse, diğeri bir özelliğinden razı olur.”³⁴⁴

Hız. Peygamberimiz (s.a.s.) eşlerine karşı sevgisini sunmaktan çekinmezdi. Hayatın yükünü bizimle beraber taşıyan eşlerimiz en iyi ve ahlaklı davranılmayı hak eden kişilerin başında geldiğini yaşayarak ortaya kordu. Hakkaniyet, güler yüz ve sevgi eşler arasındaki bağılılığı çoğaltır. Arzulaması gereken nefsin heves ettiği değil, hakkımızda hayırlı olacak olanlardır.³⁴⁵ Peygamber efendimiz (s.a.s.), aile fertlerine karşı anlayışlı ve sevgi dolu yaklaşırdı. Nitekim hadis-i şerifte “Sizin en hayırlınız, ailesine karşı en iyi olanınızdır. Bende ailesine karşı en iyi olanınıyım.”³⁴⁶

2.3. ÇOCUKLAR

2.3.1. Çocukların Anne Babalarına Karşı Görevleri

Kul hakları içinde en ehemmiyetli olanı ana-baba hakkıdır. Allah ve Resulü’ne itaatten sonra ana-babaya itaat gelir.³⁴⁷ Çünkü anne ve babalarımız insanoğlunun varlık vesilesi ve varlığının devam etmesi için önemli vazifeler üstlenmiş fedakâr kahramanlardır. İnsanın, manevi ve maddi yönden hayatının şekillenmesinde önemli etkiye sahip olan ve hayata hazırlayan müstesnâ fazîlet âbideleridir. Bir annenin gönlü ve yuvası, evladının yetiştiğı ve manevi kimliğinin inşaa edildiğı en samimi eğitim yuvasıdır. Bir çocuğun sahip olduğı bu yuva, onun geleceğı dair en önemli fırsatı ve değeridir. Çocuklar için büyük bir rahmet olan erdemli anne babalar, yerini dünya da hiçbir hazinenin dolduramayacağı zenginliktir. Salih ve saliha bir anne, baba Allah’ın rahmetinin ve kullarına olan lütfunun bir yansıması, dünyadaki saâdet ve bereket vesilesidir. Elbette bu kadar ehemmiyete sahip olan aile yuvasının temeli olan anne ve babanın çocukları üzerindeki maddi ve manevi hakları kelimelerle ifade edilemeyecek kadar çoktur.

Anne ve babaya iyilikte bulunup onları incitmekten sakınmanın önemine ile ilgili birçok ayet ve hadisin yanısıra ahlâk kitaplarında da konuya büyük önem verilmiştir. Ebeveynlerin insan olarak haklarının yanında; evlâtların onlara karşı sorumlu oldukları birçok görevden bahsedilmiştir. Bunlardan birkaçını şöyle sıralayabiliriz: Maddî ve mânevî ihtiyaçlarını imkânlar ölçüsünde karşılamaya, mutlu, huzurlu ve kendilerini

³⁴⁴ Müslim, “Radâ”, 63.

³⁴⁵ İsmâil Hakkı Bursevî, *Rûhu’l-Beyân*, çev. Hüseyin Kayapınar- Süleyman Derin- Mehmet Toprak, (İstanbul: Erkam Yayınları, 2005), 3/555.

³⁴⁶ Tirmizî, “Menâkıb”, 63.

³⁴⁷ el-Lokmân 31/14; el-İsrâ, 17/23.

güvende hissettikleri bir yaşam ortamı sağlamaya çalışmalıyız. İstetmeden vermek, kendilerinden tâkat ve imkânlarını aşan fedakârlıklar beklemeyerek, şikâyetçi bir evlat konumunda olunmamalıdır. Çünkü her şikâyet onların kendilerini yükmiş gibi hissetmelerine neden olabilir. Kusurlarını örtüp iyiliklerinden söz ederek itibarlarını korumak, uyarılmaların kaçınılmaz olduğu durumlarda ise onları kırmadan bu uyarıları yapmak gerekir. Onlar hakkında duacı olmak, haram olmayan meşru isteklerini yerine getirmek için gayret gösterilmelidir. Hayır ve ibadetlerine yardımcı olmak, öldüklerinde vasiyetlerini yerine getirmek ve hâtıralarını yaşatmak üzere dostlarıyla ve sevdikleriyle ilişkiyi sürdürmek ve nihayetinde dinin ve örfün güzel bulduğu diğer hususlarda lâzım geleni yapmak onlar için yapacağımız bazı evlatlık görevleridir.³⁴⁸

Ailenin temel direği ve kurucu unsurları olan ebeveynler, çocukları için her türlü zorluğa göğüs geren ve hayatın her döneminde evlatları için fedakârlığı yapan insanlardır. Bu sebeple her evladın bu saygıdeğer insanlara karşı görev ve sorumlulukları bulunmaktadır. Hiçbir dünyalık meta ile ödenemeyecek bu fedakârlıklar karşısında anne babanın evladından itaat, hürmet, sevgi, saygı ve hoşgörü beklemesi en tabii hakkıdır.

Yüce dinimiz İslam, anne ve baba hakları üzerinde hassasiyetle durmuş, anne ve babaya saygıyı, toplumsal bir mesuliyet ya da görev değil, ilahi bir sorumluluk olarak telakki etmiştir. Konu ile ilgili şu ayeti çok anlamlı ve kıymetlidir: “*Rabbin kesin olarak şunları emretti; Ancak Rabbinize itaat edin, ana-babaya güzellikle muamele edin, eğer onlardan biri veya ikisi senin yanında ihtiyarlık hâline ulaşırsa, sakın onlara “öf” bile deme ve onları azarlama, ikisine de iyi ve yumuşak söz söyle. İkisine de acıyarak tevazu kanadını indir ve şöyle de: “Ey Rabbim, onlar beni küçükken terbiye edip yetiştirdikleri gibi sen de kendilerine merhamet et.*”³⁴⁹ Allah Teâlâ bu ayette tevhid inancının bir tezahürü olarak yalnızca kendisine kulluk edilmesini istedikten sonra anne babaya ihsanda bulunmayı emrediyor. Anne babanın çocuklarının yanında yaşlanması durumunda onların en ufak bir sözle dahi incitilmemesi gerektiğini dolayısıyla anne babaya itaatin Allah katında ne kadar kıymetli olduğu tüm insanlığa duyurulmaktadır.³⁵⁰ Eğer anne babanın her ikisinde o çocuğun yanında, onun evinde beraber kalıyor iseler buda evlada zahmet veriyor olsa da, burada ona şöyle bir görev düşmektedir: evlat bütün bu meşakatlere rağmen anne ve babasına yumuşak davramalı, güzel ahlak ile muamele etmelidir. Evlat anne babasında

³⁴⁸ Ali Bardakoğlu, H. Yunus Apaydın, Mehmet Akif Aydın, Mustafa Çağırıcı, *İslam İlmihali (İslam ve Toplum)*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2021), 530.

³⁴⁹ el-İsra 17/23.

³⁵⁰ Taberî, *Câmiu'l Beyân Fî Tefîri'l Kur'ân*, 5/272.

sıkıntılı ve rahatsızlık verecek bir durum görse dahi onlara karşı kaba ve sert davranmaktan imtina etmelidir. Bu Allah'ın emridir.³⁵¹

Allah Teâlâ, bir önceki ayette tevhidi kesin bir şekilde emrettikten sonra, burada da birinci olarak sadece kendisine kulluk yapılmasını, kendisinden başka hiçbir şeye kulluk yapılmamasını emretmektedir. Bu, O'nun yegâne Rab ve İlâh olmasının bir gereğidir. Kendisine kulluğun hemen ardından durumu ve konumu ne olursa olsun mutlak olarak ana-babaya iyilik yapılması emredilmektedir. Bazı ayet ve hadislerde de Allah'a itaat ile ana babaya ihsan aynı cümlede peşpeşe sıralanarak emredilmiştir. Bu hadislerin birinde Allah Rasulü, en önemli ameli "*vaktinde kılınan namaz, anne babaya iyilik ve Allah yolunda cihad*"³⁵² olarak nitelemektedir. Diğer bir hadis-i şerifte ise günahların en büyüğünün *Allah'a ortak koşmak, ana babaya âsi olmak ve yalan şahitliği yapmak*³⁵³ olduğunu söylemektedir. Allah'a itaatle ana babaya iyiliğin beraberce aynı ayette zikredilmesinin sebeplerini özetle şöyle sıralayabiliriz:

- a) Dünya'ya gelen her çocuğun maddi ve manevi olarak ihtiyaç duyduğu bakım, koruma ve ilgi gibi tüm hâllerinin giderilmesinde gerçek sebep ve yaratan Allah, bu konuları insani olarak üstlenerek zahiri vesileler ise ebevylerdir.
- b) Yüce Rabbimiz bu dünyada kullarının inancı ve amelleri ne olursa olsun ihtiyaç duyduğu her türlü rızkı ve yaşam hakkını vermiştir. Hayatının büyük bir bölümünü evlatlarının ihtiyaçlarını karşılamak için harcayan anne babalar, tüm bu fedakârlıklarını evlatlarından bir karşılık beklemeden ve evladını iyi ya da kötü ayırımına tabi tutmadan yapmaktadırlar.
- c) Rabbimizin kullarının iyi amellerine bol mükâfatlar vermesi gibi anne babada hayatı boyunca evlatlarının en iyi imkânlarla sahip olabilmesi için çalışır ve bütün sahip olduklarını paylaşırlar.³⁵⁴

Varlığımızın tek gerçek sebebi Allah Teâlâ iken varlık âlemine çıkmamızın yaşam için gerekli desteği alabilmemiz için zahirî sebep de ana-babalarımızdır. Bundandır ki önce Allah'a kulluk ve itaat, hemen peşinden ise ana-babaya iyilik emredilir. Çocuklarını dünyaya getirmede, onları terbiye edip yetiştirmede Allah Teâlâ'nın yaratma, kudret, rahmet ve şefkat gibi sıfatlarının yansımalarının ortaya çıktığı ilk aynalar ana-babalardır. Lakin anne ve baba evlat sahibi olmaya ve onların yardımına sevgisine ihtiyaç duyarken

³⁵¹ Neseî, *Et-Tefsîr Fi't-Tefsîr*, 6/323-324.

³⁵² Buhârî, "Edeb", 1; Müslim, "Îmân", 137.

³⁵³ Buhârî, "Edeb", 6; Müslim, "Îmân", 143.

³⁵⁴ *Kur'ân Yolu Tefsiri*, (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), 4/477-478.

Yüce Rabbimiz ise hiçbir şey'e ve kimseye muhtaç değilken kullarına ikram ve lütufta bulunmaktadır.

Kesin bir şekilde ana-babaya ihsan emredildikten sonra özellikle ihtiyarlık anlarında anne ve babaya yapılacak ihsan ve görevlerimizi, etkili bir şekilde uygulayabilmemiz için ayrıntılı olarak şunları beyan edebiliriz:

Valideyne çirkin ve saygısız davranışlar da bulunmayı bırakalım, bir öfke ve usanmışlık ifadesi olan “Öf!” dahi denmekten imtina edilmelidir. Onlarla kızarak konuşmak yerine en çok ihtiyaç duydukları şekliyle gönüllerini hoş ederek yaşama sevgiyle bağlanmalarına vesile olacak tatlı, kibar, hoş sözleri alçak gönüllülükle ve şefkatle söylenmelidir. İstedikleri şeyleri yerine getirirken yük oluyormuş hissini verecek eylem ve söylemleri sergilemeden gönüllerini çoşturacak yaklaşımla dikkatle yapılmalıdır.

Hayır dua bulunmak: Nitekim bir başka ayette anne ve baba için şu şekilde dua edilmesi istenmektedir; *“Allah’ım! Küçüklüğümde onlar beni nasıl şefkat ve ihtimamla kucakladılar, yedirip içirdiler, büyük bir sevgi ve ilgiyle ihtiyaçlarımı karşıladılar, benim için uykularını ve istirahatlarını terk ettiler, böylece beni büyütüp yetiştirdilerse, sen de onlara aynı şekilde şefkat ve merhametle muamele et.”*³⁵⁵

Aktarılan bir rivayette Allah Rasulü’ne gelen bir adamın yanında yaşanan anne ve babasına hizmet etmesiyle ve onların bakımı ile ilgilenmekle haklarını ödeyip ödemeyeceğinden sorduğu bildirilmektedir. Allah Rasulü ise: *“Hayır. Çünkü onlar bunu yaparken senin hayatta kalmanı isteyerek yapıyorlardı. Sen ise onların ölümünü isteyerek bunları yapıyorsun.”*³⁵⁶ buyurdu.

Resul-i Ekrem (s.a.s.), kendisine sorulan bir suale cevap mâhiyetinde en faziletli amelleri haber verirken: *“Vaktinde kılınan namaz, ana-babaya iyilik, Allah yolunda cihad”*³⁵⁷ buyurarak anne ve babaya itaatin önemini ortaya koymuştur. Başka bir hadiste ise Allah Rasulü, en büyük ve tehlikeli günahları sayarken: *“Allah’a ortak koşmak, ana-babaya asi olmak ve yalancı şahitlik yapmak”*³⁵⁸ buyurmuştur.

Bu dünya da bir kul için en kıymetli arzulardan biri olan cenneti kazanabilmek için anne ve babaya itaatin önemini Allah Rasulü şöyle anlatıyor. *“Anne ve babasına veya*

³⁵⁵ el-İsrâ 17/24.

³⁵⁶ Abdullah İbn Mes’ûd, *Tefsîru ibn Mes’ûd*, (Riyad: Şeriketü’t- Tıbaati’l- Arabiyyeti’s Suudiyye, 1985), 5/167.

³⁵⁷ Buhârî, “Edeb” 1; Müslim, İmân” 137.

³⁵⁸ Buhârî, “Edeb”, 6; Müslim, “İmân”, 143.

sadece onlardan birine yaşlılık günlerinde yetişip de cennete giremeyen kimsenin burnu yerde sürtülsün!’’³⁵⁹

Hayatının her alanında hata yapma ihtimali ve riski bulunan insan, anne babasının kıymetini bilme ve itaat etme konusunda da ayet ve hadisler de bahsedilenin aksine birçok hata yapmış olabilir. Böyle bir durumdan sonra yapılacak en önemli şey; ayet ve hadisler de verilen mesajı anlayıp hatalarından pişanlık duymak, vazgeçmek ve ısrar etmemektir. Kırılan gönülleri onarmak, küsen yüzleri güldürmek, açılan araları samimiyet yoluyla kapatmaktır. Bu şekilde Allah’a karşı olan kulluk görevimizi ve anne babamıza olan şükran borcumuzu en iyi şekilde yerine getirmiş, tövbemizin kabulü, iyi bir kul ve iyi bir evlat olabilmek için bir fırsat doğmuş olacaktır. Dünya ve Ahiretimiz için hayırlı olan bu yol böyle bir yönelimle mümkün olacaktır.³⁶⁰

Hayırlı evlat, anne ve babasını vefatından sonra bile onları hayırla yâd ettiren ve hayattayken sahip oldukları insani ilişkileri sürdürerek onlara güzel amellerle fayda verebilenlerdir. Onların geride bıraktıklarına özenli davranılmalı, hayattayken dost bildiklerine anne baba emaneti gözüyle hürmet edilmelidir. Onlara Abdullah b. Ömer’in yaptığı gibi (Abdullah b. Ömer de yolda gördüğü bir kişiye babasının dostu olduğu için bineğini ve sarığını vererek iltifat etmiş, kendisini kınayanlara ise o babamın dostudur, diye cevap etmiştir.)³⁶¹ onlara saygı göstermek, elden geldiğince ihtiyaçlarını giderip, gönülllerini hoş tutmak anne babamıza vefamızın bir yansıması olacaktır. Bir evlat olarak, ancak iyilik ve ihsanla anne babaların dünya da bıraktıkları en faydalı eserleri olabiliriz.

Yaşları ilerledikçe artan ihtiyaçlarını, aynı muhtaçlık durumundayken bizler için yaptıklarını unutarak külfet görmek, onlardan kurtulmak veya bu sorumluluğu almamak için onları adeta değersiz bir eşya gibi huzurevlerine bırakmak, onlara dünya gözüyle en büyük ihaneti en sevdiği insanlardan yaşatmaktır. Müslümanların şahsi ve toplumsal ahlâkına sığmayan ve hoşgörülmeleyen bu durumlar ne yazık ki bu çevrelerde de yaygınlaşmaya başladığını görmekteyiz. Bu ve benzeri yollarla ana-babasını ailesinden uzaklaştıran toplumlar, geçmiş ile gelecek arasındaki bağlarını kopardıkları için bu günkü gençlik karmaşasına saplanmışlardır. Anne babanın rahmet değil zahmet görüldüğü bu gibi bozuk fikriyatlardan uzak durarak, onları ahiretimiz için birer fırsat bilmek ve bu hassasiyetle onlara yaklaşmak, müslüma birey için en iyi ve en doğru davranış şekli olacaktır. Ayrıca anne babayı baştacı yapan bir ecdadın nesli olarak toplumsal

³⁵⁹ Müslim, “Birr”, 9, 10; Tirmizî, “Deavât”, 101.

³⁶⁰ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 3/911-919.

³⁶¹ Müslim, “Birr”, “Sılâ”, 11-13.

kimliğimize yakışan ve geçmişle bugünü kaynaştıran yerinde bir hareket olacaktır. Hâlbuki anne baba evladını hem dünyaya getirirken hem de büyütürken her türlü sıkıntılara göğüs germiş, onca fedakârlıkta bulunurken onu asla yük olarak görmeyip başından atmaya çalışmamıştır. Bunca zorluğa rağmen sevgi ve şefkatle evladı ile ilgilenmiştir. Nitekim bu hakikat Allah(c.c) tarafından *"Biz insana anne babasıyla ilgili öğütler verdik. Annesi, güçten kuvvetten düşerek onu karnında taşımıştır..."*³⁶² buyrularak ortaya konmuştur. Lokman (a.s.) oğluna verdiği nasihatlerde de kendine yer bulan anne babaya ihsan, başka bir ayet-i kerime'de: *"Rabbin buyurmuştur ki: Kendisinden başkasına ibâdet etmeyesiniz, ana ve babaya iyi davranasınız."*³⁶³ buyrulmak suretiyle birçok yerde üzerinde ehemmiyetle durulmuş ve Allah'a itaatle aynı cümlelerde kullanılmıştır. Çok yerde Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de ikisini birlikte zikretmektedir. *"Biz insana, ana ve babasına iyi davranmasını tavsiye ettik. Annesi onu güçsüzlükten güçsüzlüğe uğrayarak karnında taşımıştı."*³⁶⁴ Mücâhid buradaki güçsüzlüğü: Çocuğun zayıflığının meşekkati, olarak açıklar. Katâde ise güçsüzlükten güçsüzlüğe uğramayı; zorluktan zorluğa uğrayarak, şeklinde açıklamıştır. Atâ el-Horasânî ise burayı; güçsüzlükten güçsüzlüğe uğrayarak, şeklinde açıklar.³⁶⁵ Neseî' de de Allah Teâlâ'nın annenin çocuğu için çektiği çilelere, gerek hamilelik gerekse çocuğun sütten kesilmesi sürecinden özellikle bahsetmesi Rabbimizin konuya verdiği değerin göstergesidir.³⁶⁶ Görülüyor üzere evlatları üzerinde bunca hakkına binaen anne-babaya itaat ve hizmet, Rabbimizin çok önem verdiği, insanı dünya ve ahiret saâdetine ulaştırmaya vesile olacak en ehemmiyetli kulluk vazifelerinden biridir.

Öneminin bu kadar vurgulanmasına ve hakkında bunca ayet ve hadis olmasına rağmen anne-babaya itaat sınırsız ve koşulsuz değildir. Nitekim bu konuda Yüce Rabbimiz *"Biz insana anne babasına iyi davranmasını emrettik. Ama onlar, hakkında bilgi sahibi olmadığın bir şeyi bana ortak koşman için seni zorlarlarsa onların sözüne uyma! Sonunda dönüşünüz yalnız bana olacaktır. İşte o zaman, vaktiyle yapmış olduğunuz her şeyi önünüze koyacağım."*³⁶⁷ buyurmuştur. Ana babaya iyi davranma konusu Kur'ân'da anlatılan önemine binaen İslam da kulun öncelikli görevlerinden biri olduğu ortadadır. Lakin bu ayette anne ve babaya ihsanın vurgulanmasının bir sebebi de, böylesine önemli olan bir kulluk görevinde dahi tevhid inancının tersine ihlal edici veya

---

³⁶² el-Lokmân 31/14.

³⁶³ el-İsrâ 17/23.

³⁶⁴ el-Lokmân 31/14.

³⁶⁵ Taberî, *Câmiu'l Beyân fi Tefsîri'l Kur'ân*, 6/435.

³⁶⁶ Neseî, *Et-Tefsîr Fi't-Tefsîr*, 8/266.

³⁶⁷ el-Ankebût 29/8.

zedeleyci şekilde olamayacağı açık bir beyanla ortaya konulmuştur. Allah’a isyanın olduğu bir zemin ve harekette sıfatı ne olursa olsun hiçbir kula itaat yoktur. Bahsi geçen ayetin Sa’d bin Ebu Vakkâs’ın annesiyle yaşadığı bir olay üzerine indiği aktarılır. Yaşanan hadiseye göre Hz. Sa’d’ın müşrik annesi İslam’ın anne babaya itaate verdiği önemi uyunca evladının imandan dönmesi için anne hakkı diyerek yemeyi ve içmeyi bırakmıştır. Bu şekilde Hz. Sa’d’ın üzerinde inancındaki bir konudaki hassasiyet ile baskı kurmaya çalışmıştır. Bu eylemini günlerce sürdürmüş öyle ki açlıktan ve susuzluktan adım atacak takati kalmamıştı. Yakınları zorla birşeyler yedirmeye mecbur kalmışlardır. Her ne kadar müşrik olsa da annesinin bu durumuna çok üzülen Hz. Sa’d bu durumu Allah Rasulü’ne anlatmıştır. Nâzil olan bu ayetle Allah’a imanda sıfatı ne olursa olsun hiçbir kula itaatin olmayacağı net bir şekilde ifade edilmiştir. Bunun üzerine Hz. Sa’d annesine ne yaparsa yapsın İslam’dan dönmeyeceğini ve bu cefa’nın beyhude olduğunu söylemiştir.³⁶⁸

İnsan sadece dışarıdan gelen baskılara değil, bazen en yakınları olan ebeveyninin baskılarına mâruz kalarak da zor bir imtihandan geçirebilir. Öyle ki bu imtihan bazen insanın varoluş amacı olan inancını hedef alacak boyutlara kadar ulaşabilmektedir. Sonucu ve bedeli ne olursa olsun bir insan, Allah’a olan imanını ve itaatini sarıca hiçbir eylemde anne babası dahi olsa itibar etmemeli ve karşı durulmalıdır. Ayette konuya genel olarak değinilmesi burdan anne babanın inanç dışındaki ilahi buyruklara ters olan haram söz ve fiillerdeki isteklerine itaat edebileceği manası çıkartmaz. Zira genel bir kaide olarak Allah’a isyan niteliği taşıyabilecek hiçbir buyruğa itaat edilemez.³⁶⁹

İslam’ın iniş yıllarında bazı müşrik Araplar Müslüman olan çocuklarını hak yoldan döndürmek için onların üstünde baskı kurmakta ve işkenceler yapmaktaydı. Yukarıda bahsedilen ankebût suresinin bu ayetinde, bu konuya temas etmekte ve bu duruma maruz kalan mü’minlerin nasıl davranması gerektiğinden bahsedilmiştir. Böyle bir imtihana maruz kalmış bir mü’minin hem tevhid inancında sebat ederek bu doğrultuda sorumluluklarını yerine getirmesi hem de Allah’ın önem verdiği bir kulluk vazifesi olarak ebeveynlerimizin haklarına riayet etmek için samimi bir mücadele göstermenin evlâtlar için oldukça zor ama karşılığının büyük bir mükâfat olacağı unutulmamalıdır. Ayrıca bu

³⁶⁸ Tirmizî, “Tefsîr” 29/1; Ebu’l-Hasan el-Vâhidî, *Esbâbu’n-nüzûl*, çvr. Necdet Çağır, (İstanbul: Ketebe Yayınevi, 2020), 352.

³⁶⁹ Buhârî, “Ahkâm”, 4; “Cihâd”, 108; Müslim, “İmâre”, 39.

zorluğa göğüs germenin de bu dünya imtihanımızın bir parçası olduğunun her daim göz önünde tutmak gerekir.³⁷⁰

Özetleyecek olursak kendi rahatlarından önce yavrularının rahatını temin etmeye çalışan ebeveynimize karşı sorumluluklarımızı şöyle sıralayabiliriz:

1. Allah'ın rızasına ulaşmayı arzulayan bir mü'min için bu gayeye ulaşmada anne babaya itaat ve ihsan önemli bir eşiği teşkil etmektedir. Bu sebeple anne babamıza karşı en önemli vazifelerimizin başında onlarla iyi geçinmek, sağlıklı ve hoşgörüyeye dayalı bir iletişim kurmak gelmektedir. Nitekim sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır: *“Anne-babası veya her ikisinden birisi yanında ihtiyarladığı hâlde, Cennet'e giremeyip Cehenneme giden kimseye yazıklar olsun”*.³⁷¹

2. Anne-babaya iyi davranmak. Peygamberimiz (s.a.s.) “kime iyilik yapayım?” şeklinde art arda kendisine yöneltilen bir soruya her seferinde annene diyerek karşılık veren Allah Rasulü sorunun dördüncü kez tekrarlanması üzerine babana demiştir. Allah Rasulü'nün ısrarla aynı cevabı vemesi adeta anne babaya yapılan iyilikten ömür boyu asla vazgeçilmemesini ve bu amelin ihmal edilmemesini vurgular tarzdadır.³⁷²

3. İhmal etmeden yanlarında olup maddi ve manevi ihtiyaçlarına cevap vermek. Böyle durumlarda evlatların hiçbir zorluk karşısında yılmadan anne babalarının yanlarında olmaları insani bir sorumluluk olduğu kadar dini bir vazife olarak da önem arz etmektedir.³⁷³ Aciz ve muhtaç olarak dünyaya geldiğimiz zamanlarda anne babamızın bizler için yaptıklarını unutmadan vefa'nın yansıması olan bir hassasiyetle davranmalıyız.

4. Saygılı davranmaktır. Toplumsal kimliğimizi oluşturan örf ve âdetimize göre büyükleri saymak, küçükleri sevmek önemli bir yer teşkil etmektedir. Allah Rasulü ana-babaya yapılan saygısızlığı kul için zararını anlatmak için: *“Allah'a ortak koşmak, ana babaya yapılan saygısızlık etmek, haksız yere adam öldürmek ve yalan yere yemin etmek”*.³⁷⁴ buyurarak en büyük günahlar arasında saymıştır.

5. Sadece yanların da olmak ya da ihtiyaçları gidermek değil, bütün bunları yaparken onları kırıncı her türlü sözden ve imâdan uzak durmak gerekmektedir. Yani sadece maddi ihtiyaçlarını değil duygusal olarakta ihtiyaçlarını karşılamalıyız. Yapılan

³⁷⁰ Karaman, *Kur'an Yolu Tefsiri*, 4/256-257.

³⁷¹ Müslim, “Birr” ve “Sıla”, 9.

³⁷² Buhârî, “Edep”, 2.

³⁷³ el-Bakara 2/215.

³⁷⁴ Buhârî, “Eymân ve'n-nüzûr” 16.

işleri gösteren dil'in kullanılış tarzıdır. Anne babamıza karşı bazen söylenen kötü bir söz bütün iyilikleri boşa çıkartacak tahribata neden olabilmektedir. Bu yüzden Yüce Rabbimiz, ebeveynlerimize “öf” dahi dememeyi buyurmuştur. Bu ilahi emri destekler nitelikte Allah Rasül'ü (s.a.s); Anne-babaya küfretmenin büyük günahlardan olduğunu beyan etmiş ve bunun nasıl olabileceğini soran sahabiye de, Hz. Peygamberimiz (s.a.s); *“Biri başkasının babasına söver, o da tutar bunun annesine ve babasına söver”* diye cevap vermiştir.³⁷⁵

6. Öldüklerinde hayırla anmak, dua etmek.³⁷⁶ Görüldüğü gibi, hayatlarını, emeklerini maddi ve manevi kazanımlarını evlatları için seve seve feda eden, davranış ve tercihlerini kendileri için değil evlatlarının mutluluğunu ve geleceğini düşünerek seçen ebeveynlerimize karşı yaklaşımımız yüce Allah'ın ayet-i kerimede bizlere gösterdiği ilkelere uygun olmalıdır. Allah'ın huzuruna onların öfkesini kazanmış bir şekilde değil, rızalarına erişmiş bir şekilde çıkmanın gayretini sergilemeliyiz.

Başka bir ayette bu hakikat şöyle aktarılmıştır; *"Biz insana anne babasına en güzel şekilde davranmasını önemle emrettik. Çünkü annesi onu nice zahmetlere katlanarak karnında taşımış ve nice güçlüklerle doğurmuştur. Çocuğun ana karnında taşınması ve sütten kesilmesi otuz ay sürer. Nihayet insan güçlü kuvvetli çağına erişip kırk yaşına varınca şöyle der: “Rabbim! Bana ve ana-babama verdiğin nimetlere şükretmeyi ve seni hoşnut kılacak sâlih ameller işlemeyi bana nasip et. Soyumdan gelenleri de sâlih insanlar yap. Tevbe edip senin kapına döndüm ve ben tam bir teslimiyetle sana boyun eğenlerdenim.”*³⁷⁷

Rabbimiz bu ayette insana anne-babasına ihsanda bulunmasını bu konuda hatalar yapıp ağır bedeller ödmeden önce tavsiye de bulunarak doğru yolu göstermiştir. Bu tavsiyeyi verirken anne-babanın bu ihsanı neden hakettiğini ve neler yaptığına atıfta bulunmuştur. Bir annenin çocuğunu dünyaya getirme sürecinde ve sonrasında çektiği sıkıntılar ve katlandığı zorluklar, evladının bu saygı ve itaati göstermesi için haklı ve zorlu sebepler olarak sunulmaktadır. Ayette, özellikle çocuğun doğum süreci ile emzirilme süreci olan ilk otuz aylık dilim bu fedakârlıkların en yoğun olduğu zaman dilimi olarak vurgulanmaktadır. Böyle fedakâr insanlara karşı ihsanda bulunmak imanlı ve iyi insan olmanın belirgin bir özelliği olsa gerek. Ayette verilen bu tavsiye Kur'an'ın başka yerlerinde konun farklı yönlerini niteler tarzda tekrarlanmıştır. Bu ayette de

³⁷⁵ Buhârî, “Edeb”, 4.

³⁷⁶ el-İbrâhim 14/41.

³⁷⁷ el-Ahkâf 46/15.

"Yaptıklarının karşılığı olarak" beyanıyla vefanın iyilik ve dürüstlüğün bir yansıması olduğunu vurgulayarak bahsedilmiştir. Bu ayetin, Hz. Ebubekir'in ailesi, özellikle de anne-babası hakkındaki hassasiyetinin iniş sebebi olduğu aktarılmaktadır. Aktarılan rivayete göre Hz. Ebubekir birçok Müslüman köleyi satın alarak özgür bırakmış, böylelikle bu kişiler imanlarını yaşama ve İslam'a hizmet etme fırsatı bulmasına vesile olmuştur. Tüm bu çabası ve samimiyeti karşılığında da Allah'tan ne dilediyse Allah ona nasip etti. Hz. Ebubekir'in Allah'tan en büyük isteklerinden biri de ailesinden kimsenin cahiliye inanç ve bataklığında kalmayarak iman nuruyla aydınlanmasıydı. Allah bu dileğini kabul etti ve babası Ebu Kuhafe, annesi Ümmül Hayr ve çocukları dâhil olmak üzere tüm ailesi iman etmiştir. Hz. Ebubekir'in bu durumu ve hak katındaki derecesi ile hiçbir sahabeye nasip olmamış bir lütfâ mazhar olmuştur.³⁷⁸

Anne ve babaların evlatları üstündeki hakları o kadar çoktur ki evladı ne yaparsa yapsın karşılığını tam anlamıyla ödemiş sayılmaz. Yüce dinimiz cenneti annelerin ayaklarına sermiş, baba duasını peygamber duasına benzetmiştir, İslam'ın ana-babaya ne kadar değer verdiğini görmekteyiz. Öyleki İslam, anne ve babamıza karşı her zaman iyi davranmayı, arzu ve isteklerini (imkân dâhilinde) yerine getirmek, gönüllerini hoşetmeyi, onlardan dua almayı ve dua etmeyi, evlat olarak yapmamız istenen hem insani hem dini vazifelerimizdir. Buna binaen onlara karşı kırııcı konuşma ve olumsuz davranışlarda bulunmayı, onlarla ilişkiyi, onlara karşı gelerek isyankâr davranmayı büyük günahlardan saymıştır. Bununla birlikte anne baba dışında onların vesilesi ile olan yakın akrabalarından başlayarak tüm aile üyelerinin büyüklerine saygı küçüklerine sevgi göstermekte sorumluluklarımız arasındadır.

Modern toplumda, ilişkilerin mekânîlik içinde adeta samimiyeti kaybedercesine yaşadığı, iletişim imkanlarımızın artmasına rağmen iletişimin azaldığı, bu dönemde ebeveynlerimizin ve büyüklerimizin bizlerin yakınlığına, sevgisine daha fazla ihtiyaç duymaktadırlar. Onlara olan sevgimizi onlar yanımızdayken / sağ iken göstermemiz onları yalnızlık fikriyatına kapılmaktan kurtarma çabamız en doğru hareket ve tercihlerimizden olacaktır. Sevgi ve şefkatle bezenmiş bu çaba, onları manevi olarak daha güçlü hâle gelemesin büyük katkı sunarak yaşma daha pozitif tutunmasına imkân sağlayacaktır. Ancak bu şekilde yuva tüm aile fertlerinin manevi olarak doyduğu, çağın getirisi olan mental ve beden yorgunluğunun giderildiği mutlu ve huzurlu aile ortamı oluşabilecektir.

---

³⁷⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5/18-23.

Daha önce ifade ettiğimiz gibi, toprak tohum, tohum yağmura, yağmur buluta ne denli ihtiyaç duyarsa evlatta anne ve babasına o kadar ihtiyaç duyar. Onları sevgilerini yüreğimizde hissederek ve bu sevgiyi hâl ve hareketlerimizle yansıtabilirsek ana babamızı memnun etmiş ve rızalarını kazanmış oluruz.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUR'AN'DA AİLE HAYATI

3.1. Evlenme

İslam'ın evliliğe ve aile hayatına büyük önem verdiği ve evliliği teşvik ettiği bilinmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de bu hususta şöyle buyurulmaktadır: “Sizden bekâr olanları, kölelerinizden ve cariyelerinizden durumu uygun olanları evlendirin. Eğer bunlar yoksul iseler, Allah onları lütfuyla zenginleştirir. Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir.”³⁷⁹ Bu ayette toplumsal ahlakın en önemli unsurlarından biri olan iffetin muhafazası için etkili olabilecek en kıymetli yoldan(evlilikten) bahsedilmiştir. Ayetten bu yolun zamanı gelen ve bir sakıncası olmayan her insanın evlenmesi olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Tefsirlerde ayette vurgulanan “evlendirin” hitabının bu durumdaki insanların velisi konumunda bulunan kişilere yönelik bir uyarı olduğu üzerinde durulmuştur. Bu velilere sorumlulukları hatırlatılmıştır.³⁸⁰ Evliliğin öneminin bu kadar üzerinde durulması ve ailenin toplumun tamamını etkileyen mühim bir kurum olması, bu işin sadece velilerle sınırlandırılmanın ötesinde özelde velilerin genelde toplumun bir sorumluluğu olduğu düşüncesini bize hissettirmiştir. Çünkü ailenin ifsadı toplumun bozulmasına ve güç kaybetmesine neden olacaktır.

Toplumlar incelendiğinde evlilik için insanların önüne çıkan en büyük sorunlardan biri maddi imkânsızlıklardır. Bu maddi imkânsızlıkları olan insanlar bu giderlerin altından kalkamayabilirler, daha ötesi böyle bir erkeğe toplumda kız verilmek istenmeyebilir. Bu da yuva kurma girişiminde bulunan kişinin, maddi imkânsızlıklar yüzünden istenmemesi veya ağır külfetin altından kalkamamasıyla bunalıma girmesine, ruhsal sorunlar yaşamasına sebep olabilmektedir. Böyle problemler yaşayan insanlar toplumlar için büyük bir tehlike arz etmektedir. Bu gerçek bize bu konuda muhatapın yakından uzağa toplumun tamamı olduğunu göstermektedir. İslam âleminde her insan belli ölçülerde var olan refahı ortalama düzeyde yaşama hakkını sahiptir. Bu yüzden el ele verilince bireysel olarak aşılmaz gibi görülen sorunlar daha hızlı ve kolayca çözülmektedir. Toplumsal olarak iyilikte yardımlaşmak ilkesi ile bu şekilde davranmak yoksulluğun evlilik için bir engel olmasının önüne geçecektir. Zenginlik veya fakirlik gelip geçici, bu gün fakir olan yarın zengin olabilmektedir. Önemli olan toplumsal huzur

---

³⁷⁹ en-Nûr 24/32.

³⁸⁰ Taberî, *Câmiu'l Beyân fî Tefsîri'l Kur'ân*, 6/143-144; Cessâs, *Ahkâmü'l Kur'ân*, 8/41-42.

ve güveni sağlamaktır.³⁸¹ Bunun için de imkânı olmayanlara yardım etmek ve bunu toplumsal ilke hâline dönüştürebilmek büyük bir adım olacaktır. Yukarıdaki ayeti bu açıdan da değerlendirmek uygun olacaktır.

Kur'ân-ı Kerîm'de yukarıdaki ayetin dışında evliliğin önemi konusunda, insanın iç huzuru olduğunu, sevgi ihtiyacının karşılanarak ruhsal bütünlüğün sağlandığını, çocuk gibi ailenin meyvesi sayılan nimetlerle donatılarak insanı güçlendirdiğini ifade eden başka ayetler de bulunmaktadır.³⁸² Kur'ân'da geçen ayetlerden hareketle İslam'da evliliği teşvik eden unsurlar arasında iffetin muhafazası, haram ilişkilerden sakınılması ve helal yollarla duyguların tatmini, neslin devamının sağlanması, insanın fitrî bir ihtiyaç olarak yalnızlık duygusundan kurtularak, duygusal birlikteliğe ihtiyaç duyması³⁸³ gibi öğeler üzerinde durulduğunu görmekteyiz.

Hiz. Peygambere (s.a.s.) bakıldığında, onun evliliği teşvik ettiğini³⁸⁴ ve nikâhın kendisinin sünneti olduğunu belirttiğini³⁸⁵ görürüz. Hiz. Peygamber, (s.a.s) evliliğe gücü yeten kimselerin vakit kaybetmeden evlenmesi gerektiğini, çünkü evliliğin, İslam'da haram ve büyük günah olarak kabul edilen evlilik dışı ilişkilerden bireyi güçlü bir şekilde koruyacağını,³⁸⁶ evlenmeye gücü yetmeyenlerin ise oruç tutmasının hayırlı olacağını³⁸⁷ dile getirmektedir.

Başka bir hadiste ise eş seçimi konusunda ehemmiyet verilmesi gereken hususun kişinin manevi boyutu olan dindarlığının olduğuna dikkat çekilmiş. Kadın ile manevi yönünün yanında güzelliği, malı, soyu gibi sebeplerden dolayı da evlenebileceği ama bunlardan en hayırlı olanının salih bir kadın olduğu vurgusu yapılmaktadır.³⁸⁸

Sonuç olarak gerek Kur'an'da gerekse peygamberimizin hayatında evliliğin üzerinde önemle durulduğu ve dikkat çekildiği net bir şekilde görülmektedir. Ayrıca Kur'an ve sünnette evliliğin temelini İslama dayandırılması, bizim kültürümüzde kız isteme törenlerinde yaygın olan, "Allah'ın emri peygamberin kavliyle" ifadesiyle yer edinmiştir. İslam'da günlük hayata dair pek çok düzenleme, Kur'ân ve sünnetin çizdiği sınırlar içerisinde, zamana ve şartlara göre toplumun içtiğine bırakılırken, evlilik ve

³⁸¹ Karaman, *Kur'ân Yolu Tefsiri*, 4/76.

³⁸² bk. el-Nahl 16/72; er-Rûm 30/21

³⁸³ el-Arâf 7/189; en-Nûr 24/33; er-Rûm 30/21.

³⁸⁴ Buhârî, "Nikâh", 1.

³⁸⁵ Buhârî, "Nikâh", 2.

³⁸⁶ Buhârî, "Savm", 10; Buhârî, "Nikâh", 2.

³⁸⁷ Buhârî, "Nikâh", 3; Müslim, "Nikâh" 1, 3.

³⁸⁸ Buhârî, "Nikâh", 15; Müslim, "Radâ", 53.

aileyi ilgilendiren hükümlerin çoğu doğrudan Kur'ân tarafından belirlenmiştir. Ortaya konan bu hüküm, bizzat Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından ayrıntılı bir şekilde uygulanarak insanlığa gösterilmiştir. Bu da İslam'ın bu konuya farklı bir önem verdiğini açıkça göstermektedir. Aile ve evlilik ayetlerinin özellikle Bakara ve Nisâ surelerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu ayetler incelendiğinde, Kur'ân'ın, aileyi oluşturan evliliğin öncesi, evlilik sürecinin ve evliliğin sonlandırıldığı süreçlerin ayrıntılı bir şekilde işlendiği ve üzerinde sıklıkla durulduğu görülmektedir. İslam hukukunda evlilik ayrıntılı bir şekilde işlenmiştir. Konunun uzmanı âlimlerce nikâhın dini anlamı ve hükmü, sınırları, öğeleri, gerektirdikleri ehemmiyetle incelenmiştir. Bu alandaki bazı konularda görüş birliği hâkimken, bir bölümünde de farklı görüşler delilleriyle zikredilmiştir. Bu farklı görüşlerin oluşmasında islam toplumlarının çok çeşitli coğrafyalara yayılması, insanların içinde bulunduğu sosyal, ekonomik, kültürel farklılıklar ve fitrattan gelen farklı algılama özellikleri etkili olmuştur.³⁸⁹

3.1.1. Evliliğin Gayesi

Evlilik, insanoğlunun fitrî olarak kendisinde var olan cinsellik arzusunun ve ihtiyaç duyduğu bir arada yaşama isteğinin hayata yansıyan meşru gereğidir. Dünyanın ıslahı ve inşası, neslin devamı ancak bu şekilde sağlıklı bir zeminde mümkün olacaktır. Bu öneme binaen İslam dini gerekli şartları taşıyan her erkeğin evlenmesini teşvik eder. Kaçınılmaz olmadıkça da boşanmaya sıcak bakmaz. Yüce Allah, “...Size *helâl olan kadınlarla evlenin...*”³⁹⁰ ve “*Bekârlarınızı evlendirin...*”³⁹¹ gibi emirlerle, insanları bu alana yönlendirmeye ve özendirmeye çalışmıştır.³⁹²

3.1.2. Evliliğin Önemi

Hz. Peygamberimiz'in (s.a.s.) dile getirdiği birçok hadis-i şerifinde nikâh sünnetinin önemine dikkat çektiğini ve özellikle gençler olmak üzere insanlığı evliliğe teşvik ettiği görülmektedir. Mesela, “*Nikâh benim sünnetimdir. Bundan yüz çevirenler benden değildir.*”³⁹³ demek suretiyle, özellikle bu saâdet yuvasını oluşturmaktan kaçınanlar için, kendisinin ve diğer peygamberlerin yolunu terk ettiğini beyan ederek bir nevi böyle bir tercihin tehlikesine işaret etmiştir. “*Gençler! Sizden durumu müsait olan hemen evlensin.*

³⁸⁹ Ahmet Rıfat Geçioğlu, Ertuğrul Döner, “İslam’da Evlilik ve Aile Bağlamında Günümüzde Tartışılan Konular Üzerine Psiko-Sosyal Değerlendirme”, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (Aralık 2019), 606.

³⁹⁰ en-Nisâ 4/3.

³⁹¹ en-Nûr 24/32.

³⁹² Süleyman Ateş, “Kur’ân-ı Kerîm’de Evlenme ve Boşanma ile İlgili Ayetlerin Tefsiri”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 23/ 1978, 221.

³⁹³ Buhârî, “Nikâh”, 1; Müslim, “Nikâh”, 5; Nesâî, “Nikâh”.

Zira evlilik gözü (haramdan) çevirir ve iffetin korunmasına daha çok vesile olur.”³⁹⁴ hadisinde ise, iffetli olmada evliliğin rolünü belirtmiştir. Bir başka hadiste de “*Her kim evlenirse dininin yarısını tamamlamıştır...*”³⁹⁵ buyurarak, evliliğin manevi anlamda insanı ulaştırdığı seviyeyi göstererek kazanımının büyüklüğü vurgulanmıştır. Fıtrî olarak şehvi duyguları ile yaşayan her insanın helal yol ile doyurulmadığı sürece haram olan ilişkilere düşme ihtimali katlanmaktadır. Bu nedenle evliliğin terkinin bir açıdan toplumsal bir fitne olarak gören Allah Rasulü, kendini Allah’a adamak sebebiyle olsa bu sünnetinden yüz çevirmeyi doğru bulmayarak yasaklayarak itidal yolunu göstermiştir.³⁹⁶

Muhakkak ki evlilik, her zaman aynı sonucu vermesede insanın neslinin sağlıklı aktarılması ve her açıdan sağlam bir neslin yetişmesi için atılacak en önemli ve etkili adımların başında gelmektedir. İnsanın her yaşta olmakla birlikte özellikle gençlikte şehvi duygularının yoğunluğu ve arzusuyla yaşadığı bir ortamda evliliğin geciktirilmesi, zorlaştırılması veya ruhbanlıkta olduğu gibi yasaklanması toplumsal olarak büyük arızalara sebebiyet verecektir. Meşru bir yol ile bu duygularına cevap bulamayan insan, herkes için potansiyel bir tehlikeye dönüşecektir. Yaşayamadığı duyguların sebep olduğu gerginlikle istenmedik alan ve işlere kalkışabilecektir. Sadece davranış olarakta değil sağlık açısından da insana büyük sıkıntılar doğuracağı aşikârdır. Aile müessesesi toplumun huzuru ve güven sigortasıdır. Nitekim bu hakikat Cenab-ı Hakk tarafından şöyle ifade edilmektedir: “*Kaynaşmanız için size kendi cinsinizden eşler yaratıp aranızda sevgi ve merhamet peyda etmesi de O’nun (varlığının) delillerindendir. Doğrusu bunda, iyi düşünen bir kavim için ibretler vardır.*”³⁹⁷ Allah Teâlâ bu ayet-i kerimede, kadın ve erkeğin birbiri için ve uyumlu olma potansiyeli ile yaratıldığını bildirerek bunun büyük bir nimet olduğu vurgulanmaktadır. Ayetin “*Onlarla ısınp kaynaşasınız*” diye ifade edilen kısmında eş olmanın gayesi vurgulanmakta ve evlilik için adım atan bireylerin beraber çıktıkları bu ortak hayat yolunda kendi huzur ve mutlulukları için birbirlerini birer fırsat olarak görmeleri gerektiğini hatırlatmaktadır. Bu yolda mutluluğun sırrı da bu olsa gerek. “Sevgi ve şefkat duyguları” şeklinde çevirdiğimiz meveddet ve rahmet kelimeleri ile ilgili olarak yapılan birçok yorum vardır. Bunların ortak noktası şudur: Önceki hayatlarında birbirini tanımayan veya kısıtlı tanıyan iki yabancı insanın eş olma hissini

³⁹⁴ Buhârî, “Savm”, 10; “Nikâh”, 2; Müslim, “Nikâh”, 1-3; Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 2; Tirmizî, “Nikâh”, 1; Nesâî, Sıyâm, 43; Nikâh, 3; İbn Mâce, Nikâh, 1; Ahmed b. Hanbel, I, 57, 378, 424, 425, 432.

³⁹⁵ Ebu’l-Kâsım Müsnidü’l-dünyâ Süleyman b. Ahmed b. et-Taberânî, *el-Mu’cemü’l-Vasît*, Tahk., Târik b. İvadiyyah Abdulmuhsin b. İbrahim, (Kahire: Dârü’l-Harameyn, 1415), VII, 332, VIII, 335.

³⁹⁶ Tirmizî “Nikâh”, 3.

³⁹⁷ er-Rûm 30/21.

yakalayabilmesi, kan yoluyla oluşan akrabalıktan çok daha öte duygularla gerçekleşebilecek bir hakikattir. Bu öyle bir hakikattir ki öncesindeki bütün yakınlıkların ötesine geçen bir bağlanma duygusunu doğurmaktadır. Bu bağlanmanın getirdiği sevgi, saygı ve güven duyguları ile neslin devamının sağlanması Allah tarafından insanlığa verilmiş büyük bir lutuf ve ikramdır.³⁹⁸

Kadın ve erkeğin birbirlerine yabancı veya uzak kalması değil sağlıklı ve helal bir düzlemde beraber olması insan fitratına ve toplumsal düzene daha uygun olacaktır. Yüce Rabbimiz Kur’ân-ı Kerîm’de *“İçinizde bekâr olanları, köle ve cariyeleriniz arasında elverişli olanları evlendirin. Yoksulluk içinde iseler Allah (c.c) onları lütfu ile ihtiyaçtan kurtarır.”*³⁹⁹ Allah Rasulü durumu olup imkân bulanların evlenmesini tavsiye ederek, evliliğin zinadan ve haramdan korunmak için etkili bir yol olduğunu belirtmiştir.⁴⁰⁰ Ailenin korunması için iffetin korunması gereklidir. Bunun için de alınacak ilk tedbir nikâhtır. Yukarıdaki ayetin Elmalılı tefsirinde evliliğin önemi şöyle anlatılmaktadır. İçinizde bekâr kadın ve erkekleri münasip olan denkleriyle evlendirin ki gayr-i meşru çirkin işlere meyletmesinler. Evlilik neslin devamını sağlayan bir vesile olduğu gibi bireyleri ve toplumu ifsat edici fitne ve günahlardan koruyan sağlam bir kaledir. Bu nedenledir ki zorlaştırılmayıp kolaylaştırılmalı, azaltılmayıp yaygınlaştırılmalıdır.⁴⁰¹

Öte yandan sağlıklı ve istendik nesillere kavuşmak, ancak usulüne uygun olarak sorumlulukların pay edildiği helal bir evlilikle bir araya gelmiş kadın ve erkeğin ortak çaba ve özverisiyle mümkün olacaktır. Evlilik dışı ilişkilerle meydana gelen çocuklarda ahlaki, insani ve sosyal ilişkiler konusunda daha çok sorun gözlenmektedir. Bu sorunların toplumsal boyuta yansımalarının önündeki en güçlü ve etkili önlem helal bir nikâh ile kurulan yuvalardır. Kadın ile erkeğin nikâh dışı ilişkiler sağduyusunu kaybetmemiş her toplumda çirkin görülerek büyük günahlar arasında sayılarak uzak durulmaya çalışılmıştır.

Tarih boyunca insanlık kadınla erkeğin nikâhsız birlikteliği olan zinayı ya defeatle işlemiş ya da bu çirkin fiil üzerinden kazanç sağlayarak menfaat elde etmeye çalışmıştır. Yüce rabbimiz Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyurmuştur; *“Evlenme imkânını bulamayanlar ise, Allah, lutfu ile kendilerini varlıklı kılincaya kadar iffetlerini korusunlar. Bedelini ödeyerek hür olmak isteyen köle ve cariyelerinizin –kendilerinde hayır görürseniz- tekliflerini kabul ediniz. Allah’ın size verdiği mallardan siz de onlara veriniz. Namuslu*

³⁹⁸ Kur’ân Yolu Tefsiri, 4/303.

³⁹⁹ en-Nûr 24/32.

⁴⁰⁰ İbn Mâce, “Nikâh”, 8; Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 1.

⁴⁰¹ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 4/248.

yaşamak isterlerse, dünya hayatını geçici menfaati için onları fuhuşa zorlamayın...”⁴⁰²

Aktarılan bir rivayete göre Abdullah b. Übeyy b. Selül adındaki biri hizmetini yapan cariyelerini yabancı erkeklerle nikâhsız ilişki yaşamaya zorluyormuş. Mağdur ve mazlum olan bu cariyeler durumlarını ve duydukları rahatsızlıkları Allah Rasulüne aktarmışlar ve bu şikâyet üzerine bu ayet indirilmiştir. Bu ayetin bir önceki ayet ile birleşmesiyle anlamı şu mânâyâ gelir: Yukardaki emirleri ihmal etmek namuslu kimseleri istemeyerek zinaya sürüklemeye yakın kötülüğe sebep olur. O hâlde burada günah kimin? Zorlanarak mağdur olanın mı? Zorlayarak zalim olanın mı? İkisinin de mi? Kim onları baskı altında bırakarak bu günaha sürüklerse şüphe yok ki Allah, zorlanarak rızaları olmadan sürüklendikleri bu işten dolayı o mazlumlar için çok bağışlayıcı çok affedicidir. Yani yapılan fiilin zorlayan için de zorlanan için de günah bir fiil olduğunda şüphe yoktur. Fakat bu günaha zorlanan o mazlumların bu işte rızaları olmadığı hâlde baskı altında yaptırıldıkları için özür sahibidirler. Bu mazeretle bağışlaması ve merhameti sonsuz olan Allah yanında bağışlanmaya ve merhamet edilmeye layıktırlar.⁴⁰³

Allah’ın rızasını kazanmak gayesiyle yaşayan bir insan için şartlar ne olursa olsun asla gayr-i meşru olan ilişkilerle şehvi ihtiyaçlarını gidermemeye çalışmamalı, sabırla meşru bir zemin buluncaya kadar iffetini muhafaza etmeye çalışmalıdır. Dahası kendi için helal olmayan bu yola hiçbir insanı zorlamamalı ya da sevk etmemelidir. Sıfatı ne olursa olsun insan onuru ve haysiyeti taşıyan cariyelerin de bu işe zorlanmamasını murad eden Allah, efendilerinden onlar için özgürlük yolunun kolaylaştırılmasını istemektedir. Bedellerini ödedikleri takdirde serbest kalma taleplerinin kabul edilmesini emreden Yüce Rabbimiz onları böyle çirkin bir işe sürüklemeyi yasaklamaktadır. Bu emir sahâbe ve sonraki neslin birçok büyük âlimi tarafından bağlayıcı kabul edilmiştir. Taberî de bu görüşe katılmıştır.⁴⁰⁴ Toplumda yaygın bir âdet olması gerçeğinin etkisinde kalan bazı müctehidler ise kıyaslamalar yaparak emrin bağlayıcı olmadığını savunmuşlardır.⁴⁰⁵ Zina, kadının itibarını kaybettirerek onun toplumda para kazanmak için veya şehvî duyguların tatmini için bir araç olarak görülmesi gibi yanlış algılama ve uygulamaların merkezine koymaktadır. Kadının en kıymetli sıfatı olan annelik haysiyetini ayaklar altına almaktadır. Zinanın yaygın olduğu toplumlarda:

⁴⁰² en-Nûr 24/33.

⁴⁰³ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 4/249-250.

⁴⁰⁴ Taberî, *Câmiu’l Beyân fî Tefsîri’l Kur’ân*. 6/145-46

⁴⁰⁵ *Kur’ân Yolu Tefsiri*, 4/77-78.

- Nesiller karışması ile gerçek babasını bilmeyen çocuk sayıları artar. Yaşanan ilişkinin hukuki bir bağlayıcılık olmadığı için babalar evlatlarına sahip çıkmayabilirler.
- Baba nimetinden mahrum kalan çocuklar insani ihtiyaçlarını temin etmede, korunaklı bir alanda büyümede eksiklik yaşayabilir, ihtiyaç duyduğu baba şefkati ve terbiyesinden mahrum oldukları için asilik yaparak çevreye zararlı bireylere dönüşebilirler.
- Aile bağları belirgin olmadığı ve meşru bir nikâha dayanmadığı için çocukların miras hakkı zâyî olur.
- Erkek gayr-i meşrû bir ilişki sonucu doğacak çocuğun mes'uliyetinden kaçabilir. Annenin ise süreç gereği böyle bir durumu olmadığı için bütün yük ona kalır bu da kadın için ağır bir sorumluluk olur.
- Toplumun temeli olan aile kurumları oluşmayacağı veya zina sebebiyle var olan aileler de dağılacağı için toplum hızlı bir çöküş ve ifsat yaşayarak büyük zarar görür.
- Bir insanın ancak sıcak bir aile ortamında kâmil manada sahip olabileceği sevgi, saygı, hürmet, paylaşım ve yardımlaşma gibi duygusal ihtiyaçlar, ailenin dağılmasıyla yeterince karşılanmaz. Bu da insanların için hayatı boyunca travmatik problemlerin oluşmasına neden olabilecek bir durumdur.
- Belirsiz olan akrabalık ilişkileri sonucunda İslam'ın haram kıldığı birinci derece hısımlık yakınlığı olan bireylerin bilmeden evlenme durumları oluşabilir.
- Zina ile İslam dininin ayrı bir ehemmiyet verdiği akrabalık bağları zedelenir veya belirsizleşerek ortadan kalkar. Çocuk sadece anne tarafı ile beraber olacağı için baba tarafındaki akrabaları ile bir iletişimi olmaz. Bu da baba ve akrabaları gibi çocuk için güven figürü olan bir kalenin kaybedilmesi olacaktır.
- Zina gibi anlık zevkler için rastgele yapılan anlık davranışlar, bu fiili yapan kişilerin çevresi tarafında kıskançlıkla karşılık bulabilir. Bu da insanların fitratında olan kıskançlığın dışa yansıyan namus söylemleriyle kavga veya

cinayet gibi toplumdaki birlikteliği bitiren kötü hasletlerin yönelmesine neden olabilir. Nitekim hayatta birçok örneği mevcuttur.⁴⁰⁶

3.2. Evlilik Akdi: Nikâh

Kadın ve erkeğin belli kurallar çerçevesinde karşılıklı sözleşmesi olan evlilik akdini ifade etmek için hadislerde nikâh kelimesinin kullanıldığını görmekteyiz. Hz. Peygamberimiz (s.a.s.) nikâhın önemini vurgular nitelikte tüm peygamberlerin ortak sünneti olduğunu beyan etmiştir.⁴⁰⁷ Rabbimizin insanın varoluş özellikleri arasına koyduğu bir kanun olarak evlilik, dinen aralarında nikâh engeli olmayan kadın ve erkeğin ortak bir hayat kurmak ve sorumlulukları paylaşmak için bir araya gelerek yaptıkları anlaşmanın adıdır.⁴⁰⁸ İslam Hukukunda bu sözleşmeye “Nikâh akdi” denilir. Çağdaş hukukçulardan Muhammed Ebu Zehra evlilik akdini şu şekilde tarif etmiştir: *“Evlilik akdi, kadın ile erkek arasında birlikte yasama ve yardımlaşmanın helalliğini ifade eden ve her iki tarafın hak ve sorumluluklarını belirleyen bir akittir.”*⁴⁰⁹ Nikâh kadın ve erkek birlikteliğini meşru bir zemine oturtan ve iffetin ve neslin korunabilmesi için vazgeçilmez bir akittir. Kadın ve erkek birlikteliği ancak nikâh ile helalleşir. Nitekim Rabbimiz bu konuyu bizlere şöyle açıklıyor; *“...Sizin için temiz olan kadınlardan nikâhlayın...”*⁴¹⁰, *“...Gayri meşru ilişkide bulunmak veya gizli dost tutmak şeklinde değil de meşru bir nikâhla mümin kadınlardan iffetli olanlar ile sizden önce kendilerine kitap verilenlerden iffetli olanları –mehirlerini verdiğiniz takdirde- size helaldir.”*⁴¹¹ Ayetlerden anlaşılacağı üzere nikâh, erkek ve kadının helal birlikteliğidir. Yukarıdaki ayetler; müminlerden özgür ve iffetli olan (muhsane) kadınlar, kızlar ve kitap ehlinde olan muhsaneleri de gönül rızaları ve iyilikle nikâhlayınız anlamına gelmektedir. Kadınlar, Allah’ın yasakladığı evlilik dışı ilişkiler ile bir araya gelmemek ve mehir gibi evlilik haklarını vermek suretiyle helalinizdirler.⁴¹² Hz. Peygamberimiz (s.a.s.) nikâhın birbirini seven kişiler için önemini şöyle vurgulamaktadır: *“Birbirini seven (çiftlerin birleşmesi) için nikâhtan daha iyi bir çözüm yoktur.”*⁴¹³ Bütün bunlara göre ideal bir ailenin oluşabilmesi ve temiz bir neslin yetişebilmesinin çözüm yolu nikâhtan başlar.

⁴⁰⁶ Süleyman Uludağ, *İslam’da Emir ve Yasakların Hikmeti*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2021), 171-172.

⁴⁰⁷ Buhârî, “Nikâh”, 1; Tirmizî, “Nikâh”, 1.

⁴⁰⁸ bk. er-Râd 13/38, en-Nahl 16/72, er-Rûm 30/21.

⁴⁰⁹ Ebû Zehre, el-Ahvâlü’ş-Şahsiyye, 17.

⁴¹⁰ en-Nisâ 4/3.

⁴¹¹ el-Mâide 5/5.

⁴¹² Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 2/541-543.

⁴¹³ İbn Mâce, Nikâh 1; Beyhakî, es-sünenü’l-kübrâ, 7/120.

Evliliğin daimi olması ve huzur içinde devam etmesi için Peygamberimiz (s.a.s) eşler arasında denklığe dikkat edilmesini ve evlenmeden önce eşlerin birbirlerini görmelerini tavsiye etmiş,⁴¹⁴ velisiz nikâh akti yapılmamasını⁴¹⁵ mutlaka kadının da rızasının alınmasını ve evliliğin ciddi bir sebep bulunmaksızın sona erdirilmesinden Allah'ın hoşnut olmadığını belirtmiştir.⁴¹⁶ Sünnette, en az iki şahit huzurunda alenî olarak⁴¹⁷ gerçekleştirilmesi istenen nikâh akdi belli bir merasime tâbi tutulmamış, ancak evliliğin ilân edilmesi, bir konuşma yapılması, bu vesileyle dost ve akrabaya ziyafet verilmesi, def vb. aletlerle eğlenilmesi tavsiye edilmiştir.⁴¹⁸ Hz. Aîşe'nin konuya ilişkin açıklamasında cahiliye devrindeki nikâhları şu şekilde anlatıyordu: Cahiliye Araplarında nikâhlar dört şekilde olmaktadır. Yaygın olanı İslamın da kabul edip meşru saydığı şekilde erkeğin kızı velisinden isteyerek helal bir akitle ve mehrini vererek nikâh kıymasındır.⁴¹⁹ Bu normal ve masum olanıydı. Bunun yanında vicdana sığmayan ve insanlık onurunu zedeleyerek kadını hiçe sayan nikâh sayılan sapkınlık boyutuna varan uygulamalarda vardı.

Bunları şöyle sayabiliriz: Toplumda soylu konumunda olmayan ve bu durumunu soylu bir çocuk sahibi olmakla giderebileceğini düşünenlerin, nikâh saydıkları bir âdetleri vardı. Buna göre bu durumdaki bir erkek hanımı hayızda temizlenince soylu bir erkeğin yanına gitmesini ve onla ilişki yaşamasını ister. Bu iş gerçekleşince bir süre ondan uzak kalarak hamilelik durumunun ortaya çıkmasını beklerdi. Daha sonra dilerse o kadınla evlilik hayatı yaşamaya devam ederdi. Bu uygulamadaki asıl amaç soylu bir çocuk sahibi olma düşüncesidir. Bu adı nikâha nikâhu'l-istibza'dır.⁴²⁰

Diğer bir nikâh çeşidi şöyleydi: Bir grup erkek toplanarak anlaştıkları bir kadının evine giderler. Her biri ayrı ayrı o kadınla temasta bulunurlardı. Şayet kadın bu birliktelikler sonucu hamile kalırsa, doğum yaptıktan sonra kendisi ile temasta bulunan o erkekleri çağırırdı. Mecburen gelmek zorunda olan erkeklerden dilediği birine çocuğu nisbet ederek bu çocuk senindir derdi. Adam da bunu itiraz etmeden kabul ederdi.

⁴¹⁴ Buhârî, "Nikâh", 15; İbn Mâce, "Nikâh", 6.

⁴¹⁵ Buhârî, "Nikâh", 36.

⁴¹⁶ Ebû Dâvûd, "Tâlâk", 3; Nesâî, "Tâlâk", 34.

⁴¹⁷ Ebû Dâvûd, "Nikâh", 19.

⁴¹⁸ Tirmizî, "Nikâh", 6; Müslim, "Nikâh", 79.

⁴¹⁹ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l Bârî bi-Şerhi Sahihi'l Buhârî*, (Beyrut: Daru'l -Ma'rife, 852/1449), thk. Abdulaziz b. Abdullah. Baz), 9/185.

⁴²⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l Bârî bi-Şerhi Sahihi'l Buhârî*, (Beyrut: Daru'l -Ma'rife, 852/1449), (thk. Abdulaziz b. Abdullah. Baz), 9/185.

Diğer dördüncü nikâh çeşidi şöyleydi: Yukarıdaki nikâh çeşidine benzer başka bir âdetti. Toplumda nikâhsız olarak her erkekle ilişkiye giren fahişe diye tabir edilen kadınlar vardı. Bu kadınlar çok sayıda erkekle beraber olurlardı. Daha sonra hamile kaldıklarında o erkekleri toplayarak kâifler⁴²¹ çağrılırdı. Kaifler çocukla oraya gelen erkekleri karşılaştırırlardı ve birine bu çocuk senin diyerek soyuna dâhil ederdi. Seçilen erkek de bunu kabul ederdi. Cahiliye devrinde bu gibi akıl almaz, insanlık onur ve haysiyetiyle bağdaşmayan, kadını cinsel bir metâ olarak itibarsızlaştıran uygulamalar vardı. İslam geldikten sonra cehalet kokan bütün bu uygulamaları kaldırarak sadece birinci olarak saydığımız nikâh şekline müsaade ederek devam ettirmiştir.⁴²²

İslam dini, insanlığa her zaman samimi ve iyi ilişkiler içerisinde bulunarak güçlü toplumlar olmayı, birbirimiz ile yardımlaşmayı, kaynaşmayı ve güçlü bağlar kurmayı emretmiştir. Kur’ân-ı Kerîm de bu konuda da şöyle buyrulur: “*Siz iyilikte yardımlaşın, kötü amellerde ise yardımlaşmayın.*”⁴²³ Müslüman elinden ve dilinden insanların güvende olduğu ve kendisiyle kolaylıkla muhabbet kurulabilen insandır. Ancak insanların akılları, ahlakları, anlayışları, kültürleri ve seviyeleri farklı farklıdır. Bunlar dikkate alındığında beşerî ilişkilerimizi geliştirip toplum hayatımızı bir düzene koyarsak, hasretinde olduğumuz sevgi, kardeşlik ve barış gibi güzel özellikler kendiliğinden meydana gelecektir.⁴²⁴ Arzulanan bu hususları barındıran bir toplum olabilmek, kadın ve erkeğin meşru olarak bir araya gelmesinin ve sağlıklı bir yuvanın ilk şartı olan nikâh ile mümkün olacaktır.⁴²⁵ Bu şekilde hukuki bir zemine oturan ailenin bireyleri mutlu olabilmek için gerekli olan sorumlulukları kaçmadan yüklenecektir. Güçlü aileler için evlilik akdi vazgeçilmezdir. Birbirini tanımayan iki insanı bir araya getirerek her birine dini ve hukuki olarak fitratına uygun vazifelerin yüklendiği nikâh ile kurulan aile, fertlerin, toplumların ve milletlerin ahlakını, davranışını, mutlu veya mutsuz olmalarını etkileyen ve yön veren bir değere sahiptir. Nikâh akdi şehvet duygusunu terbiye ederek kulu zina ve fuhuştan korur, neslin devamını temin eder, neseplerin karışmasını önler, çocuk terbiyesinin oluşmasını ve ahlaklı toplumların temiz nesillerle temelini oluşturur. Bu ve benzeri fonksiyonlarıyla kazandırmış olduğu dini ve dünyevî faydalarından dolayı nikâh, ibadet niteliği taşır ve nafiye ibadetten daha faziletlidir. Nikâhın kıymetli bir ibadet olduğundan

⁴²¹ Kâifler: iki kişinin organlarındaki benzerliğe bakıp aralarında kan bağıını tahmin eden kişilerdir.

⁴²² Buhârî, “Nikâh” 36; Ebû Dâvûd, “Talâk” 33.

⁴²³ el-Mâide 5/2.

⁴²⁴ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 2/ 256.

⁴²⁵ Hamdi Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, (İstanbul: Altınoluk Yayınları, 1995), 125.

ortak bir fikir birliği vardır. Tesis edilen bu yuvanın saâdeti de nikâhla yüklenilen sorumlulukların ibadet bilinciyle yerine getirilmesi ile mümkün olacaktır.⁴²⁶

3.2.1. Ehliyet ve Veli

Evlik akdinde irade beyanı için akıl önemli bir husustur. Bu yüzdendir ki nikâhı kıyılacak tarafların veya vekâlet yoluyla katılanlar akıl, baliğ olması fıkıh âlimlerimizin genelin görüşüne göre şarttır. Fıkıh âlimlerinin birçoğu tarafından gayri mümeyyiz çocuklar ile akıl nimetinden yoksun kişilerin velileri tarafından evlendirilmesi uygun görülmektedir. Lakin bu durumda olanların evlilik iradesinin ve vekil tayin etme yetkisinin olmadığı hususlarında mezhepler görüş birliği içersindedir. Akıl baliğ olmuş erkekler evlenme ehliyetine sahipken, kadınlardan akıl baliğ olanların bu yetkiye sahip olup olmadıkları fıkıh âlimlerince tartışmalı bir konudur.⁴²⁷

Kanuni temsilci sıfatıyla başkasının adına sözünü yürütme ve nikâh kıyma selahiyetine sahip olan kişiye “veli”, bu hakka “velayetü’n-nikâh” denir.⁴²⁸ Akıllı erkeklerin veli rızasını almadan dahi evlenebileceği konusunda görüşbirliği vardır. Bu sebeptendir ki bu kişiler hakkında velayet yetkisi yoktur. Velayet-i icbâr ise velisinin temsil ettiği kişiyi rızasını almaya gerek duymadan evlendireme yetkisine denir.⁴²⁹ Veli himayesi altındaki yetimi malı için rızası olmaksızın evlendirilmesine dinen izin verilmemiştir. Nitekim ayet-i kerime de “*Eğer yetimlerin haklarını gözetemeyeceğinizden korkarsanız, size helal edilen kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikâhlayın ve eğer bu takdirde adaletli davranamayacağınızdan korkarsanız, o zaman bir kadın ile veya sahibi bulunduğunuz cariye ile yetinin. Bu, azmamanız, haksızlık yapmamanız için daha elverişlidir. “Kadınlara Mehirlerini gönül hoşluğu ile verin, şayet onun bir kısmını gönüllü olarak bağışlarsa, onu içinize sine sine yiyin.”*”⁴³⁰

Yetim kişi evlendirme selahiyeti ve bu akitte onun çıkarlarını koruma yetkisi velisi konumundaki kişiye aitti. Yine evlilik şartlarını belirleyen de yetimin evleneceği erkeği seçen de velisidir. Kişi dinen evlenme engeli bulunmayan velisi konumunda olduğu yetim kız ile kendisi evlenmek isterse yetimin haklarını koruyacak kişi yoktur, zira şartları belirleyen de nikâh akdinin erkek tarafı olacak olan da yine kendisidir. Bu durumda bu

⁴²⁶ Metin Doğan, *Kur’ân, Peygamber ve Toplum*, (Konya: y.y., 2003), 59.

⁴²⁷ İbn Kudâme el-Makdisî, *el- Muğnî*, çvr. Alpaslan Tunçer, (İstanbul: Polen Yayıncılık, 2015), 4/167.

⁴²⁸ Ömer Nasûhi Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istulâhât-ı Fıkhiyye Kâmûsu*, (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1968), 2/45.

⁴²⁹ Muhammed Ebû Zehre, *el-Ahvâlü ’ş-Şahsiyye*, (Kahire: Dâru’l-Fikri’l-Arabî, 2005), 107.

⁴³⁰ en-Nisâ 4/3-4.

velayet hakkının kötüye kullanılarak suiistimal edilmemesi, yetim kızların mağdur edilerek mallarını zayi edilmesi ve mal hırsına kapılıp yetimlere karşı adaletin tesis edilememesi riskine karşı o yetim kızlar dışındaki kadınlarla evlenmeleri tavsiye edilmektedir. “İkişer, üçer, dörder” demekle de o yetimler dışında evlenilebilecek birçok kadının olduğu mesajı verilmektedir. Hz. Aişe’nin “yetimlerin hakkına riayet edemeyeceğinizden korkarsanız...” meâlindeki ayetin geliş sebebi olarak zikrettiği yaygın âdet ve sorunların, yukarıdaki açıklamanın dikkat edilmesi gereken bir konu olduğunu göstermektedir. Bazı veliler elleri altındaki yetimlerin ya mallarına göz koydukları için arzu etmedikleri veya sevmedikleri hâlde onlarla nikâh kıyıyorlardı. Kendi arzu, isteği ile severek evlenseler bile o yetimlerin haklarını savunan kişiler olmadığı için mehir ve diğer haklarını kendileri belirliyorlardı. Ya eksik ya da hiç vermeyerek yetimleri mağdur ediyorlardı.⁴³¹ Aile yuvamızın planlamasını fitratın gereğine uygun ölçüler üzerine bina etmek, aile yuvasını toplumsal hayatın ve evlilik hayatının meydana getirdiği ortamdaki uyuşmazlıkların etkisinden korumak için önemlidir. Yetim kızlar hakkında hükümler ifade edilirken dikkat çekilen hususların aktarıldığı bu ayette yuvanın huzuru için fitrî ölçüler ortaya konarak önemi üzerinde durulmuştur.⁴³²

Hz. Âişe'den aktarılan bir rivayete göre Nisâ suresinin 3. ayeti şunun hakkında inmiştir: Yetim kalan kızın en yakınındaki erkek onun hem velisi hem de mirasçısı konumunda olurdu. Yetim kızı koruyacak ve yardımcı olacak velisi konumundaki erkekten başka bir yakını da yoktur. Kendisini yetim kızın velisi sayan bu kişi, bu yetimin malına göz diker, o malı başka birine kaptırmamak veya ortak çıkmaması için onu kimse ile evlendirmez, evlenmek istediği zaman problem çıkartarak engel olmaya çalışır hatta malına ve o yetim kıza zarar verirdi. Birlikte yaşadığı sürece ona kötülük yaparak köşeye sıkıştırmak isterdi.⁴³³ Bundan dolayı Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "Size neler helal kıldım bak ve kendisine zarar vereceğin şu yetim kızı bırak" , "Yetimlerin mallarını veriniz ve malları dolayısıyla onlara zarar da vermeyiniz" Bu ayetin de yetimin ve hakkının korunması hususun da hassas olunması gerektiği mânâsıyla bir önceki ayetle bağlantısı açık ve nettir. Ebu Bekir er-Razî de *Ahkamu'l-Kur'ân*'da bunu tercih etmiş ve bunun İbn Abbas'tan da rivayet edildiğini zikretmiştir.⁴³⁴ Böylece evlenmesi düşünülebilen velilerden haklarına riayet edilmek şartıyla nikâh düşen akrabalar olabilir.

⁴³¹ Hayrettin Karaman, *Kur'ân Yolu Tefsiri*, 2/15-17.

⁴³² Seyyid Kutub, *Fîzilâli'l Kur'ân*, 3/19.

⁴³³ Buhârî, “Tefsir” 4/1.

⁴³⁴ Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî el- Cessâs, *Ahkâmü'l Kur'ân*, trc: Mehmet Keskin, (Ankara: İ'tisam Yayınları, 2018), 4/24.

Konuyla ilgili Elmalılı tefsirinde İbn Abbas hazretlerinden şu minvalde cümleler rivayet edilmiştir: Yetimlerin velisi konumunda bulunan bazı kişiler bu sorumluluklarını kötüye kullanarak adeta fırsata çevirmeye çalışırlardı. O yetim kızlarla evlenirlerdi lakin onlara karşı bir sevgi besledikleri veya aile kurmak istedikleri için değil sahip oldukları malları ele geçirebilmek için. Bunun için de onlara kötü davranarak zulmederler, hatta ölümlerini dört gözle beklerler. Bu fırsatı çoğaltmak için de dilediği kadar evlilik yapabiliyorlardı. Bu durum o erkekler için adeta bir geçim kapısı konumundaydı. Bu ayetle bu haksızlığın ve gasbı önüne geçilerek erkekler bu gibi davranışlardan men edilmişlerdir. Evlilik sayısı da dört kadınla sınırlandırılarak bu durumun önüne geçilmeye çalışılmıştır.⁴³⁵

Nisâ suresinin 3. ayeti konusunda başka bir yoruma göre: “Ey yetimlerin velileri, eğer siz çok evlenmenizden dolayı masrafinızın artmasından korkarsanız kadınlardan iki, üç ve dörde kadar evlenin.” Kureyşin erkekleri birçok kadınla evlilik yapardı. Bu kadınlar arasında kendi elleri altında bulunan yetimler de vardı. Bu kadar eşin ihtiyacını karşılayacak kadar mal bulamayınca, yetimlerin mallarını zorla haksız yere alıp kendi ailelerine harcarlardı. Gelen bu ayet-i kerime erkeklerin çokça evlenerek bu zulmü yapmasına engel olmuştur. Mücahid’e göre bu ayetin manası şöyledir: Ey insanlar, sizler, yetimler hakkında konuştuğunuz ve onlara karşı titiz davrandığınız gibi kadınlar hususunda da korkun, onlarla zina etmeyin ve onları nikâhlayarak evlenin. Evleneceğiniz kadınlar, iki, üç ve dörde kadar olabilir.⁴³⁶ Taberî tefsirinde bu görüşlerden şu şekilde olanı tercih etmektedir: Ey insanlar, nasıl ki sizler, yetimlerin mallarında adaletli davranamayacağınızdan korkuyorsunuz üzerinize vacip olan, kadınların hakları hususunda da Allah’tan korkun. Ayetin yorumu ile ilgili bu görüşün tercih edilmesinde Nisâ suresinin ikinci ayetinde yetimin haklarına dikkat edilmesinden bahsedilmesi etkili olmuştur. Nisâ suresinin bu iki ayetinde yetimlerin haklarına riayet emredildiği gibi velilerin ellerinin altında bulundurdıkları masumlarında haklarına da riayet etmeleri gerektiği ve onların mallarının haksız yere gasp edilmemesi emredilmiştir.”⁴³⁷

Nikâh aktinde, aktin yapılacağı kişilerin ve velilerin izin ve rızaları olmasının önemi şu hadislerle güzel bir şekilde özetlenmiştir: Resulullah zamanında babası tarafından zorâa evlendirilmek istenen bir genç kız bu durumdan razı olmadığını dile getirmek için peygamberimizin evine gelir. O sırada Resulullah evde bulunmuyordur ve kendisini

⁴³⁵ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 2/268-269.

⁴³⁶ Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî el- Cessâs, *Ahkâmü’l Kur’ân*, 4/25.

⁴³⁷ Taberî, *Câmiu’l Beyân Fî Tefsîr’il Kur’ân*, 2/440.

karşıl原因 Hz. Aîşe'ye olup biteni anlatır. Babasının kendi rızasını almadan sırf itibar ve şan kazanmak için kendisini kardeşinin oğlu ile evlendirmek istediğini bildirir. Hz. Aîşe Peygamberimiz (s.a.s.) gelinceye kadar onu misafir eder ve gelince de kız bu durumu Allah Rasulüne anlatır. Durumu öğrenen peygamberimiz öfkelenerek kızın babasını çağırır. Kızın babası geldikten sonra durumu iyice anlar ve kızın rızası olmadan nikâh kıymanın doğru olmayacağını beyan eder. Böylece çağının ötesinde bir çağrı yaparak bu durumdaki kızlara seçim hakkı tanınması gerektiğini bu olay üzerinden insanlığa duyurur. Daha sonra evliliğe rızasının olduğunu lakin kadınların bu konuda söz haklarının olup olmadığını öğrenmek istediğini dile getirir.⁴³⁸ İnsanlık için model bir aile müessesesi oluşturmak isteyen Hz. Peygamber (s.a.s.), o günün toplumunda görülmemiş ve alışık olunmayan bir şey yaparak yuvanın temellerinden biri olan kadının evlilikte rızasının alınmasının önemini vurguluyor. Bu şekilde karşılıklı rıza ile başlayan yuvaların daha huzurlu ve sağlıklı olacağını bizlere öğretiyor. Nitekim başka bir olayda da bu hakikate şöyle dikkat çekmiştir: *“Kendi onayı alınmadıkça dul kadınla, kendisinden izin alınmadıkça da bakire kız ile nikâh yapılmaz.”* Oradaki sahâbîler, “Yâ Resulullah! Bakire bir kızın izni nasıl olur?” diye sorunca, *“Sessiz kalmasıyla.”* buyurmuştu.⁴³⁹ Bir taraftan kurulacak yuvanın huzuru için evlenecek kızın rızasının önemini vurguyan Allah Rasülü diğer taraftan da anne baba rızasının da önemini unutmuyarak şu hatırlatmaları yapmaktadır: *“Velî (izni) olmadan nikâh olmaz.”*⁴⁴⁰ *“Hangi kadın velîlerinin izni olmadan (kendi kendine) nikâhlanırsa, nikâhı geçersizdir. Eğer erkek o kadınla beraber olmuşsa, bunun karşılığı olarak ona mehir vermesi gerekir. Eğer (velîler) anlaşılamazlarsa, velîsi olmayanın velîsi yetkili mercidir.”*⁴⁴¹ buyurarak aile kurmak gibi ehemmiyetli bir konuda baba veya dede veya kardeş gibi veli konumunda olanların görüşünün alınmasının önemine işaret etmiştir. Son olarak zikrettiğimiz hadisler de, aile büyükleri olan ebeveynlerden veya yetkili merciiden izin alınmadan yapılan ve sonradan çok daha büyük yıkımlara sebep olabilen gizli evliliklere karşı ve insanların velileri durumundaki kişilerin bu haklarını kötüye kullanmamaları için alınmış tedbirlerdir. Ebeveynin yıllar boyunca şefkat ve özenle büyüttükleri evlatlarının, kendilerine sormadan habersizce evlenmelerinin çeşitli problem ve büyük yıkımlara yol açabileceği endişesiyle Rahmet Elçisi bu tavsiyelerde bulunmuştur. Konu ile ilgili ayet ve hadisler beraber okunduğunda Allah Resülü'nün kız çocuklarının izni olmadan evlendirilmelerini hoş karşılamadığı

⁴³⁸ Nesâî, “Nikâh”, 36; İbn Hanbel, *Müsned*, 4/135.

⁴³⁹ Buhârî, “Nikâh”, 42.

⁴⁴⁰ Tirmizî, “Nikâh”, 14; Ebu Dâvûd, “Nikâh”, 18-19.

⁴⁴¹ Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 18-19.

gibi, kız çocuğunun da kendi başına velîsinden izin almadan habersizce ve kendini bağımsız sanarak tek başına evlenmesini de hoş karşılamadığını göstermiştir.

3.2.2. Mehir

Mehir kadının erkeğin Allah tarafından verilmiş kıymetli bir emanet olduğu hakikatının nikâha yansımış bir tezahürü ve nikâhın sonuçlarından biridir. Evlilik akdi sırasında veya sonrasında nikâh kıyılan kadına belirlenen bir miktarın hediye olarak verilmesidir. Bu sebeple ister başta belirlenmemiş isterse kadın bu hakkından caymış olsun yine de kadının mehir hakkı devam etmektedir. Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır; *“Mehirlerini belirlediğiniz hâlde kendileriyle cinsî münâsebette bulunmadan onları boşarsanız, bu durumda anlaştığınız mehrin yarısını onlara vermeniz gerekir. Ancak kadınlar alacakları mehirden vazgeçebilir veya nikâhı elinde bulunduran erkekler mehrin tamamını bağışlayabilir. Fakat ey erkekler! Sizin cimrilik yapmayıp mehrin tamamını vermeniz takvâya daha uygun bir davranıştır. Birbirinize erdemli ve lutufkâr davranmayı ihmal etmeyin. Şüphesiz Allah, bütün yaptıklarınızı görmektedir.”*⁴⁴²

Kerim kitabımız rabbimizin insanlar arasında oluşturmak istediği erdemli toplum ve bu toplumu oluşturan faziletli birey olgusunu en güzel şekilde yansıtan bu ayetler bize insan olmanın ötesinde bir hedef çizmektedir. Bu hedefe ulaşmada her insanın hak ve sorumluluklarının net ve hakkaniyete uygun olması gerekmektedir. O hedefte de faziletli davranarak insanlara karşı olan davranışlarımızda erdemli, vicdanlı ve merhametli olmaktır. Ayetin verdiği mesajları bölümler hâlinde şu şekilde sıralayabiliriz: Önce her kadın, erkek her iki tarafın hak ve sorumlulukları net bir şekilde ortaya konarak korunmuştur ki, bu *“anlaştığınız mehrin yarısını vermek”*⁴⁴³ şeklinde ayette beyan edilmiştir. Koca cömertlik eder ve mehrin tamamını karısına bağışlar. Koca üzerine vacip olan mehrin en az yarısını vermekle mükelleftir. Boşanma yetkisi elinde olduğu için nikâh bağını da elinde bulunduran ve nikâhın bekasının da bağlı olduğu kişi kocadır.⁴⁴⁴

Daha sonra ayetin devamında eşlerin sahip oldukları haklardaki serbestliğinden bahsedilmiş ve hak edildiği veya mecbur olmadığı hâlde gösterilebilecek özveri vurgulanmaktadır. Kadın nikâh sonucu kazandığı mehir hakkından feragât edebileceğinden veya erkeğin mehrin yarısını karşılamakla mükellef olduğu bir durumda, âl-i cenâplik yapıp tamamını verme yolunu seçebileceğinden bahsedilmiştir.⁴⁴⁵ Hangi

⁴⁴² el-Bakara 2/237.

⁴⁴³ el-Bakara 2/237.

⁴⁴⁴ Neseî, *Et-Teysîr Fi't-Tefsîr*, 2/589.

⁴⁴⁵ Seyyid Kutub, *Fîzilâli'l Kur'ân*, çev: M.E. Saraç- H. Şengüler, (İstanbul: Beyan Yayınları, tsz.), 1/526.

yolun tercih edileceği konusunda bir mecburiyet söz konusu olmadan eşler serbest bırakılmıştır. Lakin bir zorlama olmasada üstünlüğü maddi fazlalıkta arayarak hep almak üzere kurulan bir düzene karşı, Allah İslam ile inşâ etmek istediği insanlık medeniyetinde rızasını arzulayan mü'min kullarına “*Aranızda fazileti yayın*” diyerek tamamını bağışlama yolunu işaret ederek bu yolu seçmelerini tavsiye ve teşvik etmiştir. Müslümanlar böylece Allah Teâlâ tarafından baştan aşağı bir fazilet abidesi hâline getirecek bir terbiye metodu yetiştirilmektedir.⁴⁴⁶ Bu yaklaşımla kalpleri birbirine ısındırarak hoşgörü, fazilet ve müsamaha gibi duygu yansımaları ile gönülleri kaynaştırıyor. Bu sağlıklı iletişim evlilik devam etsin ya da etmesin bu minvalde fazilet ve güzellik duygusu ile devam ettirilmelidir.⁴⁴⁷ Evlenen erkek nikâh kıyacağı hanıma mehir vermekle mükelleftir. Verdiği bu mehri baskı ve zorbalıkla geri istemesi helal bir davranış değil aksine kadının hakkına tecavüz girişimi olan bir haramdır.⁴⁴⁸

Mehir, kıyılan nikâh ve oluşturulan evlilik birlikteliği sonucu kadının eşinden talep etmeye hak kazandığı ve kendi rızası ile bağışlamadığı sürece erkeğin vermeye mecbur olduğu bir maddiyattır.⁴⁴⁹ Aslında mehir kadının maddi bir menfaat elde etmesinden çok değerini ve toplumdaki itibarını artırmaya yönelik atılmış sembolik bir adımdır. Erkek tarafından verilen bu sembolik hediye ile erkek kadın ile birlikte yaşama ve yuva kurma arzusunu ifade etmiş olmaktadır.⁴⁵⁰ Mehir, nispeten kocaya verilmiş olan tek taraflı boşama hakkının kullanıldığı durumlarda kadının bir müddet kendini idare etmesine olanak sağlaması açısından önem arz etmektedir. Hele de iddet süresince beklemesi gerektiği düşünülürse ne hikmetler barındırdığı net anlaşılacaktır.⁴⁵¹ Ayrıca böyle maddi bir hak kadının evlilik isteğinin artmasına vesile olarak onu teşvik edeceği dahi söylenebilir. Bu açıdan mehir, kadınları evliliğe teşvik ederek isteklerini diri tutmak, sosyal statü ve saygınlıklarını korumak, toplumsal haklarının ihmal edilmemesi açısından önem arz etmektedir.

3.2.3. Nikâh İlişkisinin Sona Ermesi (Talâk)

Cahiliyye dönemi olarak adlandırılan İslamiyet öncesi Arap toplumunda evlilik iki tarafın karşılıklı iradeleri ve muvâfakatlarına dayanan karı-koca arasında müşterek hayatı ifade etmemektedir. Buna karşılık sanki bir satış sözleşmesi olarak önümüze çıkmaktadır.

⁴⁴⁶ Ömer Çelik, *Hakkın Daveti Kur'ân-ı Kerîm Meali ve Tefsiri*, (İstanbul: Erkam Yayıncılık, 2013), 2/200.

⁴⁴⁷ Seyyid Kutub, *Fizilâli'l Kur'ân*, çev: M.E. Saraç- H. Şengüler, (İstanbul: Beyan Yayınları, tsz.), 1/527.

⁴⁴⁸ en- Nisâ 4/4,20,24,25; el- Mâide 5/5.

⁴⁴⁹ Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd, *Bedâ'i'u 'ş-şanâ'i' fi Tertîbi 'ş-Şerâ'i'*, (Beyrut, y.y.,1986), 2/ 292.

⁴⁵⁰ Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2012), 1/338.

⁴⁵¹ M. Aki Aydın, *İlmihal II (İslam ve Toplum)*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), I2/218.

Kadın, bu sözleşme söz hakkı olan bir birey konumunda değil, sanki satılan bir eşya konumunda görülerek hiçbir söz hakkının verilmediği muamele ile karşı karşıyaydı. Kadın, bu şekildeki satış akdi ile babasının mülkiyetinden çıkarak kocasının kontrolüne girmektedir. Bir araya gelmede söz hakkı olmadığı gibi ayrılma konusunda da hiçbir söz hakkı yoktu.⁴⁵² Erkek ise dilediği zamanda iradesini kullanarak nikâh akdinden vazgeçebilme hakkına sahipti.⁴⁵³ Hatta koca, karısını boşadığı hâlde mutlak otoritesi sonucu karısının bir başkasıyla evlenmesine müsaade etmeyerek onu kendi hâkimiyeti altında tutabilmektedir. Toplum buna yabancı değildi. Fakat bu uygulamadan zarar gören her zaman kadın oluyordu. Zira erkek, eşini boşuyor, iddet süresi dolmak üzereyken tekrar hanımına dönüyordu. Fakat kocanın karısına dönüşü pişman olarak onunla tekrar yaşama arzusundan değil ona zulmetmek, tekrardan boşayarak yeni bir evlilik yapmasına mani olmak içindir. Böylece ne geri döner ne de onu boşardı. Bu şekilde defalarca karısını boşayabiliyor, sınırsız olarak da ona geri dönebiliyordu. Hatta kaynaklarda Hz. Peygamber (s.a.s.) zamanında bu minvalde vuku bulmuş bir olay zikredilir: Ensardan bir adam hanımından ayrıldı. Kadının iddeti süresi bitmek üzereyken eşine geri döndü. Bu durumdan dolayı çokça mağdur olup zor durumda kalan kadın, kocasından kendisini serbest bırakmasını istedi. Buna karşılık kocası: "Seni ne tutacağım, ne de başkasıyla evlenmen için boşayacağım." dedi. Kadın da Hz. Aişe'ye giderek meseleyi aktardı ve buna bir çözüm bulmasını istedi. Bunun üzerine Hz. Aişe de durumu Rasulullah (s.a.s.)'e iletti ve netice itibarıyla Bakara sûresinin 229. ayeti nâzil oldu. Nihayet Hz. Peygamber (s.a.s.) bu şekildeki bir haksızlığı ortadan kaldıran hükmü bildirdi.⁴⁵⁴ Bu ayette Yüce Rabbimiz şöyle buyurmaktadır; "*Boşama iki keredir. Her ikisinden sonra ya iyilikle evlilik içinde tutmak veya güzellikle serbest bırakmak gerekir...*"⁴⁵⁵

İbn Kesîr de Bakara suresinin 229. ayetini açıklarken, rivayetlere dayanarak kaydetmiş olduğu bilgilerde şu ifadeleri kullanmaktadır: "İslamın başlangıcında bir kişi karısını sınırsızca boşayabiliyor ve ne kadar boşarsa boşasın iddet sürecinde olmak şartıyla ona geri dönme fırsatı vardı. Görüldüğü üzere kadının bu durumdan dolayı büyük bir mağduriyeti söz konusu idi. İnen bu ayet, mağduriyeti gidererek bu uygulamaya son vermiştir. Allah Teâlâ boşamayı üçle sınırlandırmış ve kocanın aynı kadına dönmesine bir ve iki talâkta müsaade etmiş, üçüncüde ise ondan tamamıyla uzaklaştırmıştır."⁴⁵⁶

⁴⁵² Halil Cin, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, (Ankara: Ankara üni. Hukuk Fak. Yayınları, 1967), 34.

⁴⁵³ Cin, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, 34.

⁴⁵⁴ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân*, 3/126.

⁴⁵⁵ el-Bakara 2/229.

⁴⁵⁶ Ebu'l-Fidâ İsmâil b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-Azîm*, 1/ 271.

Rivayet edilen bu haberlerden anlaşılmaktadır ki Câhiliyye döneminde de iddet (bekleme süresi) uygulanmakta idi. Diğer bir ifadeyle ilk talâktan sonra eşler, birbirlerinden bağımsız veya başka bir evlilik yapabilecek bir birey hâline gelmiş olmuyorlardı. Öyle ki üç değil, çok daha fazla sayıda talâk ortaya konulmuş olsa bile iddet dolmadıkça bu beyanların bir işlevi yoktu. Esas unsur sürenin dolması aranmakta idi. Dolayısıyla koca, boşadığı hanımına süre dolmadan dönebiliyordu. Bu şu anlama gelmektedir: Boşamada esas, iddetin bekleme süresinin dolması idi. Yoksa boşama beyânlarının sayısı değildi. İşte bütün bunlar İslam öncesi Arap toplumunda boşanmanın ne olduğunu ifade etmekte ve bizlere erkeğin kadın üzerindeki hâkimiyetini ve kadının konumunu göstermektedir.

İslam hukukunda boşanma klasik eserlerde "Kitâbu't-Talâk" başlığı altında,⁴⁵⁷ modern eserlerde ise "furaku'n-nikâh ve furaku'z-zevâc gibi başlıklar altında ele alınmıştır.⁴⁵⁸ Kelime manası birbirinde ayrılmak olan "müfârakât" İslam hukuk literatüründe, nikâh bağlarının kopartılmasıyla evliliğin bitmesine, eşlerin boşanması anlamındadır.⁴⁵⁹

İslam hukuku, boşanma şekli açısından önce de söylediğimiz gibi serbest boşanma sistemi içerisinde bulunmaktadır. Erkek kendisine ait olan bu yetki için herhangi bir makamın kararını beklemesine gerek yoktur.⁴⁶⁰

Eşlerin arasındaki nikâh akti eşlerden birinin ölümüne kadar sürmektedir. Lakin bazen yaşanan olumsuz durumlar, yükümlülüklerin yerine getirilmemesi gibi eksiklikler veya geçimsizlik yüzünden oluşan ayrılma isteğinden dolayı evlilik sona erdirilebilmektedir. Bu konu fıkıh literatüründe geniş bir yer kaplamaktadır. Talâk, "tatlik" anlamında isim olup ister hissî olsun ister manevî olsun bağı çözmek, serbest bırakmak, terketmek anlamlarına gelir.⁴⁶¹ Talâk; hukuken nikâhla sabit olan bağı çözmek,⁴⁶² manevî bir bağ olan nikâhı izâle etmektir.⁴⁶³ Talâk; "kalıplaşmış belli sözlerle

⁴⁵⁷ Kâsânî, Alâuddîn Ebî Bekr b. Mes'ûd, *Bedâ'i'u's-şanâ'i*, 3 /88.

⁴⁵⁸ Mustafa Şelebi, *Ahkâmu'l-üsre fi'l-islâm*, 49; Zekiyyüddîn Şa'bân, *el-Ahkâmü's-şer'iyye fi'l-ahvâli's-şahsiyye*, 415; Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, *el-Ahvâlu's-şahsiyye fi's-şer'iaü'l-islâmiyye*, 239.

⁴⁵⁹ Mustafa Şelebi, *Ahkâmu'l-üsre fi'l-islâm*, 49.

⁴⁶⁰ el-Bakara 2/230-236; el-Talâk 65/1.

⁴⁶¹ Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, thk. Amir Ahmed Haydar, (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye), 12/ 95.

⁴⁶² Molla Hüsrev, Muhammed b. Ferâmûz b. Ali, *Dürerü'l-hükkâm fi şerhi Gureri'l-ahkâm*, 1/358; Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman, *Mecmau'l-enhur şerhu Multeka'l-ebhur*, (Dâmad), 380.

⁴⁶³ el-Mevsilî, Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd, *el-İhtiyâr li-ta'lîl'l-muhtâr*, 3/159.

evlilik bağlarının çözülmesi diye de tarif edilmiştir.”⁴⁶⁴ Yüce Allah Kur’ân-ı Kerîm’ de şöyle buyurmaktadır: *"Eğer kadınları, kendilerine dokunmadan veya bir mehir takdir etmeden boşarsanız bunda size bir günah yoktur..."*⁴⁶⁵ buyurarak merak edilen bir konuya açıklık getirmiştir. Kendisi ile zıfâf yaşanılmamış veya kendisine bir mehir tayin edilmemiş kadınla boşanmanın caiz olduğunu ve bunda bir günahın olmadığı belirtilmiştir. Ayetin devamında ise bu gibi durumlara mehir belirlenmemiş olsa bile erkeğin kadına maddi gücü nibetinde “Müt’a” denen bir kısım eşya vermesi söylenmiştir. Taberî bu eşyanın en fazla bir köle en azının da bir elbise olacağı görüşündedir. Taberî bunun koca üzerinde bir hak olduğunu savunur.⁴⁶⁶ Elmalî’ya göre bu mali bağışın sebebi mehir belirlenmemiş olsa bile her nikâhın kadına bir mali fayda sağlaması gerektiği görüşüdür.⁴⁶⁷

Boşamanın başka bir yönünü işaret eden Bakara suresinin 229. ayetinde *"Boşama iki defadır. Bundan sonrası ya iyilikle tutmak ya da güzellikle salıvermektir. Onlara verdiklerinizden almanızda size helal olmaz..."*⁴⁶⁸ buyurularak şer’î yönden geri dönüş sağlanabilecek boşamanın kaç talâkta olabileceğinden bahsedilerek bunun 2 kez olduğu belirtilmiştir. Ayrıca iki boşamadan sonra Müslümanın ahlaken nasıl bir yol izlemesi gerektiği vurgulanarak bu şekilde doğabilecek haksızlıkların önüne geçilmiştir. Devamında ise erkeklerin verdikleri mehirleri geri almamalarından buna tenezzül etmemeleri gerektiği anlatmıştır. Çünkü bazı erkekler kadınlara baskı yaparak ve boşayacağını söyleyerek verdiği mehri geri almaya çalışmıştır. Bu ayet bunun haram olduğunu göstererek Müslümanın takip etmesi gereken yolu çizmiştir.⁴⁶⁹

3 kez boşamanın anlatıldığı ayette ise Aziz olan Allah şöyle buyurmaktadır: *"Eğer erkek kadını (üçüncü defa) boşarsa, ondan sonra kadın bir başka erkekle evlenmedikçe onu alması kendisine helal olmaz. Eğer bu kişi de onu boşarsa (her iki taraf da) Allah'ın sınırlarını muhafaza edeceklerine inandıkları takdirde yeniden evlenmelerinde bir günah yoktur. Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Allah bunları; bilmek, öğrenmek isteyenler için açıklar."*⁴⁷⁰ Tüm bu ayet-i kerimeler talâkın meşrûiyyetini ortaya koyarken Allah'ın koyduğu sınırları da belirlemektedir. Yüce Allah (c.c) bir başka ayet-i kerimede de *"Eğer*

⁴⁶⁴ İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed, *Fethu'l-kadîr*, 3/325.

⁴⁶⁵ el-Bakara 2/236.

⁴⁶⁶ Taberî, *Câmiu'l Beyân fî Tefsîri'l Kur'ân*, 2/57.

⁴⁶⁷ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 1/867-868.

⁴⁶⁸ el-Bakara 2/229.

⁴⁶⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 1/853.

⁴⁷⁰ el-Bakara 2/230.

karı-kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin. İki taraf (arayı) düzeltmek isterse, Allah da onları uzlaştırır. Şüphesiz Allah her şeyi bilen, her şeyden haberdar olandır."⁴⁷¹ buyurmak sûretiyle boşanmanın nasıl meşrûiyyet kazanacağını belirtmiştir "...Eğer size itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın..."⁴⁷² buyurmak sûretiyle de başka bir yol aranmaması gerektiğini ortaya koymuştur.

Hiz. Peygamberimizin (s.a.s.), eşlerinden Hiz. Hafsa'yı boşaması ⁴⁷³ yine aynı şekilde sahabeden birçoğunun eşlerini boşadıkları bir gerçektir.⁴⁷⁴ İbnü'l-Arabî, "Ey Peygamber! Allah'ın sana helal kıldığı şeyi niçin kendine yasaklıyorsun?"⁴⁷⁵ ayetini iniş sebebinin şöyle izah etmiştir: Peygamberimiz (s.a.s.) Hiz. Mâriye'yi kendisine haram kılmış ve bu olayı kimseye anlatmamak üzere eşi Hiz. Hafsa' ya söylemişti. Hiz. Hafsa, aralarındaki samimiyete güvenerek olayı Hiz. Aişe'ye duyurmuştur. Daha sonra bu durumdan haberdar olan duyan Hiz. Peygamber (s.a.s.), Hiz. Hafsa'yı boşayarak eşlerinden belli bir müddet uzak durmuştur. Bu sürenin bir ay olduğu aktarılır.⁴⁷⁶

Boşanma Allah katında hiç sevilme de netice olarak helal kabul edilen bir eylemdir. Nitekim bu hakikat Peygamber Efendimiz (s.a.s.) tarafından bir hadis-i şerîflerinde "Allah katında en sevimsiz helâl, boşamadır."⁴⁷⁷ buyurarak dile getirilmiştir. Bu hakkın, aslında helal olduğu ama hassasiyetle kullanılıp yersiz ve gereksiz yere kullanılmaması hususunda bizleri uyarmaktadır. Abdullah b. Ömer'den rivayet edildiğine göre kendisi Rasulullah (s.a.s.) zamanında eşini hayızlı iken boşamış, durumu öğrenen, Hiz. Ömer meseleyi Hiz. Peygamber'e iletmiş, Rasûlullah (s.a.s.) de şöyle cevap vermiştir: "Ona emret, eşine dönsün. Sonra, hayızından temizlenip tekrar bir hayız daha görüp sonra tekrar temizleninceye kadar nikâhı altında tutsun. Bundan sonra ister tutsun ister onunla cinsel ilişkide bulunmadan önce boşasın. İşte Cenab-ı Hakk'ın kadınların, içinde boşanmasını emrettiği iddet budur."⁴⁷⁸ Talâkın yasak olmadığı hususunda icmâ da vardır.⁴⁷⁹ Bu anlatılanlardan evliğı bitiren boşamanın helal olduğu lakin çok hassas bir

⁴⁷¹ en-Nisâ 4/35.

⁴⁷² en-Nisâ 4/34.

⁴⁷³ Ebû Dâvûd "Talâk", 38; İbn Mâce "Talâk", 1.

⁴⁷⁴ İbnü'l-Hümâm, Kemalüddin M., 3/ 326; el-Albânî, Şerhu'l-ahkâmî's-şer'iyye fi'l-ahvâlî's-şahsiyye, 1/290-291.

⁴⁷⁵ et-Tahrîm 66/1.

⁴⁷⁶ İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 4/1844.

⁴⁷⁷ Ebû Dâvûd, "Talâk", 3; İbn Mâce, "Talâk", 1.

⁴⁷⁸ Buhârî, "Talâk", 1; Muvatta, "Talâk", 53; Ebû Dâvûd, "Talâk", 4; Tirmizî "Talâk", 1.

⁴⁷⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10/ 323.

konu olarak kadın ve erkeğin haklarını koruyacak şekilde sınırlarının çizildiği ve son çare olarak görüldüğü anlaşılmaktadır.

3.2.4. Talâk Çeşitleri

İddet süresi içerisinde kocanın, hanımına dönüp dönmemesi durumlarına göre talâk, ric'î ve bâin olmak üzere iki bölüme ayrılmaktadır.

3.2.4.1. Ric'î Talâk

Kocaya, iddet içerisinde bulunduğu sürece yeni bir mehir ve nikâha ihtiyaç duymadan boşadığı eşine dönebilme ve nikâhı devam ettirebilme imkânı veren boşama şeklidir. Konuyla ilgili ayet şu şekildedir: *“Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç kur’ (hayız veya temizlik müddeti) bekler. Eğer onlar Allah’a âhiret gününe gerçekten inanmışlarsa, rahimlerde olanı gizlemeleri kendilerine helal olmaz. Eğer kocalar barışmak isterlerse bu durumda boşadıkları kadınları almaya daha fazla hak sahibidir.”*⁴⁸⁰ boşanmış kadınlar, başka bir erkek ile evlenebilmek için üç hayız ve temizlenme süresi iddeti beklemek zorundadır. İddet süresi sonunda gebeliği gizlemek Müslüman kadınlara yakışan bir davranış değildir. İnancısız veya günahkâr kadınların yapabileceği bir zulümdür. Allah kadında gebelik olduğu takdirde ise gizlemeyi haram kılmıştır, bu durumda açıklamak farz hükmündedir.⁴⁸¹ Tekrar karısına dönecek şekilde karısını boşayan bir adam eğer anlaşma olur da iddet süresi içinde karısına geri dönmek isterse herkesten çok hakka sahiptir.⁴⁸² Ayet bu şekilde olan boşamalarda kocaya süre içerisinde tekrar nikâha alma hakkı vermektedir. Bu talâk çeşidinde evlilik süre zarfında sona ermez ve haklar devam eder. Bu hakların devam edebilmesi için eşler arasında cinsel birleşme (zifaf) gerçekleşmiş olmalı, bir mal karşılığı olmamalı, yine bu talâk, üçüncü ve son talâk olmamalıdır.⁴⁸³

3.2.4.2. Bâin Talâk

Yeni bir nikâh ve mehir olmadan erkeğin boşadığı hanımına dönemediği, evliliği tamamen bitiren ve tüm nikâh bağlarının kopartıldığı boşama şeklidir.⁴⁸⁴ Yüce Allah bu konuyla ilgili olarak şöyle buyurmaktadır:

⁴⁸⁰ el-Bakara 2/228.

⁴⁸¹ Neseî, *Et-Teyisr Fi't-Tefsîr*, 2/532.

⁴⁸² Taberî, *Câmiu'l Beyân fî Tefsîri'l Kur'ân*, 2/17.

⁴⁸³ Muhammed Mustafa Şelebi, *Ahkamu'l-üsre fi'l-islam*, (Beyrut: y.y., 1977), 503; Abdülhamîd, Muhammed Muhyiddin, *el-Ahvâlu's-şahsiyye fi's-şeriatî'l-İslamiyye*, (Beyrut, 1984), 272.

⁴⁸⁴ Şelebi, *Ahkâmu'l-üsre fi'l-islam*, 499; Abdülhamîd, *el-Ahvâlu's-şahsiyye fi's-şeriatî'l-İslamiyye*, 273-274; Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 304.

"Eğer erkek kadını (üçüncü defa) boşarsa, ondan sonra kadın bir başka erkekle evlenmedikçe onu alması kendisine helal olmaz. Eğer bu kişi de onu boşarsa (her iki taraf da) Allah'ın sınırlanm muhafaza edeceklerine inandıkları takdirde yeniden evlenmelerinde bir günah yoktur. Bunlar Allah 'ın sınırlarıdır. Allah bunları; bilmek, öğrenmek isteyenler için açıklar."⁴⁸⁵ Ayet-i kerime de üçüncü defa boşama meydana gelmiş ise artık kadın kendini boşayan erkeğe hiçbir yönden helal olmayacağı bildirilmektedir. Ta ki o kadın başka bir erkekle gerçek manada bir evlilik yapıp ikinci koca onu boşamadığı müddetçe. Bu durum gerçekleşmeden helal olur demek küfürdür. Eşler arasında meydana gelen geçici arıza ve kırgınlıkların giderilebilmesi için Cenab-ı Allah üçe kadar talâka müsaade etmiştir. Aralarında üç boşama gerçekleşmiş kadın ve erkek samimi bir aile olma ihtimalleri çok düşüktür. Aralarında muhabbet hâsıl olabilseydi bir veya iki boşama ile yetinirlerdi.⁴⁸⁶ Böylece Allah boşama durumlarına göre ne yapılması gerektiğini açık bir şekilde ifade etmiştir.

Bâin talâk kendi arasında ikiye ayrılır: Kocanın, boşadığı hanımına ancak yeni bir mehir ve akit ile dönebileceği boşama şeklidir.⁴⁸⁷ Başka bir ifadeyle gerek üçüncü talâktan sonraki, gerekse üçüncü talâkın dışındaki boşamalarda iddet içerisinde dönüş olmaması hâlinde meydana gelen ayrılığa beynûnet-i suğrâ denir. Böyle bir talâk sonucunda eşler, yeniden bir nikâh akdi yapmak sûretiyle evliliklerini devam ettirebilirler. Beynûnet-i Kübrâ: Ric'i veya bain olsun erkeğin hanımını 3 kez boşmasıyla vukuû bulan ayrılık şeklidir. Bu durumda kocası tarafından boşanan kadın, başka bir erkekle evlenir, aralarında cinsel birleşme (zifaf) olur, daha sonra kocası kendisini boşar veya ölür, kadın da iddetini bekledikten sonra ilk kocasıyla evlenebilir.⁴⁸⁸ Koca üçüncü boşama hakkının kullanılması hâlinde ise beynûnet-i kübrâ meydana gelir. Eşler yeni bir nikâh akdi ile evlilik hayatlarını devam ettiremezler. Ancak kadının bir başka erkekle evlenip, bu eşiyle fîlen cinsel birleşme (zifaf) yaşamış olmaları ve bu eşinin, kendisini boşaması hâlinde iddet bitiminde yeni bir nikâh akdi ile tekrar eski kocasıyla evlenmesi mümkündür.

Bu hükümden kurtulabilmek için insanlar nikâhı ve aileyi hafife alan ve gerçek olmayan geçici evlilikler (hülle) yapmaya çalışmıştır. Bu şekilde bu hükmü yerine

---

⁴⁸⁵ el-Bakara 2/230.

⁴⁸⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/854.

⁴⁸⁷ Şelebi, *Ahkamu'l-üsre fi'l-islam*, 499; Abdülhamîd, *el-Ahvalu's-şahsiyye fi's-şeriatil-İslamiyye*, 273-274.

⁴⁸⁸ Şelebi, *Ahkamu'l-üsre fi'l-islam*, 499; Abdülhamîd, *el-Ahvâlu's-şahsiyye fi's-şeriatil-İslamiyye*, 274.

getirebileceklerini sanmışlardır. Hz. Peygamber (s.a.s.): *"Hülle yapana da, yaptırana da Allah lânet etsin."*⁴⁸⁹ buyurarak böyle bir yola başvuranları sert bir şekilde kınamıştır.

Bu boşama şeklinde kadın iki kez boşandıktan sonra iddet içerisinde iken veya kocası ona geri geldikten sonra üçüncü ve son boşama hakkının da erkek tarafından kullanılarak tüm bağların kopartıldığı ayrılıktır. Bu şekilde boşanan kadın, boşayan kocaya yeni bir nikâh ve mehir olmadan dönmenin haram olduğu bir konuma gelmektedir. Ayetle sabit bu hükmü helal saymak, haramlığını kabul etmemek İslam dışına çıkmak demektir. Hz. Aişe şöyle anlatıyor: "Bir adam karısını 3 talâk ile boşadı. Bu kadın başka bir adamla evlendi ancak bu adam kadına temas etmeden onu boşadı. Kadın tekrar eski kocasına geri dönmek istedi." Bu konuda Rasulullah şöyle buyurdu: *"Sen onun, o da senin balcığını tadıncaya kadar kadın eski kocasına helal olmaz."*⁴⁹⁰ Hadisi şerifi ile açıklandığı üzere, bu haramlık kadının yeni evlendiği kocasıyla cinsi münasebeti oluncaya kadar devam eder. Balcığı kelimesi kadınla erkeğin cinsi temasının lezzetinin kinayeli anlatımıdır.⁴⁹¹ İnsanın olduğu her alanda olduğu gibi aile hayatında eşler arasında duyguların çok yoğun, kırılgan ve öfke ile yaşandığı, karşı tarafa aktarıldığı anlar olabilmektedir. Lakin insan sakinleştiğinde o anlarda yaptığı şeylerden büyük bir pişmanlık ve utanç duyar ama bu anlarda öfke ile telafisi olmayan hatalar yapılmış olabilir. Bu hakikati dikkate aldığımızda rabbimizin erkek ve kadının ayrılmak istedikleri anlarda geri dönülmesi için üçe kadar imkân tanımasını; telafisi olmayan sonuçların doğmaması için bir düşünme, sakinleşme ve yaraların sarılması fırsatı için verilen bir müddet olarak düşünmek gerekir. Bu süre zarfında Allah'ın lütfettiği bu fırsattan yararlanmayan ve hâlâ ayrılmak isteyen kadın ve erkeğin arasında ciddi bir aile hayatı ve samimiyeti olacağı düşünülemez. Fakat koca için eşinin başka bir erkekle birliktelik yaşaması gibi acı bir olay ayrılıktan sonra bile, kocaya ağır gelecek ve istenmeyecek bir durumdur. İşte o zaman eşinin ve nikâh bağının önemini kavrayabilir, keyfi ve fevri davranışlardan kaçınabilir. Bütün bu caydırıcı unsurlardan ders almayarak eşini üçüncü kez boşayan koca sonradan pişman olursa ve eşine dönmek isterse bu ancak o kadının başka bir erkekle gerçek bir evlilik yapıp ayrılması ile mümkün olacaktır. İşte yukarıda belirlenmiş olan bu durum ve davranışlar Allah'ın kesin hükümleridir.⁴⁹² Bâin talâk

⁴⁸⁹ Ebû Dâvûd, "Nikâh", 16; Tirmizî, "Nikâh", 28; Nesâî, "Talâk", 13.

⁴⁹⁰ Buhârî, "Şehadet", 3.

⁴⁹¹ Taberî, *Câmiu'l Beyân fî Tefsîri'l Kur'ân*, 2/34-36.

⁴⁹² Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 1/854-855.

evlilik birlikteliğini hemen sona erdirir. Bu sebeple bâin talâk, eşlerin birbirlerine mîrâsçı olmalarına da engeldir.⁴⁹³

3.2.5. Nafaka

Nafaka, infak edilen şey aile reisi olan erkeğin temin emekle mükellef olduğu yiyecek, giyecek, ev ve benzeri şeylerdir. Âlimlerimiz nafaka sorumluluğu evlilik akdinin hukukî sonuçlarından olduğu hususunda fikir birliği içindedir.⁴⁹⁴ Konuya ilişkin ayet ve hadislere binaen⁴⁹⁵ net bir şekilde anlaşıyor ki evlilikte nafakanın yükü kocaya aittir.⁴⁹⁶ Şartları ve ekonomik durumu ne kadar iyi olursa olsun kadın bu sorumlulukta kocaya ortak veya sorumlu tutulamaz. Kocanın durumunun müşkül veya kötü oluşu bu durumu değiştirmez.⁴⁹⁷ Bu konuda yüce rabbimiz Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyurmaktadır: *“Onları gücünüz ölçüsünde oturduğunuz yerin bir bölümünde oturtun, onları sıkıştırıp gitmelerini sağlamak için zarar vermeye kalkışmayın. Eğer hamile iseler doğum yapıncaya kadar nafakalarını verin. Sizin için çocuğu emzirirlerse onlara ücretlerini verin, aranızda uygun bir şekilde anlaşın. Eğer güçlüğe düşerseniz çocuğu başka bir kadın emzirecektir.”*⁴⁹⁸ Ayetin ilk kısmında size emanet olan kadınlarınızı oturduğunuz evde oturtun denilerek mesken konusunda kadının kocası üzerindeki sorumluluğundan bahsedilmiş ve kocanın nasıl davranacağı bildirilmiştir.⁴⁹⁹ Devamında *“onları sıkıştırmak için zarar vermeyin”* kısmı ise; boşadığınız kadınları bunaltıp onları koyduğunuz evlerden çıkarmak suretiyle haklarından vazgeçmeleri için eziyet etmeyin olarak yorumlanmıştır.⁵⁰⁰ *“Eğer hamile iseler”* diye çevirdiğimiz yerde ise hamileliğin şart koşulmasının faydası şudur: Bazen kadınların hamilelik süreleri uzayabilir. Bazı kişiler hamile olmayan kadının nafakasının iddet süresi bitince kesileceğini düşünürler. Bu şart ile bu vehim yok edilmiştir. Devamında evlilik bitse bile babaya ait olan çocuğu emziren kadının ücretinin verilmesi gerektiği, eğer emzirecek bir kadın bulunamaz ise anne ile babanın birbirine zorluk çıkarmadan itidalli davranarak ve çocuğu da mağdur etmeden hareket etmeleri ve çocuğun anne tarafından emzirilmesi istenmişti. Ayetin son cümlesinde ise anne alacağı süt ücretini beğenmeyip çocuğu emzirmez ise o zaman başka

⁴⁹³ Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 304.

⁴⁹⁴ <http://islamansiklopedisi.org.tr/nafaka>

⁴⁹⁵ el-Bakara 2/228, 229, 233, 236; en-Nisâ 4/19; et-Talâk 65/1, 6, 7; Buhârî, “Nafaka”, 1, 9; Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 40-41; Tirmizî, “Tefsîr”, 9.

⁴⁹⁶ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/46.

⁴⁹⁷ Subhî Mahmesânî, *el-Mebâdi'ü's-şer'iyye ve'l-kânûniyye*, (Beyrut:y.y.. 1954), 241.

⁴⁹⁸ et-Talâk 65/6.

⁴⁹⁹ Nesefî, *Et-Teysîr Fi't-Tefsîr*, 10/294.

⁵⁰⁰ Taberî, *Câmiu'l Beyân fî Tefsîri'l Kur'ân*, 8/336.

bir kadın bulunması gerektiği ve bu durumdan dolayı annenin bir parça kınandığı şeklinde yorumlanmıştır.⁵⁰¹ Yukarıdaki ayetin devamında ise yüce rabbimiz şöyle buyurmuştur: *“Varlıklı kimse nafakasını varlığı ölçüsünde versin rızkı dar olan da Allah’ın kendisine verdiği kadar versin.”*⁵⁰² Karısını kesin bir talâkla boşayan kimse ekonomik şartları iyi ise ayrıldığı eşine ve emzirilen çocuğuna sahip olduğu maddi imkânı ölçüsünde harcamada bulunur. Mali kaynakları dar olanlar ise Rahman’ın onlara takdir ettiği kadarıyla ailesi için harcamada bulunmaları istenmiştir. Allah ailesinin nafakâsını temin etmekle yükümlü tuttuğu hiçbir kimseyi kendisine verdiğinden fazlasıyla sorumlu tutmaz. Maddi imkânları dar olanlar da Allah’ın kendilerine verdiği kadarıyla harcamakla mükelleftirler. Allah maddi imkânı dar olanların zor durumlarını kolaylaştırarak onlara imkân verecektir.⁵⁰³ Ayetin başka bir tefsirinde ise vücd, insanın güç yetirebildiği manasına gelmektedir. Buna göre kadın eşinden mali imkânlarını aşarak alamayacağı bir ev veya başka bir dünyalık metâ teklif etmeye de hakkı yoktur. Anlaşılan o ki bu emir kocası hayatta olanlardır. Kocası ölen kadın ise varisler arasında olduğu için payına düşeni alır ve bundan fazlaca nafaka ve ev isteme hakkı yoktur.⁵⁰⁴ Bununla beraber o kadınları şıkıştırarak zor durumda bırakılması da doğru değildir. Kadının da ister iddet sürecinde, isterse öncesinde belli olmuş olsun gebelik durumu varsa gizlemesi helal olmaz. O hâlde o durumdaki kadınların hamilelik durumları belli oluncaya veya sonlanıncaya kadar nafakalarını veriniz.⁵⁰⁵ Zira kadının geri dönme fırsatı verilen ric’î boşamalarda eşler arasındaki bağ devam etmekte ve dolayısıyla erkeğin kadından faydalanma hakkı sürmektedir. Böyle bir durumda koca geri dönmezse gebe olmayan kadın 3 temizlik dönemi, gebe olan kadın ise çocuğunu doğurana kadar kocasından nafaka ve ikamet yeri talep etme hakkına sahiptir. Kocası da bunları imkânları nispetinde karşılamakla mes’uldür. Şayet kadın hamile ise fakihlerin çoğuna göre bâin (dönüşsüz) talâkta da kadın nafaka hakkına sahiptir. Hamile değilse Hanefîler’e göre meskenle birlikte nafaka hakkı, Mâlikî ve Şâfiîler’e göre sadece mesken hakkı tanınır; Hanbelî ve Ca’ferîler’e göre ise gerek nafaka gerekse mesken hakkı söz konusu değildir.⁵⁰⁶ İslam âlimleri ayette belirtildiği üzere dönüşlü (ric’î) boşamalarda iddet sürecindeki kadınla

⁵⁰¹ Nesefî, *Et-Teysîr Fi’t-Tefsîr*, 10/295.

⁵⁰² et-Talâk 65/7.

⁵⁰³ Taberî, *Câmiu’l Beyân fi Tefsîri’l Kur’ân*, 8/337.

⁵⁰⁴ bk. “ İçinizden ölüp geriye eşler bırakanlar eşlerinin, (evlerinde) çıkarılmaksızın bir yıla kadar geçimlerinin sağlanmasını vasiyet etsinler...” el- Bakara 2/240.

⁵⁰⁵ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 5/725.

⁵⁰⁶ Kâsânî, *Bedâ’i’u’ş-şanâ’i*, 5/121.

hamile kadının iddet bekleme süresince nafaka ve süknâ (mesken) hakkına sahip olduğu konusunda ittifak etmişlerdir.⁵⁰⁷

Bir sözünde Peygamber Efendimiz (s.a.s.) “*Bakmakla yükümlü olduğu aile fertlerini ihmal etmesi kişiye günah olarak yeter.*”⁵⁰⁸ buyurmuştur. Bütün bu bilgiler ışığında eşini bakmakla yükümlü olan koca, karısının ihmal etmemeli, hayatını sürdürebilmesi için toplumdaki ortalama düzeyde yiyecek, içecek ve diğer zaruri ihtiyaçlarını karşılamalıdır.⁵⁰⁹ Yazlık-kışlık farkını da gözeterek elbise ihtiyacını ve yine mali imkânları ölçüsünde oturacağı evi temin etmekle mükelleftir.⁵¹⁰ Erkeğin sorumluluğunda olan bu alanlarda, kocanın sahip olduğu maddi koşulların belirleyici unsur olmasıyla alım gücünden fazlası beklenmez. Evlilikten sonra kadına ait bir evde oturulacaksa, bu durumda kadın isterse kocasının mesuliyetinde olduğu için mesken kirasını talep edebilir. Eğer birden çok kadınla evlilik durumu varsa her bir eşi için maddi gücü nisbetince şahsi konut temin etmekle sorumludur. Kadın, hastalığı sebebiyle veya sosyal konumu itibarıyla evin iç işlerini bizzat yapamıyorsa hukuken buna zorlanamaz, bu gibi zarurî durumlarda zengin olan koca karısına yardımcı tutmak zorundadır.⁵¹¹ Tabi kadının bu hakkı kazanması için bazı şartların yerine getirmesi gerekmektedir. Erkekle arasında İslam dininin uygun gördüğü bir nikâh akdinin olması, bu evliliğin gereklerini bir kadın olarak yerine getiriyor olması ve kocası ile aynı evde yaşıyor olması yerine getirmesi gereken şartlardır. Kadının Müslüman olmayışı, Müslüman erkeğe helal kılınan ehl-i kitaptan oluşu kocanın üzerindeki nafaka sorumluluğunu düşürmez.⁵¹² Din ayrılığının burada bir önemi yoktur. Erkek eşinin nafasını temin etmekle mükelleftir. Fakihlerin genelinin görüşüne göre nafaka konusunda kocanın gâip oluşunun bir önemi yoktur. Gaip de olsa nafaka sorumluluğu üzerinden kalkmaz.⁵¹³

İslam tarafında aile reisi olarak nafaka sorumluluğunun yüklendiği erkek, mesuliyetini yerine getirmediği takdirde kadın tarafından mahkemeye başvurulabilir. Hâkim, gerekli tahkikatı yapıp durumun doğruluğu tesbit edilirse erkeğin mali durumuna ve bu konuda toplumda yaygın olan örf'e göre nafaka tayin edebilir. Hatta hâkim, kadına belirlenen nafakanın temini için erkeğin mülkiyetinde bulunan maddi değeri veya getirisi

⁵⁰⁷ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 3/258; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/78.

⁵⁰⁸ Ebû Dâvûd, “Zekât”, 45.

⁵⁰⁹ Mâverdî, *Kitâbü'n-nafakât*, nşr. Amir Said ez-Zeybari, (Beyrut: y.y, 1996), 66.

⁵¹⁰ Kâsânî, *Bedâ'i'u's-şanâ'i*, 5/ 149-150; Mâverdî, *Kitâbü'n-nafakât*, 83-84.

⁵¹¹ Kâsânî, *Bedâ'i'u's-şanâ'i*, 5/152.

⁵¹² el-Mâide 5/5.

⁵¹³ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/ 46.

olan mallardan kullanma yetkisi verebilir; kira gelirleri ve maaşı da buna dâhildir. Hanefî mezhebindeki görüşe göre kocanın ev, arsa, araba ve ev eşyası gibi bizzat kendisine ait olan malları ortadan kayıp olduğu durumlarda dahi ondan habersiz veya izinsiz satılamaz.⁵¹⁴ Mâlikî mezhebinin görüşüne göre de zaruret olduğundan satılabilir.⁵¹⁵ Kadının kocası üzerindeki hakkı olan nafakanın karşılanmadığı bir durumda kadın bu ihtiyaçlarını karşılayabilmek için kocası adına başkalarından borç alabilir hatta mahkemeye başvurup ayrılmayı talep edebilir. Şâfilere göre bu durumda hâkimin gerekli görmesi hâlinde boşama yetkisi vardır. Hanefilere göre koca kayıp bile olsa geri dönme ihtimali olduğu için hâkimin böyle bir yetkisi yoktur. Ayetin başka bir tefsirinde şöyle bir mana içerdiği de belirtilmektedir. O da şu şekildedir: Kişi nafaka vermeye gücü yetmezse bundan mes'ul tutulmaz bu durumdan dolayı hâkim koca ile karısını ayıramaz. Çünkü burada koca var olan imkân nispetinde bu yükümlülük ile mükellef tutulmuş ve üzerine vacip olmuştur. Bu imkân olmayınca da eşler birbirinden ayrılmaya zorlanamaz tarzında diğer görüşün aksine bir görüşte beyan edilmiştir.⁵¹⁶ Bu görüşte Hanefî görüşünü desteklemektedir.

3.2.6. İddet

İddet, herhangi bir sebeple bitmiş olan evlilikte nikâhla beraber oluşan yükümlülüklerinin ortadan kalkması ve kadının başka bir erkekle yeni bir nikâh kıyabilmesi için beklemek mecburiyetinde olduğu zaman dilini ifade eder.⁵¹⁷ Konuyla ilgili ayet şu şekildedir: “*Ey Peygamber, kadınları boşadığınız zaman, iddetleri süresinde (temizlendiklerinde) boşayın ve iddeti sayın. Rabbiniz Allah’tan korkun. Onları evlerinden çıkarmayın, onlar da çıkmassınlar; ancak açık ‘çirkin bir hayâsızlık’ göstermeleri durumu başka. Bunlar Allah’ın sınırlarıdır.*”⁵¹⁸ burada hitap “Ey Peygamber” olsa da aslında tüm ümmetedir. Peygamber Efendimiz (s.a.s.) ümmetin önderi, lideri ve örneği olduğundan ümmetin tamamını ifade eden hükümdedir. Boşadığınız ya da boşamaya karar verdiğiniz kadının iddetini bekleyin. Bu süre içerisinde kadından uzaklaşılır. Onları iddetten önce oturdukları evlerden çıkarmayın.⁵¹⁹ Ayet-i kerimde “*Kadınlarınızı iddetleri içerisinde boşayın*” ifadesi kullanılmıştır. Bu ifadede

⁵¹⁴ İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, Thk. Ali Muhammed Muavvaz- Adil Ahmed Abdülmevcud, (Beyrut: Darü'l-Kütübî'l İlmiyye, 2011), 3/605.

⁵¹⁵ Muhammed b. Abdullah el-Haraşî, *Şerhu Muhtasarı Halil*, (Bulak 1318), 4/ 200.

⁵¹⁶ Râzî, *Ahkâmü'l Kur'ân*, 8/568.

⁵¹⁷ Es-Seyyid Sâbık, *Fıkhu's-Sünne*, (Beyrut: Daru İbni Kesir, 2007), 401.

⁵¹⁸ et-Talâk 65/1.

⁵¹⁹ Nesefî, *Et-Teysîr Fi't-Tefsîr*, 10/290.

kastedilen Hz. Peygamberimizin de (s.a.s.) sünnetine uygun bir şekilde adet olmadıkları zaman dilimleri içerisinde ve onlarla cinsi bir temasta bulunmadan boşamayı bildirmektedir. Aksi bir durum sünnete ve Allah'ın muradına uygun bir durum olmayacaktır. Sabeden Abdullah b. Ömer hanımını hayız döneminde boşamıştır. Bunu duyan peygamberimiz Abdullah'a *“Onu geri alsın ve onu temizlendikten sonra kendisine dokunmadan boşamasını...”*⁵²⁰ söylemiştir. Sünnete uygun boşama bu şekilde olacaktır. Ayetin devamında iddet sürelerin sayılmasını isteyerek bu zaman dilimin ihmal edilmemesi ve iyi sayılması istenmektedir. Bu süre zarfında kadının başka bir erkekle evlenmesi helal değildir. Kadın boşayan kocasından hamile olabilir ve bu süreçte bu durumun ortaya çıkmasına fırsat verecektir. Bu süreyi uzatmakta caiz değildir.⁵²¹

Adetten kesilmiş hayız görmeyen kadınların ve hamile kadınların durumuna dair Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır: *“Kadınlarınız içinmdede adetten kesilmiş olanlarla, henüz adetini görmemiş bulunanlardan eğer şüphe ederseniz, onların bekleme süresi üç aydır. Hamile olanları bekleme süreleri ise doğum yapmalarıdır...”*⁵²² bu ayetin Nesefî tefsirinde şöyle geçmektedir: hayız görmeyen kadınların iddetinin durumunun sorulması üzerine bu ayet nazil olmuştur. Kadınlara karışık gelen ve şüpheye düşüp şahsi belirlemeler yaptıkları bu konuda (Bazı kadın 50 bazısı da 60 yaş olarak belirlerdi) hayızdan kesilme yaşına gelmiş olanların ve henüz adet görmemiş olanların iddeti üç ay olduğu net bir şekilde ifade edilmiştir. Şüphe eden kadının iddeti üç ay olur ise şüphe etmeyen (hayız görmeyen) kadının iddeti haydi haydi bu olur. Tefsirlerde bu dönemdeki kadınlardan gelen düzensiz ve zamansız kanamanın özür kanı olduğu ifade edilmiştir. Gebe kadın konusunda ise ayet ister boşanmış olsun ister kocası ölmüş olsun gebe kadının iddetinin bebek doğana kadar olduğunu bildirir. Hamile kadının iddeti en uzun olandır.⁵²³ Bu ayet Taberî'nin tefsirinde de benzer şekilde ele alınmıştır.⁵²⁴ Nikâh sözleşmesinin bozulmasından sonra başlayan iddet ilk bakışta kocasından ayrılan kadının gebelik durumunun ortaya çıkması içinmiş gibi görünse de bu sürecin başka birçok hikmeti vardır. Ayrılma kararı alan eşleri birbirlerine dönmesi için bir imkân sunması, ölüm sonucu gerçekleşen bir iddetse aile anısına ve iyisiyle kötüsüyle beraberce geçen zamana saygı, bağlılığı ifade etmesi ve etraftan kadına yönelik oluşabilecek olumsuz düşüncelerin bertaraf edilmesi bu hikmetler bazılarıdır. Ayrıca bu süreçte yıpranmış kadına yeni bir

⁵²⁰ Buhârî, “Tefsir”, 65.

⁵²¹ Taberî. *Câmiu'l Beyân fî Tefsîri'l Kur'ân*, 8/325-326.

⁵²² et-Talâk 65/4.

⁵²³ Nesefî, *Et-Tefsîr fî't-Tefsîr*, 10/294.

⁵²⁴ Taberî. *Câmiu'l Beyân fî Tefsîri'l Kur'ân*, 8/331-332.

yaşama ve başka biriyle yeni bir evliliğe sağlıklı bir şekilde başlayabilmesi için duygusal olarak hazırlanma fırsatı da sunmaktadır. İddet aile birlikteliğini koruyan, evlilik kurumuna bağlar kopmadan önce verilen son fırsattır. Bunca hikmetten anlaşılan odur ki iddeti sadece kadının hamileliğinin öğrenilmesi ya da kocanın neslinin korunması için görmek doğru bir yaklaşım değildir. Bu süreç aile, kadın ve erkek için birçok hayır barındırmaktadır.

İddet süreci genel itibarıyla kadınla alakalı bir hükümdür. Ancak bazı durumlarda erkek için de riayet edilmesi gereken bir süreçtir. Eğer erkek boşadığı hanımının kız kardeşi, halası veya teyzesi gibi aynı nikâh altında bulunduramayacağı bir kadınla evlenmek isterse bunun için boşadığı hanım ile tüm bağının kopması için onun iddetinin bitmesini beklemek mecburiyetindendir. Aksi durumda bir erkeğin aynı anda nikâhı altında bulunduramayacağı iki kadını bu konuma getirerek haram işlemiş olur.⁵²⁵ Boşanan iki taraf için de iddeti beklemek zorunludur. Her ne kadar iddet denilince akla ilk kadının bekleme süresi gelse de erkek içinde durum aynıdır.

Evlilik akdinin bitirilmesi kadın için iddet sürecinin başlaması için yeterlidir. İddet sürelerinin ne kadar olduğunu belirten birçok ayet-i kerime vardır. Bunlardan bir tanesinde rabbimiz şöyle buyurmaktadır: *“Boşanan kadınlar kendi kendilerine üç ay hâli ve temizlenme süresi beklerler. Eğer Allah’a ve ahiret gününe inanıyorlarsa Allah’ın rahimleride yarattığını saklamaları onlara helal olmaz. Kocaları, bu süre içinde barışmak isterlerse, onları geri almada (başkalarından) daha çok hak sahibidirler.”*⁵²⁶ Kocalarının kendileriyle ilişkiye girdiği ve açık bir şekilde boşadığı hayız gören hür kadınlar kocaları kendilerini boşadıktan sonra başka bir erkekle evlenebilmek için üç hayız hâli iddet süresini beklerler. Bu süre bitince iddetleri de biter. Bu süre zarfında hayız zamanlarını ve hamilelik gibi durumları ortaya çıkarsa bunları kocalarından gizlemeleri helal değildir. Allah’a ve ahirete inanan gerçek mü’mine kadınlar böyle yaparlar. Aksini yapıp gizlemek iman edenlerin yapacağı bir iş değildir ve ancak kâfir işidir. Koca bu iddet zarfında sulh yapıp geri dönmek isterse o hanımı almaya en layık olan hak sahibidir.⁵²⁷ Boşanmada iddetin kadının âdet göremesine bağlanması yukarıda bahsettiğimiz üzere gerek kadın içinde gerekse erkek için önemli hayırlar barındırmaktadır. Bu hem kadının nikâh haklarının korunması hem de erkeğin neslinin korunması için önemlidir. Bu

⁵²⁵ H.İbrahim Acar, “İddet”, *Diyanet İslan Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/467.

⁵²⁶ el-Bakara 2/228.

⁵²⁷ Taberî. *Câmiu’l Beyân fî Tefsîri’l Kur’ân*, 2/16-17.

minvalde âdet göremeyen kadınların da görenlerle aynı süreyi beklemesi sırf hikmettir hayırdır.

Kocası ölen kadınların iddet sürelerinin ne olduğuna dair Kur'ân-ı Kerîmde “*Sizden vefat edenlerin geride bıraktıkları zevceleri evlenmeden dört ay on gün beklerler.*”⁵²⁸ buyurulmuştur. İddette diğer bütün sebeplerden farklı olarak ölüm, durumu ne olursa olsun bütün kadınlar için ortak sayılacak bir nedendir. Bundan dolayı vefat iddeti herkes için eşittir. Ölüm iddeti, boşanmanın yanı sıra bir nevi ölen koca için yas mânâsı da taşır. Kadın için kocasının ölmesi ve nikâh nimetinin kaybolması üzücü bir durumdur. Ölüm dışı boşanmalarda teselli sebebi olacak bazı yönler bulunabilmekteyken ölüm durumu ise, insanlık için bir huzur ve mutluluk vesilesi değildir. Bunun tek tesellisi, “*Biz Allah'ın kullarıyız ve gerçekten yine ona döneceğiz.*”⁵²⁹ bilinciyle teslimiyet şuurudur. Kocasının ölümü, erdemli ve onurlu bir kadın için nikâh akdini kaybetmenin hüznünden çok hayatı, bedeni, duyguları ve yastığı bir olmuş iki bedeninin ayrılışının yasıdır. Bu nedenle söylenebilir ki bu şekilde hâsıl olan iddetin 4 ay 10 gün olması hem kadının hamilelik durumunun sağlam bir şekilde ortaya çıkması hem de kocasının ölümün acısını yaşayıp duygusal olarak kendini toparlaması içindir. Başka bir sebep olarak da çocuğa anne karnında ruh üflenme süresiyle ilgi olduğu Hasan el-Basri'den rivayet olarak söylenir. Bununla beraber sürenin bu kadar oluşunu sâde bir sebebe bağlamadan Allah'ın emri ve kulluğun bir gereği olarak yapmak kadın için en güzel niyet ve amel olacaktır.⁵³⁰

Ayrıca Seyyid Kutup'un tefsirinde konuya farklı açıdan şu şekilde yaklaşmaktadır; Cahiliye devrinde kadınlarla ilgili çok yanlış ve zulme varan âdet ve uygulamalar vardı. Bunlardan birisi de eşi vefat eden kadınlara yönelik yapılanlardı. Bu kadınlar herşeyden el çektiler ve sanki hastalıklıymış gibi temiz olan şeylere yaklaşılmazdı. Süslenmesine, giyim kuşamına dikkat etmesine izin verilmeden eski elbiseler giydirilerek bir yıl boyunca evden çıkartılmazlardı. Zulme varan ve İslam'ın ruhuna uymayan bu uygulamalar, kadın evden çıkmaya başladıktan sonra da devam ederdi. Kocası ölen kadın bu şekilde evinde bir yıl geçirdikten sonra dışarıda deve pisliğini eline almak, eşek ve koyuna binmek gibi garip âdetleri yerine getirerek bu yası tutmaya devam ederdi. İslam kadının insanlığına ve Allah'ın kulları olma vasfına yakışmayan bütün bu uygulamaları kaldırarak onu bu zülüm ve tecritten kurtarmış, hak ettiği şerefli ve erdemli konuma getirmiştir. Kocası ölen kadınların iddetlerini dört ay on gün olarak belirlemiştir. Bu

⁵²⁸ el-Bakara 2/234.

⁵²⁹ el-Bakara 2/156.

⁵³⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 1/865-866.

sürenin normal boşanmadan biraz daha fazla olmasının nedeni olarak hamile olup olmadığının anlaşılmasına ek olarak ölen eşinin yasını tutabilme fırsatı vermektir. Böylelikler hem kendini duygusal olarak yeni bir birlikteliğe hazırlama fırsatı bulur hem de kocasının yakınlarının hüznü duygularını incitmemiş olacaktır. Bu süre zarfında itidalli olmak şartıyla giyimine kuşamına dikkat edebilir.⁵³¹ Bu süre bittikten sonra artık kadına yakınlarından ve çevresinden kimse karışamaz. Allah'ın şeriatını gözeterek meşru ölçüler içerisinde kendisine uygun göreceği her şerefli davranışa girişebilir. Şer'î ölçüler çerçevesinde giyinip süslenebilir, yeni evlilik teklifi almasına da bir engel yoktur. İsteddiği takdirde de başka bir erkekle evlenebilir.⁵³²

Konunun başka bir boyutunda ise geçerli olmayan batıl bir nikâh akdinden sonra kadının iddet bekleyip beklememe durumu kadınla eşinin cinsel ilişkiye girme durumuna göre değişiklik gösterir. Eğer batıl bir akitten sonra koca vefat etmişse kadın onunla ölümünden önce zifaf yaşamışsa iddet bekler, eğer zifaf yaşanmamışsa beklemesine gerek yoktur. Böyle batıl bir nikâh ister ölüm sebebiyle olsun ister başka bir sebeple iddet beklemenin sebebi yapılan evlilik değil kadının hamile olup olmadığının ortaya çıkması ve soyun karışmaması içindir. Dinen sahih olan bir evlilikten sonra kadınla erkeğin halveti veya cinsel münasebeti, batıl bir evlilikten sonra ise cinsel münasebet iddeti gerektirir. Eşlerin cinsel temasta bulunmadığı bir durumda iddet beklemeye gerek yoktur. Bu son hüküm yüce kitabımızda; *“Ey iman edenler! Mümin kadınlarla evlenip temasta bulunmadan onları boşadığınızda artık onlara iddet bekletme hakkınız olmaz”*⁵³³ anlamındaki mesajına binaendir.⁵³⁴ Kadının değerini korumak, erkeği tedbirli ve dikkatli davranmaya teşvik etmek için eşlerin sahih halveti fıkıh âlimlerimiz tarafından zifaf sayılmış ve iddet gerektiği görüşü ortaya konmuştur. Boşama yetkisinin çoğunlukla erkeğe verildiği dinimizde bu hükümlerle erkeklerin boşama konusunda keyfi davranışlardan uzak durması gerektiği bilinci aşılanmaya çalışılmıştır.

Boşamadan sonra beklenen bu sürenin fıkhi açıdan sebebine göre ve zamana göre bazı ayrımlara tabi tutulmaktadır. Bu ayrım da iddetin sebebine göre ölüm iddeti ve boşama(fesih) iddeti, beklenen zamana göre de hayız, doğum ve süreli iddet olarak fıkhi hükmünün farklılaştığını görmekteyiz. Konuyla ilgili bütün bu hükümler her ne şekilde

⁵³¹ Seyyid Kutub, *Fîzilâli'l Kur'ân*, çev. M.E. Saraç- H. Şengüler, (İstanbul: Beyan Yayınları, tsz.), 4/506-510.

⁵³² Seyyid Kutub, *Fîzilâli'l Kur'ân*, 4/510-512.

⁵³³ el-Ahzâb 33/49.

⁵³⁴ Neseî, *Et-Teysîr Fi't-Tefsîr*, 2/584.

olursa olsun aile birlikteliği bozulduktan sonra insan onurunu korumak, nesep temizliğini koruyarak toplumsal ifsadın önüne geçmek hikmetini barındırmaktadır

4. SONUÇ

İslam'a göre aile farklı hayatları aynı çatıda buluşturan aile, kadın ve erkeğin aralarında kurduğu ilmek misali bağlarla birbirlerine bağlanmalarını, eksiklerini tamamlamalarını ve güçlü olmalarını sağlayan muhteşem birliğin adıdır. Farklı dünyalarda, farklı ortamlarda yetişmeler dahi aynı çatı altında buluşan iki beden, tek hayat, tek vucüt yek pare olmayı amaçlayan acısıyla, hüznüyle mutluluğuyla bu hayatı beraberce yaşamayı göze alan birlikteliktir. Bu çalışmamıza ilk bölümlerinde ailenin zamana, mekâna ve toplumlara göre nasıl değiştiği ve neyi ifade ettiğini araştırarak başladık. Çalışmamızın bu kısmında gördük ki aile ve aileyi oluşturan bireyler, tarih boyunca şartları, yaşayışı ve algıları farklı olan toplumlarda ve inançlarda değişik konum ve rollere sahip olarak farklı misyonlar yüklenmişlerdir. Türkler'de, Araplar'da, Hristiyanlar'da, Yahudiler'de ve Hintliler'de aile algısı ve yaşayış verileri bu gerçeği vurgular nitelikte olduğu görülmektedir. İslam öncesi dönemde gerek Arap yarımadasında gerekse dünya üzerinde çeşitli toplumlarda ailenin asli unsurlarından olan kadına hakettiği değerin verilmediği görülmektedir. Bu durum ise toplumsal bozulmayı tetikleyen en önemli unsurlardan biri olmuştur. Tarih boyunca aile toplumlara, inançlara ve kültürlere göre ne kadar farklılaşırsa farklılaşırsın, insanlığın ıslahı ve toplumların düzen ve ahlakı için hayati bir role sahip olduğu gerçeği çalışmamızın bize öğrettiği sonuçlardan bir tanesidir. Kur'an'da bu gerçeğe dikkat çekerek aileyi insanın huzuru olarak nitelendirmiştir. Bu çalışmamızda birey ve toplum için kritik önemi inkâr edilemeyecek olan ailenin ve aile bireylerinin zamana, toplumlara ve inançlara göre nasıl değiştiği ve neyi ifade ettiği ortaya konmaya çalışılmış, İslamda ailenin nasıl ele alındığı ifade edilmiştir. Gerek ülkemizde gerekse dünya üzerinde yaşayan toplumlarda kaos, kargaşa, suç ve inançsızlık artmaktadır. Bu durumların yaşanmasında aile kurumunun etkisini ortaya koymak ve çözüm arayışı bizi bu çalışmayı yapmaya yönlendirmiştir. Çalışmamız sonucunda aile bağlarına önem veren ve aileyi her türlü yozlaşma ve yıpranmadan koruyan toplumların güçlü olduğu ve tarihe iz bıraktığı görülmüştür. Buna göre güçlü toplumlar güçlü ailelerden meydana gelmekteydi. Güçlü aileler içinde kadınla erkeğin helal birlikteliği olan nikâhın önemi bir kez daha ortaya çıkmıştır. Çalışmamızda Kur'an'ın aileye, aile bireylerine ve aile bağlarına verdiği önem ve bu önemin nasıl yansıması veya hayata aktarılması gerektiği tesbit edilmiştir. Aile de meşru birlikteliklerin oluşabilmesi ve temiz nesillerin yetişebilmesi ve güçlü aile bağlarının oluşabilmesi için nikâhın önemi gerek tarihsel verilerle gerekse ayet ve hadisler ortaya konmuştur. Hz. Peygamberimiz (s.a.s) ayetlerden aldığı emirle nikâhı tüm peygamberlerin ortak sünneti olarak zikretmiş ve İslam'ın açık bir teşviki olarak insanlığı özellikle gençleri evlenmeye teşvik etmiştir.

Ailenin düzenli huzurlu ve mutlu olabilmesi aile bireylerinin birbirlerine karşı sevgi, saygı, yardımlaşma ve dayanışma içinde olması gerçeğine dayandığı sonucuna varılmıştır. Bu sonucun gerçekleşmesi için aile bireylerinin üzerlerine düşen rol ve sorumluluklarını yerine getirmelerinin ne kadar kritik öneme sahip olduğu hakikati bir kez daha kendini göstermiştir. İnsanlığın hayrını ailesine olan faydasında gören peygamberimizin bu sorumlulukların önemini vurguladığı görülmektedir. Neslin yetişmesinde tarih boyunca en önemli rolde olan ailenin, yuvanın geleceğe yatırımı olan çocuğun yetişmesindeki kritik sorumluluğu ortaya çıkmıştır. Bu sorumluluğun ihmali tarih boyunca toplumsal çöküş ve infiallere yol açtığı delilleriyle görülmüştür.

Kadının tarih boyunca ailedeki konumu ve rolü, inançlara ve kültürlere göre değişmiştir. Feodal tarım döneminde tarım ve tarla işçisi, sanayi devrinde ucuz fabrika çalışanı günümüzde ise erkeğin zevk ve şehvet objesi olmaktan kendini kurtaramamış ve özgürlük adı altında erkeğin şehvetine, heva ve hevesine hapsedilmeye çalışıldığı görülmüştür. Günümüzdeki ise bu durum sinsi bir şekilde sözde özgürlük ve eşitlik adına yapılmaya çalışılmaktadır. Bu hürriyet olsa olsa kadını rahat elde etmenin hürriyeti, özgürlük ise erkeğin istediği zaman cüzi bir bedel karşılığında onunla gönül eğlendirebilmenin özgürlüğü olduğu aşikârdır. İslam bu ayrışmayı, kadına karşı gelişen bütün yanlış uygulamaları kaldırmış ve kocasına ilahi bir emanet, yavrusuna anne olan kadını hak ettiği gerçek konuma getirmiştir. Onu utanç vesilesi görmekten kurtarıp cennet vesilesi olma değerine erdirmiştir. Kadına verilen bu değeri kurulan yuvanın her aşamasında onu ciddi bir muhatap ve asli bir unsur sayarak topluma kabul ettirdiği görülmüştür.

Araştırmalarımız gösteriyor ki modern çağın aile üzerinde en büyük etkisi birlik duygusunu zedeleyerek aile bağlarını gevşetmesi ve şahısların benlik duygusunu ön plana çıkartarak aileye olan bağlılığı zayıflatması olmuştur. Ekonomik özgürlüğe sahip aile bireylerinin hayatlarını dilediğince sürdürebilme arzusuyla bağımsız (yanlız) insanlar olma iddası birbirlerinden uzaklaşmasına neden olduğu ortaya görülmektedir. Oysa aile üyeleri birbirine sadece maddi anlamda değil manevi anlamda da muhtaçtır. Sadece birbirlerinin yeme, içme ve giyinme gibi maddi ihtiyaçlarını gidermek için değil duygusal, zihinsel ve inançsal manevi ihtiyaçlarını da beslemekle mesul olduğu açıktır. Kur'ân'ın rehberliğinde sevgi ve samimiyete dayalı, huzur ve güven dolu aile ilişkisi kurmak bizleri her türlü toplumsal ve bireysel infialden koruyarak sağlıklı ve sağlam aile ilişkisi kurmamıza vesile olacaktır. Araştırmalarımız bize gösteriyor ki sağlam temeller üzerine kurulan ve bireylerin sağlıklı iletişim kurdukları aileler; toplumları her türlü

toplumsal ve bireysel fesattan koruyarak insanı yeryüzünün cenneti olan aile saadetine eriştirmiştir. Çalışmamızın son kısmında Kur'ân'dan elde ettiğimiz veriler ise bizlere kurulan bu saadet yuvasının sonlanma durumunda dahi ailenin tüm bireylerinin haklarının korunduğı gerçeğini göstermiştir. Kimsenin zarar görmemesi ve soyların karışmaması için en ince ayrıntısına kadar sınırların, hak ve sorumlulukların belirtildiğı hususlar net bir şekilde tesbit edilmiştir. Bu da bizlere toplum için bu kadar kıymetli olan ailenin sonlanmasının da Müslüman onur ve hassasiyetine yakışır şekilde cereyan ettiğı gerçeğini delilleri ile öğretmiştir.

KAYNAKÇA

- Abdürrezzâk,(1403/1983) *el-Musannef*. thk: Habîburrahmân el-A'zamî, (3. Baskı).
Beyrut:y.y..
- Acar, H. İbrahim. (2000). “İddet”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Akkutay, Ü. (1991). İslamiyet’ten Önce Türk Ailesi. *Türk Aile Ansiklopedisi*. (Cilt: I).
Ankara: TDV Yayınları.
- Akyüz, V. (1991). “Ana Baba”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul. TDV Yayınları.
- Alâuddin, Ebû Bekr b. Mes’ud.(1986) *Bedâiu’s-Sanai’ fî Tertibi’s-Şerai*. Beyrut: y.y..
- Alkan, A.(1991). Şehir, Şehirleşme ve Aile. *Türk Aile Ansiklopedisi*. Ankara: T.C.
Başbakanlık Aile Araştırmaları KurumuYayınları.
- Altuntaş, A. “Kur’an Kıssaları Bağlamında Karakter İnşasında Temel Unsurlar”.
(2020).*Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*.
(Aralık/36).
- Apak, A. (2017). *Kur’an’ın Geliş Ortamında Arap Toplumu*. İstanbul: Kuramer
Yayınları.
- Atalay, B.(1991). Sanayileşme ve Kentleşmenin Ailenin Değişmesinde Etkileri. *Türk
Ansiklopedisi*. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu Yayınları.
- Atar, F. (2007). “Nikâh”. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Aydın, M A.(1999). *İlmihal II (İslam ve Toplum)*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Aydın, M. A. (1989). “Aile”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: TDV
Yayınları.
- Aydın, M.A.(1993). ”Osmanlılarda Aile Hukukunun Tarihi Tekamülü”. *Sosyo-Kültürel
Değişme Değişme Sürecinde Türk Ailesi*. Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma
Kurumu
- Bardakoğlu, A. (1991). Türk Aile Hukukunun Tarihsel Gelişimi. *Türk Aile Ansiklopedisi*,
(Cilt: 2) Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu Yayınları.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin. (1344). *es-Sünenü'l-kübrâ*. (Cilt.1-10),
Haydarâbâd:y.y..

- Bilmen, Ö. N. (1968). *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istulâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*. (Cilt.1-8). İstanbul: Bilmen Yayınevi.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil. (2017), *el-Edebü'l-müfred tercüme ve şerhi*. (Cilt: 1-2). (trc: Mehmet Yaşar Kandemir). İstanbul: Tahlil Yayınları.
- Bursevî, İsmâil Hakkı.(2005). *Rûhu'l-Beyân*.(çev:Hüseyin Kayapınar- Süleyman Derin- Mehmet Toprak). İstanbul: Erkam Yayınları.
- Can, İ.(2013). “Ailenin Tarihsel Gelişimi: Dünü, Bugünü ve Yarını”. *Sistematik Aile Sosyolojisi*. (edt: Mustafa Aydın). Konya: Çizgi Kitapevi.
- Cebeci, D.(2001). *Türk'e Dair*. İstanbul: Panama Yayıncılık.
- Cin, H. (1976). *Eski Hukukumuzda Boşanma*. Ankara: Ankara Üni. Hukuk Fak. Yayınları.
- Cüceloğlu, D.(2006). *İnsan ve Davranış*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Çağırıcı, M.(1997). *Aile. İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi yayınları.
- Çelik, Ö. (2013). *Hakkın Daveti Kur'an-ı Kerim Meali ve Tefsiri*. (Cilt: 1-5). İstanbul: Erkam Yayıncılık.
- Dârimî, İmam Ebû Muhammed. (1994) “Mukaddim”. *Sünen-i Dârimî*, (Cilt:1-6). çev. Abdullah Aydın, İstanbul: Madve Yayınları.
- Demircan, A. (2015). *Cahiliye Arapları*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Devellioğlu, F. (2005). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*. (haz. Aydın Sami Güneyçal). Ankara: Aydın Kitapevi.
- Döndüren, H.(1995). *Delilleriyle Aile İlmihali*. İstanbul: Altınoluk Yayınları.
- Duman, M. Z. (2020). *Beyânü'l-Hak*. (Cilt:1-2). Ankara: Fecr Yayınları.
- Ebû Dâvûd, Süleyman İbn el-Eş'as. (1417/1988). *Sünen-i Ebû Davûd*. (Muhammed Nasıreddîn el - Elbânî Ebû Abdurrahman, Thk.). Ürdün: y.y..
- Ebû Zehre, Muhammed. (2005). *el-Ahvâlî's-Şahsiyye*. Kahire:Dâru'l-Fikri'l-Arabî.
- Ebû'l A'lâ Mevdûdî. (2005). *Tefhimu'l Kur'an*. (trc. Muhammed han Kayanî, Yusuf Karaca, Nazife Şişman, İsmail Bosnalı, Ali Ünal, Hamdi Aktaş). İstanbul: İnsan Yayınları.

- El- Haraşî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Alî. (1318). *eş-Şerhu Muhtasari Halil*. Bulak: y.y..
- El-Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî. (2018). *Ahkâmü'l Kur'ân*. (trc: Mehmet Keskin). Ankara: İ'tisam Yayınları.
- Elmalılı, M. Hamdi Yazır. (2021). *Hak Dini Kur'ân Dili*. (haz: A.Cüneyd Köksal, Murat Kaya). İstanbul: Yazma Eserler Kurumu çevirisi
- Eröz, M. (1998). *Türk Ailesi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını.
- Es-Senhûrî, Abdülrezzâk Ahmed.(1998). *Mesâdirü'l-hak Fi'l-Fikhi'l-İslam*. Beyrut: Menşeratu'l-Halebiyye el-Hukukiyye. 1/9-25.
- Es-Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l- eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. (1978). *el-Mebsût*. I-XXX. Beyrut.
- Es-Seyyid Sâbık. (2007). *Fikhü's-Sünne*. Beyrut: Daru İbni Kesir.
- Giddens, A. (2000). *Sosyolojî*.(H. Özel & C. Güzel, haz.). Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Gökalp, Z. (1976). *Türk Medeniyet Tarihi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Gültepe, N. (2013). *Türk Kadın Tarihine Giriş*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Haykır, Y. (2017). Tarihsel Süreç İçerisinde Türk Aile Yapısına Bir Bakış. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*. 117/230.
- Hökelekli, H. (1993). *Din Psikolojisi*, Ankara; Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynîed-Dimaşkî. (2011). *Reddü'l-muhtar*. (thk: Ali Muhammed Muavvaz- Adil Ahmed Abdülmevcud). Beyrut: Darü'l-Kütübi'l İlmiyye.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. (t.y). *İslam İnsan ve Toplum Felsefesi*. y.y.
- İbn Hacer el-Askalânî. (1449). *Fethu'l Bârî bi-Şerhi Sahihi'l Buhârî*. (thk. Abdulaziz b. Abdullah Baz). Beyrut: Daru'l –Marife.
- İbn Kayyim El- Cevziyye. (2013). *Zâdü'l-meâd*, (Cilt. 1-6). (çev. Şükrü Özen). İstanbul: İklim Yayınları.
- İbn Kesîr, İmam Celil Hafız İmâdüddîn Ebu'l-Fidâ İsmâîl. (1991). *Hadislerle Kur'ân-ı Kerim Tefsîri* (Cilt. 1-16). (trc:B. Karlığa – B. Çetiner). İstanbul: Çağrı Yayınları.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed (1989). *el-Muğnî*, IXV, Kahire,

- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni. (t.y.). *Sünen-ü İbn Mâce*. (thk:Muhammed Fuâd Abdülbâkî). Dâru İhyâ-il Kütübi'l Arabiyye.
- İbn Manzûr, Cemâlüddîn Muhammed b. Mûkerrem.(1989) *Lisânu'l-arab*. (thk. Amir Ahmed Haydar). Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye. 12/ 95.
- İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed el-Hafid.(1985). *Bidâyetü'l müctehid ve nihâyetü'l-mukteşid*. İstanbul: Kahraman Yayınları.
- İbn Teymiyye. (2019). *Mecmûu'l Fetâvâ*. (Cilt. 1-16). İstanbul: Daru'l İman.
- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekir Muhammed b. Abdillâh (1394/1974). *Ahkâmü'l Kur'ân*. (Cilt.1-4). Kahire: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b- Abdilvâhid. (1977). *Fethu'l kadîr*. (Cilt.1-10). Beyrut: Darü'l Fikr.
- Kafesoğlu, İ. (2015). *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Karaman, H. (1996). *Mukayeseli İslam Hukuku*. İstanbul: y.y..
- Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed. (1974). *Bedâiu's-şanâi'i*. (Cilt.1-10). Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Kavuncu, M.(1999). Osmanlılarda Aile ve Kadın. *Dini Araştırmalar Dergisi*. 2/4. Ankara.
- Kılıç, H. (1994). “Eb”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Kırca, C. (2012). *Kur'an'a Göre Ailenin Yapısının Psikolojik Temelleri*. DEÜ İlahiyatFakültesi Kur'an'da Aile Sempozyumu. İzmir: Tabiyan Yayınları.
- Köse, B. (2016). *Geçmişten Günümüze Aile*. Değişen Toplumda Değişen Aile: Sosyolojik Tartışmalar. (ed. N. Adak). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Köse, S. (1999). “Anne-Babanın Bağış (Hibe) Konusunda Çocukları Arasında Yaptığı Ayırmıcılık”. *Mehir*. Konya 4/18.
- Kur'ân Yolu Meâl ve Tefsiri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2003
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed B. Ebî Bekr. (1427/2006). *el-Câmi'li ahkâmi'l-Kur'ân* (Cilt. 1-24). (Abdullah b. Abdullah Muhsin et-Türkî, Thk.). b.y.: Müessesetü'r-Risâle.

- Macdonis, John J.. (2012). *Sosyoloji*, (çev: Vildan Akan). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Maity, S. K.(1975). *The Imperial Guptas and Their Times*. New Delhi: Munshiram Manoharlal publishers.
- Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî. (1981). *el-Muvatta*. (Cilt.1-11).İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Mâverdî, Ebü'l Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el- Basrî. (1996). *Kitâbü'n-nafakât*. (nşr. Amir Said ez-Zeybari). Beyrut:y.y..
- Molla Hüsrev, Muhammed b. Ferâmuz b. Ali. (2017). *Dürerü'l-hükkâm fi şerh-i gureri'l-ahkâm*. İstanbul: Fazilet Neşriyat.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyin b. Haccâc el-Kuşeyrî. (1427/2006). *Sahîh-i Müslim*. Riyad: Dâru Tayyibe.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b.Şuayb. Alî. (1981). *es-Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. (2003). *Nesefî Tefsiri Et-Tefsîr Fi't-Tefsîr*. (trc: Şerafettin Şenaslan, Ö. Faruk Haznedaroğlu). İstanbul: Ravza Yayınları.
- Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. (2016). *Minhâcu't-tâlibîn*. (çvr. Abdulhalık Duran- Mithat Acat). İstanbul: Seyda Kitapevi.
- Nirun, N. (1994). *Sistematik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Okuducu, G. (2014). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Kadının Kısa Tarihi*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Ortaylı, İ. (1984) "Osmanlı Toplumunda Aile". *Türkiye'de Ailenin Değişimi*. (der: N. Erder). Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği.
- Ortaylı, İ. (2020). *Osmanlı Toplumunda Aile*. İstanbul: Kronik Kitap.
- Özen, S. (1990). *Aile Kurumuna Bazı Sosyolojik Yaklaşımlar*. Aile Yazıları: Temel Kavramlar. (ed. B. Dikeçligil & A.Çiğdem). Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu Yay.

- Özmen, S.(2018). “Frank İdaresi Altında Yahudiler”. *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*. C1/S1, :59.
- Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. (1995). *Tefsir-i Kebir Mefâtîhu'l-Gayb*. (Trc: Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Sadık Doğru). İstanbul: Huzur Yayınları.
- Şâzilî, Seyyid b. Kutb b. İbrâhîm b. Hüseyin. (tsz.) *Fî zilâli'l Kur'ân*. (çev: M.E. Saraç-H. Şengüler). (Cilt: 1-16). İstanbul: Beyan Yayınları.
- Şelebi, Muhammed Mustafa. (1977). *Ahkamu'l-üsre fi'I-islam*. Beyrut: y.y..
- Taberânî, Ebü'l Kasım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûp. (ts). *el-Mu'cemü'l Kebîr*. (thk: Hamdi b. Abdülmecid es-Selefi). Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye.
- Taberî, Ebû Câfer Muhammed b. Cerîr. (1996). *Câmiu'l-beyân fit-Tefsiru'l-Kur'ân* (Cilt. 1-26). (trc: Hasan Karakaya, Kerim Aytekin). İstanbul: Hisar Yayınları.
- Taşagıl, A. (2021). *İlk Türkler Bozkırdan Dünyaya Yayılanlar*. İstanbul: Kronik Kitap.
- Tirmîzî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. (1996). *Sünen-i Tirmîzî* (Cilt. 1-6). (Beşşar Avvad Ma'rûf, Thk.). Beyrut: Darü'l-Garbi'l-İslâmî.
- Tolan, B. (1990) .“Geleneksel Aileden Çağdal Aile yapısına Doğru”. *Aile Yazıları 2*. (der: b. Dilekçi, A. Çiğdem). Ankara: T.C Başbakanlık A.A.K. Yay..
- Topçuoğlu, A.(2010). Yahudilik-Hristiyanlık ve İslam Hukukuna Göre Nikâh Akdine Etkisi Bakımından Din Farklılığı. *Dinibilimler Akademik Araştırma Dergisi*.10, 2.
- Ünal, A. (1998) *Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam'da Evlilik*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Yazan, Ü. M.(1991). İslam'da Aile ve Çağdaş İslam Ülkelerinde Aile Yapısı. *Türk Aile Ansiklopedisi*. (Cilt:1), Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırmaları KurumuYayınları.
- Yıldırım, E. (2009). Aile ve Evlilik Türleri. *Aile Sosyolojisi*. (der. K. Canatan & E. Yıldırım). İstanbul: Açılım Kitap Yayınevi.
- Yörükoğlu, A.(1994) . *Çocuk Ruh Sağlığı*. (İstanbul: Özgür Yayınları, 1994), 125.

Yuvalı, A.- Demirci H.(2021) *Türk Dünyası'nın Ortak Kültür Tarihinde Aile ve Kadın*.
İstanbul: Selenge Yayınları.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed. (1419/1998). *Esâsü'l- belâğa*
(Cilt.1-2). (Muhammed Basil Uyunü's-Süd, Thk.). Beyrut: Darü'l-Kütübi'l
İlmiyye.

Ataşalan, Zeynel Abidin. *Tevrat İnciller ve Kur'an-ı Kerime'e Göre Aile Kavramı*.
Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.

ÖZGEÇMİŞ

Yasin MUTLU, Gümüşhane İlahiyat Fakültesinden 2017 yılında mezun oldu. Gümüşhane Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Enstitüsü'nde *Kur'ân-ı Kerîm'de Aile* konulu yüksek lisans tezini 2024 yılında tamamladı.

2017 yılında Gümüşhane'nin Kelkit ilçesinde ücretli öğretmenlik yaptı. 2018 yılında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni olarak MEB'de göreve başladı. TÜGVA Vakfında il lise koordinatörü olarak görev yapmıştır. Evli ve bir çocuk babası olan MUTLU, öğretmenlik görevine devam etmektedir. 2024 yılında ise Genç Memur-sen Tuzla ilçe başkanı olarak göreve başlamıştır.

